

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

ANALİTİK METAFİZİKTE
ÖZ VE ZORUNLULUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:
KRIPKE VE FINE ÖRNEKLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yusuf Ferzan YÜKSEL

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL

2025

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

ANALİTİK METAFİZİKTE
ÖZ VE ZORUNLULUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:
KRİPKE VE FİNE ÖRNEKLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yusuf Ferzan YÜKSEL

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL

2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı'nda 200220YL09 numaralı Yusuf Ferzan YÜKSEL'in hazırladığı *“Analitik Metafizikte Öz ve Zorunluluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Kripke ve Fine Örnekleri”* konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı 27/01/2025 günü 14:00-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Egemen Seyfettin KUŞÇU

İstanbul Üniversitesi

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz EKEMEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Adı Soyadı: Yusuf Ferzan YÜKSEL

Tarih: 27.01.2025

ÖZ

Öz ve zorunluluğun nasıl anlaşılacağı ve aralarındaki ilişkinin ne surette kurulması gerektiği, antik dönemden bu yana felsefenin temel konularından olagelmıştır. Bu konu çağdaş analitik metafizik içerisinde de on yıllardır tartışılmaktadır. Bu çalışmada, önde gelen iki analitik felsefeci Saul Kripke ve Kit Fine'in bu konudaki birbirine ters düşen yaklaşımlarını inceledik. Kripke mümkün dünyalar anlam bilimi, adların katı göstericiliği, doğru ayniyet ifadelerinin zorunluluğu ve zorunlu a posteriori yargılar gibi düşüncelerden hareketle özcülüğün yeniden savunulabileceğini göstermeye çalışır. Kit Fine ise özlerin bilgisine zorunluluklardan hareketle erişebileceğimiz şeklindeki bu yaklaşıma karşı çıkarak, özlerin zorunluluklara öncelenmesi gerektiğini, hakiki tanımlar yoluyla ifade edilen özlerin ve bu itibarla da şeylerin ayniyetlerinin zorunlulukların kaynağı olarak düşünülmesi gerektiğini savunur.

Anahtar Kelimeler:

Öz, Zorunluluk, Ayniyet, Saul Kripke, Kit Fine.

ABSTRACT

How essence, necessity and the nature of the relationship between them, should be understood, has been one of the central topics of philosophy since antiquity. This issue has also been debated for decades within contemporary analytic metaphysics. In this study, we discussed the opposing approaches of two prominent philosophers in analytic philosophy, Saul Kripke and Kit Fine, regarding this topic. In the first section, we examined how Kripke, by drawing on ideas such as possible worlds semantics, rigidity of names, necessity of true identity statements, and necessary a posteriori judgments, sought to reassert essentialism. In the second section, we analyzed Fine's critical approach, who argued against Kripke's prioritization of modality over essences. Fine contended that essences, expressed through real definitions, must be considered as prior to modality and that the identities of things should be regarded as the source of necessities.

Key Words:

Essence, Necessity, Identity, Saul Kripke, Kit Fine.

ÖNSÖZ

Ne değişir, ne aynı kalır? Bu ayrım nasıl bir temele dayanır ve biz bunu nasıl anlar ve açıklarız? Bu sorular felsefe tarihinin başından beri filozofları meşgul etmiş temel sorulardandır. Öyle ki, Herakleitos ve Parmenides'in yaklaşımları arasındaki gerilimde, Platon ve Aristoteles'in bu gerilime çözüm üretme girişimlerinde ve onlardan bugüne kadar gelen süreçte geliştirilen birçok kuramda, bu sorgulamaların izlerini açıkça görürüz. İşte şeyler için sabit özler tasavvur etme, bu özler üzerinden şeylerin mahiyetlerini ifade etme ve özsel olmayanların oluş ve bozuluşu üzerinden ise değişimi (yahut çoğu değişimi) açıklama şeklinde yaklaşık olarak özetleyebileceğimiz bir tavır, felsefe tarihinin çoğunda hâkim yaklaşım olmuş ve çok sayıda versiyonunu kuşatan şemsiye bir isim olarak "özcülük" adı ile anılmıştır.

Özcü bir metafizik benimsemenin düşüncenin ve hayatın tüm alanlarında mühim sonuçları olacağı açıktır. Özcülük tartışmalarının sonuçları, varlık ve bilgi felsefeleri gibi teorik sahalarda takip edilecek yollar üzerinde doğrudan etkili olduğu gibi, günümüzün hararetli ahlaki ve siyasi tartışma konularından örneğin kimlik ve cinsiyet tartışmaları vb. bahisleri ele alırken de göz ardı edilemeyecek bir temel teşkil eder. Öte yandan, uzun bir zamandır metafiziksel tartışmalarla ilgilenmeyi büyük oranda terk etmiş pratik bilimsel faaliyetin de günün sonunda kayıtsız kalamayacağını göreceği bazı hususları önümüze getirir. Dolayısıyla çağdaş dönemde özcülüğün savunulup savunulamayacağına ve de nasıl savunulabileceğine dair önerilerin, konunun sonuçlarının etki alanındaki bu genişlikle müteakıl bir ehemmiyet ve ciddiyet ile ele alınması gerekir.

İşte dînî ve felsefî sahaları kapsayan şekilde tüm bir ilmî ve entelektüel serüvenimde benim için başlıca ilgi alanını oluşturduğunu söyleyebileceğim “sâbiteler ve değişkenler” meselesi ile yukarıdaki mülahazaların birleşmesi, beni çalışmalarında 20. yüzyılda analitik felsefe içerisinde ortaya çıkmış yeni özcülük akımlarını incelemeye getirmişti. Söz konusu yaklaşımların, özcülüğü klasik Aristotelesçi tarzdan farklı hareket noktalarından, özellikle de dil ve mantığa dair bazı yeni görüşlerden kalkarak savunma iddiasında olmaları, özellikle dikkat çekici olan bir unsurdu. Bu sebeple yüksek lisans tez çalışmamı, Türkçe literatürde neredeyse hiç çalışılmamış bu konu üzerine gerçekleştirmeye karar verdim. Öyle ki ben bu konuyu çalışmaya başladığımda, Kripke

henüz vefat etmemiş ve tespit edebildiğim kadarıyla Türkiye akademisinde bu konuda bir çalışma ortaya konmamıştı. Nitekim çağdaş özcülük tartışmalarını İbn Sina özelinde İslam düşüncesi ile mukayeseli bir şekilde ele alan ilk doktora çalışması, bu tezin çalışmaları devam ederken savunuldu.

Tezimin odak noktası ve de kurgusu, ilgili literatür üzerine araştırmalarım esnasında birkaç kez değişiklik geçirdi. Yeni özcülüğün versiyonlarını savunan birçok figürün, yaklaşımlarını detaylı dilsel ve mantıki inşalarla destekleme çabaları içinde olmalarına rağmen, meselenin esasına dair kritik birçok noktadaki geçiş, tercih ve kabullerini, bunların "sezgisel" (*intuitive*) ve "sağduyusal" (*commonsensical*) oldukları gerekçesi ile temellendirmeye çalıştıklarını fark etmiştim. Bu sebeple başlarda, bahsedilen sezgi ve sağduyusallıkların mahiyeti, delil değeri ve özcü bir metafiziği dillendirilen zorunluluklarla donanmış bir şekilde savunmaya kifayet edip etmeyeceği hususuna eğilmiştim. Yabancı literatürde de birçok tartışmaya konu olan bu meseleden, tezimin odağını fazlasıyla epistemolojiye çevireceği ve yeni özcülüğün kendisiyle doğrudan ilgili bahislerden uzaklaşma sonucunu doğurabileceği düşüncesi ile vazgeçtim.

Bununla beraber hâlâ bu konunun son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Zira gerek tezime konu ettiğim düşünürler, gerekse analitik felsefenin öne çıkan diğer birçok güncel figürü, mantıkla ileri derecede iştigal eden ve de zamanlarında mantık sahasında çeşitli yeniliklere de imza atmış isimler olduklarından, argümanlarında biçimsel yanlışlar tespit etmek pek kolay değildir. Ne var ki aynı durum, pek çok argümana başlarken yer yer dillendirdikleri, çoğu zaman ise örtük bıraktıkları birçok (sağduyusal ve sezgisel olduğu iddia edilen) kabul için geçerli değildir. Bunlar çoğunlukla sorgulanmaya açık örtük metafiziksel bağlanmalar içerir. Bu itibarla da söz konusu düşünürlere getirilebilecek çok sayıda eleştirinin de imkânlarını oluştururlar. Nitekim aşağıda ifade edeceğim kendi eleştirel girişimim de böyle bir anlayışa dayanıyordu.

Zikrettiğim şekillenme sürecinin nihayetinde, tezimin merkezi teması olarak öz ve zorunluluk ilişkisini belirlemeye karar verdim. Zira zorunluluk baştan itibaren yeni özcülüğe iddiasının büyüklüğünü temin eden ve onu eleştirdiği özne merkezli yaklaşımların uzağında kararlı biçimde realist ve dışsalcı kanatta konumlandırıran bir role sahip olmuştur. Kripke'nin zorunluluğu bu çalışmanın da temel kaynaklarından biri olan öncü eseri *Naming and Necessity*'nin başlığına çekmesi de bunun işaretlerindendir. Analitik metafizikte öz ve zorunluluk ilişkisini Kripke ve Fine üzerinden ele almayı

seçmem ise, bu iki ismin söz konusu ilişkinin mezkûr gelenek içerisinde birbirine zıt iki farklı kuruluş şeklinin temsilci ve öncüleri olması sebebiyledir ki bu hususu giriş bölümünde ve tezin içerisinde detaylandırarak anlattım.

Bu noktada okuyucuyu haberdar etmeden geçmek istemediğim önemli bir husus da şu ki tezdeki asıl hedefim, elinizdeki çalışmada detaylıca serimlenen iki zıt yaklaşımın her ikisinin de bir eleştirisini sunmaktır. Bunu gerçekleştirdiğim üçüncü bir bölümü kaleme de almıştım. Ne var ki bu bölüme tezin son halinde yer vermem mümkün olamadı. Bu sebeple söz konusu eleştirinin çerçevesine burada kısaca değinmek istiyorum.

Kripke ve Fine öz ve zorunluluk ilişkisini birbirlerine zıt bir şekilde kurgulasalar da, özellikle metafiziksel ilke ve kabulleri bakımından esasında ortak bir zeminde faaliyet gösterdikleri için, savundukları zıt yaklaşımların ikisini birden kuşatan bir eleştirinin meta bir seviyeye geçerek bu zeminin kendisini sorgulayan bir hareket noktasına sahip olması doğal olacaktır. Ben bu hareket noktasını, her iki düşünür için de eldeki konuda öz ve zorunluluk kavramlarından sonra en merkezi yere sahip olan ayniyet (*identity*) kavramında bulduğumu düşünüyorum. Zira her iki düşünürün de ortak bir Aristotelesçi ayniyet anlayışına sahip olduğu, tezde de görebileceğiniz üzere Aristotelesçi ayniyetin zorunluluğu ilkesini tartışmaya açmaksızın kullandıkları, dahası bu kullanımın her iki tarafın da öz ve zorunluluk ilişkisine dair kurgularında kritik bir yere sahip olduğu görülebilir. Fakat şayet söz konusu ayniyet anlayışının, savunulan türde metafiziksel iddialara temel oluşturamayacak şekilde eksik, izâfi ve ikincil olduğu gösterilebilirse, o halde bunun üstüne bina edilen öz ve zorunluluk bilgisi iddialarının da aslında zanna raci olduğunu göstermenin yolu açılacaktır. Elbette bu eleştirinin bu konu dışında da çok geniş kapsamlı sonuçları olacaktır.

İşte bu sebeple tezin üçüncü ve eleştirel bölümünde ilk olarak, Prof. Dr. Yalçın Koç'un nazariyat külliyatındaki çerçeveye, özellikle de Theologia'nın Esasları ve Theographia'nın Esasları başlıklı eserlerindeki görüşlere dayanarak, fikriyatın nazariyat ile temellendirilmesi olarak özetlenebilecek daha geniş bir proje kapsamında olmak üzere alternatif bir ayniyet (ve ona bağlı olarak hüviyet) anlayışını savunmuştum. Buradaki eleştirinin esası, eleştirilen ayniyet (*identity*, *identitaet*, *identité*) anlayışının, “o-bu'luk” yahut “o'nun tekrarı olarak bu'luk” şeklinde açıklanabilecek "*identitas*" (*id-dem-tas*) mefhumuna dayandığıdır. Dildeki haliyle bu mefhuma kaynaklık eden zamirlerin (*id* ve *dem*) ise bizzat dil sahibi *psukhe*'nin teşkili itibariyle söz konusu edilebilecek asli ve ilk

zamirler olarak "O" ve "Ben"e nispetle ikincil ve izafi oldukları, dolayısıyla da iddia edildiği gibi metafiziksel zorunluluk sağlayacak bir ayniyet ilkesine asli temel kılınmaya uygun olmadıkları savunulur.

Bu alternatif ayniyet anlayışını serimlediğim ilk bölümün ardından, bu yaklaşımı dikkate almanın Kripke ve Fine'ın öz ve zorunluluk ilişkisine dair yaklaşımları için ne tür sonuçlar doğuracağını açıklamaya çalıştığım bir bölüm geliyordu. Bu bölümde ise ayniyetin mahiyete mukaddem olduğunu bir ilke olarak ortaya koyarak başlamıştım. Başka bir ifadeyle, ayniyetin yani bir şeyin ne ise o olmasının yahut kendisiyle aynı olmasının hesabını veremeyen, bunun muhkem bir açıklamasını sunamayan bir düşüncenin, haddizatında bir şeyin ne olduğu sorusuna, dolayısıyla da mahiyet yahut öz sorusuna nihai bir cevap vermeye meşru biçimde geçemeyeceğini savunmuştum. Sonuç olarak da hem Kripke'nin hem de Fine'ın, şeylerin nihai doğalarını zorunlulukla tespit etmeye varan iddialarının hatalı olduğunu öne sürmüştüm. Ancak geride ifade ettiğim üzere bu bölüm tezin elinizdeki son halinde yer alamadı.

Yüksek lisans sürecimde çok sayıda kişi yardımcım oldu, bu vesileyle onlara teşekkür etmeyi severek yerine getirilecek bir görev biliyorum. Bu günlere gelmemde en büyük emeğe sahip olan, ilim ve hayat yolculuğumda beni destekleyip bana güç veren aziz babam Kemal YÜKSEL'e; yüksek lisans yolculuğuna başlarken kendisiyle de hayatlarımızı birleştirip muhabbet dolu bir yolculuğa çıktığımız, bu yolculuğun çetin zamanlarında güçlü bir bağlılık ve fedakârlıkla sıkıca yanımda duran sevgili eşim Büşra'ya; tez sürecini bırakmamam ve tamamlayınca kadar da devam etmemde en büyük role sahip olan, kendisiyle tanışmam bu süreçte yaşadığım sıkıntılarla kıyaslanamayacak kadar büyük bir hediye olan kıymetli büyüğüm Ahmet Turan ESİN'e şükran ve minnet duyguları ile doluyum.

Zorlu tez sürecimde gösterdiği anlayışı ve kıymetli yol göstermeleri sebebiyle saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. A. Ayhan ÇİTİL'e; dua, destek ve yakınlıkları ile moral bulduğum kıymetli ailemin diğer tüm üyelerine; tez sürecinin ilmî ve insânî zorlukları karşısında hem kıymetli görüşleri hem de dostlukları ile yanımda olan Mehmet Rahmi AKTAŞ, Kıvanç GÜÇKIRAN ve Enes TİMURTAŞ'a; felsefe alanında lisansüstü tahsil ile uğraşmanın kahrını birlikte çektiğimiz ve damdan düşmüşlükte bulduğumuz sevgili arkadaşlarım M. Masum GÖKYÜZ, Yakup ORHAN ve Ahmet Emin KARAÇELİKLER'e de çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans sürecimin farklı aralıklarında farklı sürelerle belli kurumların sunduğu desteklerden de istifade ettiğimi belirtmeli ve onlara da teşekkür etmeliyim. Bu kapsamda öncelikle TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı'nın (BİDEB) 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programına; İstanbul Sultanahmet Vakfı bünyesinde faaliyet gösteren Darü'l-Fukaha programına ve vesile olan idarecisi muhterem hocam Dr. Mahmoud MASRİ'ye; İlim Yayma Vakfı'na; İlim, Kültür ve Sanat Vakfı'na (İLKSAV), bu kapsamda Sayın Ahmet GÜMÜŞOLUK'a ve vesile olan değerli hocam Prof. Dr. Ömer TÜRKER'e de teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Gayret bizden, muvaffakiyet ancak Allah'tandır.

Yusuf Ferzan YÜKSEL

Üsküdar - 2025

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM: GÖNDERİM, ZORUNLULUK VE EMPİRİK ARAŞTIRMA: ÖZLERİN KRİPKECİ KEŞFİ..... 3

1.1 Kripke'nin Dilsel Kurgusu: Adlandırma, Katı Göstericilik ve Mümkün Dünyalar Anlambilimi.....	6
1.1.1. Mümkün Dünyalar Anlambilimi.....	7
1.1.1.1. Kripke ve Mümkün Dünyalar.....	7
1.1.1.2. Mümkün Dünyalar: Nedir Ne Değildir?.....	8
1.1.1.3. Mümkün Dünyalar Analizinin Faydası ve Sınırları.....	9
1.1.2. Katı Göstericilik.....	10
1.1.2.1. Katı Gösterici İfadeler Ne Demektir?.....	10
1.1.2.2. Betimleme Kuramından Kopuş Olarak Katı Göstericilik.....	14
1.1.3. Kripke'nin Adlandırma ve Gönderim Kuramı.....	18
1.1.3.1. Adlandırma Ritüeli ve Nedensel Gönderim Kuramı.....	19
1.1.3.2. Tanımlamanın İki Şekli: Gönderge Sabitleme ve Eşanlam Verme.....	23
1.2. Özlerin Empirik Keşfi ve Zorunlu A Posteriori.....	26
1.2.1. Ayniyet İfadeleri ve Zorunluluk.....	26
1.2.2. Teorik Ayniyetler ve Zorunluluk.....	34
1.2.3. Zorunlu A Posteriori Yargılar.....	44

İKİNCİ BÖLÜM: KIT FINE'A GÖRE ÖZ VE ZORUNLULUK..... 51

2.1 Doğrudan Gönderim ve Katı Göstericilikten Özcülüğe Geçişin Eleştirisi.....	51
2.1.1. Doğrudan Gönderim Kuramının İki Açıklaması.....	52
2.1.2. Doğrudan Gönderim Kuramı ve Özcülük.....	54
2.2. Özlere Dair Modal Anlatının Eleştirisi: Zorunluluklar Öze Ulaştırır mı?.....	63
2.2.1. Felsefe Tarihinde Öz Kavramına Yaklaşımlara Kısa Bir Bakış.....	63
2.2.2. Öze Dair Modal Anlatının İki Versiyonu.....	67
2.2.3. Özün Modal Açıklanmasına Karşı Argümanlar.....	69
2.3. Zorunlulukların Kaynağı Olarak Özler ve Hakiki Tanım.....	75
2.3.1. Özün Anlamları.....	75
2.3.2. Zorunlulukların Kaynağı Olarak Özler.....	78
2.3.3. Öz ve Tanım.....	83
SONUÇ.....	89
KAYNAKLAR.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	95

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a. g. e.	adı geçen eser
NGK	Nedensel Gönderim Kuramı
A&Z	Adlandırma ve Zorunluluk
Bkz. /bkz.	Bakınız
ed.	editör
s.	sayfa
ve diğer.	ve diğerleri
vb. /vs.	ve benzeri /vesaire
haz.	Hazırlayan

GİRİŞ

Bu çalışmada çağdaş analitik metafizikte öz ve zorunluluk ilişkisinin kuruluşuna dair iki zıt ve ana yaklaşımı ele aldık. Öz ve zorunluluğun nasıl anlaşılacağı ve aralarındaki ilişkinin ne surette kurulması gerektiği, antik dönemden bu yana felsefenin temel konularından olagelmıştır. Bu konu çağdaş analitik metafizik içerisinde de farklı yönlerden on yıllardır tartışılmaktadır. 20. yüzyıl analitik felsefesinin en etkili figürlerinden Kripke'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarda önce modal mantık çalışmalarıyla, ardından da *Adlandırma ve Zorunluluk (Naming and Necessity)* adıyla basılan konuşmalarıyla Aristotelesçi özcülüğe farklı bir hareket noktasından kalkışla yeniden dönülmesinin yolunu açması bu bağlamda en dikkat çeken hadiselerden biridir. Kripke bu suretle konunun kendisinden sonraki tartışılma sürecinde temel referans noktalarından biri haline gelmiştir. Bu sebeple çalışmamızın birinci bölümde Kripke'nin mümkün dünyalar anlam bilimi, adların katı göstericiliği, doğru ayniyet ifadelerinin zorunluluğu ve zorunlu a posteriori yargılar gibi düşüncelerden hareketle özcülüğü yeniden nasıl savunmaya çalıştığını ele aldık.

İkinci bölümde ise, nesnelere dair zorunluluklardan hareketle özcülüğü savunabileceğimizi ve özlerin bilgisine erişebileceğimizi savunan Kripke'ye karşı, bilakis özlerin zorunluluklara öncelenmesi gerektiğini; daha açık bir ifadeyle, hakiki tanımlar yoluyla ifade edilen özlerin ve bu itibarla şeylerin ayniyetlerinin her türden zorunluluğun kaynağı olarak düşünülmesi gerektiğini savunan Kit Fine'ın yaklaşımını ele aldık. Dilsel görüşleri her iki düşünürün metafiziksel anlayışlarında ve konumuz kapsamındaki görüşlerinin oluşumunda etkili bir yere sahip olduğundan, her iki bölümün başında öncelikle bu düşünürlerin konuyla ilgili dilsel tartışmalardaki konumlanışlarına yer verdik.

Yeni özcülükle ilgili, çalışmamıza konu ettiğimiz görüşler, Batı literatüründe çok sayıda çalışmada işlense de Türkçe'de çok az çalışmaya konu olmuş görüşlerdir. Bu itibarla çalışmamız, ele aldığımız düşünürlerin yaklaşımlarını tanıtıcı bir işlev görmektedir. Böylece kadim bir felsefi mesele olan öz ve zorunluluk ilişkisinin 20. yüzyıl analitik felsefesi içerisinde nasıl bir metafiziksel, mantıkî ve dilsel çerçeve içerisinde ele alındığı, alanın önde gelen iki düşünürünün yaklaşımları üzerinden sergilenmeye

alışılıdır. Bu çalışmanın dil felsefesi ile metafizik arasındaki yakın ilişkiye işaret etmesi, analitik felsefe içerisinde metafizik araştırmalar yürütülürken dilin hangi suretlerde hareket noktası edinildiğini rneklemesi ve ele alınan düşünürlerin ulaşıp savunduğu nihai metafiziksel görüşlerin eleştirisinin ne türden temel kabullerin farkında olarak yapılması gerektiğine dikkat çekmesi hedeflenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

GÖNDERİM, ZORUNLULUK VE EMİRİK ARAŞTIRMA:

ÖZLERİN KRİPKECİ KEŞFİ

Yeni özcülüğün (*essentialism*) önde gelen çağdaş savunucularından Brian Ellis, modern bilim için bir metafizik olarak geliştirilmekte olan yeni özcülüğün Aristotelesçiliğe bir geri dönüş ya da gerçekliğin doğasına ilişkin ortaçağ görüşlerini yeniden canlandırma girişimi olmadığını, aksine kökenlerinin kati surette yirminci yüzyıla dayandığını belirtir.¹ Ellis'in bu iddiası, yeni özcülüğün metafiziksel zemini itibarıyla Aristotelesçi karakterini yeterince göz önünde bulundurmaması sebebiyle tartışmaya açılabilirse de, onun yeni özcülüğün kökenleri için 20. yüzyıla işaret ederken zihninde bulunan figürlerden en önde geleninin belki de Kripke olduğunu söylemek yanlış olmaz. Gerçekten de özcülük, analitik felsefede metafizik karşıtı mantıksal deneyiciliğin ve dile dönüşün baskın çıkması sebebiyle yirminci yüzyılın ilk üçte ikisinde büyük ölçüde muallakta kalmıştı. Onun yeniden itibar kazanması ise, Bird'ün de ifade ettiği üzere, C. I. Lewis ve Ruth Barcan Marcus gibi isimlerin yanı sıra, Saul Kripke tarafından modalitenin anlaşılmasına yönelik biçimsel bir aygıtın geliştirilmesine çok şey borçludur. Kripke'nin hem bireyler hem de doğal türler hakkındaki özcülük tartışması, özcülüğün yeniden daha geniş bir felsefi öneme kavuşmasında etkili olmuştur.²

Kripke'nin kendi yaklaşımını öne sürerken çağdaşları arasından hesaplaştığı figürlerin önde gelenlerinden biri şüphesiz Quine idi. Quine'ın özcülüğün makuliyetine yönelik eleştirileri 1940'lı yıllardan 1960'lı yıllara kadar etkili olmuştu. Takip eden süreçte ise bu eleştirilerin modalite, tekil terimler ve nicelemeye dair hatalı anlambilimsel öncüllere dayandığı ifade edilecektir. Bu öncüllerden biri zorunluluğun analitiklikle aynıleştirilmesidir Kit Fine'in buna yönelik eleştirilerine ikinci bölümde yer verdik. Bir diğeri ise tekil terimler hakkındaki örtük betimleyici (*descriptivist*) anlayıştır ki Kripke'nin buna yönelik itirazını da bu bölümde ele aldık. Nitekim Soames'in da ifade ettiği üzere betimleyici olmayan terimlerin mevcudiyetinin Quine'ın özcülüğe yönelik

¹ Brian Ellis, *The Philosophy of Nature, A Guide to the New Essentialism* (Acumen Publishing, 2002), 5.

² Alexander Bird, "Essences And Natural Kinds", *The Routledge Companion to Metaphysics*, ed. Robin Le Poidevin (Routledge, 2009), 497.

saldırısını etkisiz kılacağını fark edenler arasında, Smullyan, Fitch, Marcus ve Føllesdal gibi isimlerin yanı sıra Kripke de bulunmaktaydı. Bununla beraber Kripke'nin bu diğer isimlerden farklı olarak oynadığı rol, *Adlandırma ve Zorunluluk (A&Z)* adıyla basılacak konuşmaları ile bu düşünce çizgisini bütüncül bir forma kavuşturması olarak ifade edilebilir. Buna göre Kripke bunu gündelik adların betimleyici olmayan katı göstericiler (*non-descriptive rigid designators*) olarak açıklanması ile dilsel-olmayan, açıkça metafizik bir zorunluluk tasavvurunu bir araya getirmek suretiyle gerçekleştirmiştir.³

Soames'a göre Kripke'nin Princeton Üniversitesi'nde verdiği bu konuşmaların etkisi güçlü ve hızlı olmuş ve bu etkinin artmaya devam ettiği yıllar içerisinde *A&Z* dil felsefesi sahasının en önemli eserleri arasında yerini almıştır. Dahası etkisi dil felsefesi ile de sınırlı kalmamış, bilakis analitik gelenek içerisinde felsefenin çoğunun yapılma biçimini temelden değiştirmiştir. Soames'ı takip ederek *A&Z*'nin içeriğinden öne çıkan noktaları kabaca aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

- (i) Özel isimlerin anlamı ve göndergesine ilişkin bir dizi tez
- (ii) Isı, ışık, altın, su ve kaplan gibi doğal tür terimlerinin anlamı ve göndergesine ilişkin bir dizi tez
- (iii) Metafizik zorunluluk ve imkân kavramlarına dair bir savunma
- (iv) Metafizik zorunluluk kavramı ile epistemolojik a priorilik kavramı arasında keskin bir ayrım
- (v) Yalnızca aposteriori olarak bilinebilir zorunlu doğruların ve olumsal olan ve de dolayısıyla zorunlu olmayan apriori doğruların var olduğuna dair argümanlar
- (vi) Özcülüğün makuliyetinin yeni bir savunusu.⁴

³ Scott Soames, "The Substance And Significance of The Dispute Over Two-Dimensionalism", "Reply to E. J. Lowe", *Philosophical Books* 48/1 (2007), 34. Kripke ile yakın dönemlerde başka isimlerin de benzer meseleler üzerine konuştuğunu Linsky de ifade eder. Buna göre Hilary Putnam 1970 ve 1975'te doğal tür terimleri hakkında; David Kaplan adların, saf bağlamsal işaretlerin (*indexicals*) ve katılaştırılmış betimlemelerin (*rigidified descriptions*) "doğrudan gönderimleri" hakkında; ve Keith Donnellan 1966'da belirli betimlemelerin (*definite descriptions*) gönderim amaçlı kullanımı hakkında yazmışlardı. Ancak Kripke'nin A&Z konferansları bunları tutarlı bir fikir demeti halinde sunmuştur. Bernard Linsky, "Kripke on Proper and General Names", *Saul Kripke*, ed. Alan Berger (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 18.

⁴ Scott Soames, *Philosophical Analysis in the Twentieth Century, The Age of Meaning* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 2003), 336.

Eserde bu aşikâr noktalar dışında ayrıca, anlam ve inanca dair dışsalcı (*externalist*) bir tavır da gözlemlemek mümkündür. Bu yaklaşım, kişinin kelimelerinin anlamları ve inançlarının içeriklerinin kısmen de olsa kişinin bütünüyle dışında olan olgular tarafından kurulduğu şeklinde ifade edilebilir. Böylece *A&Z*, günümüzde dahi birçok düşünürün çalışmalarında gözlemleyebildiğimiz realizme yeni bir dönüşün önemli kilometre taşlarından biri olarak görülebilir. Eser bununla bağlantılı olarak ayrıca, içerdiği açıkça metafizik tezler ile felsefenin dilin analizinden başka bir şey olmadığı şeklindeki –o zamanlar dil felsefecileri arasında yaygın olan – görüşün reddedilmesi yolunda da önemli bir adım olmuştur.⁵

İşte analitik felsefe içerisinde öz ve zorunluluk ilişkisinin kuruluşuna dair birbirine zıt iki yaklaşımın bir incelemesini sunmaya çalıştığımız tezimizin bu ilk bölümünde, kendisinden sonraki süreçte hem takipçileri hem de eleştirmenleri üzerinde işlenen temalar ve kullanılan kavramsal çerçeve bakımından son derece etkili olmuş ve yeni özcülüğün farklı versiyonlarının geliştirilmesine giden yolu açmış Kripke’nin ilgili yaklaşımını üç alt bölümde ele aldık. Birinci bölümde Kripke’nin dil felsefesinin adlandırma, gönderim (*reference*) ve mümkün dünyalar anlambilimi (*possible worlds semantics*) gibi konuyla ilgili yönlerini, ikinci bölümde ise onun ayniyet ifadeleri (*identity statements*)⁶ ve zorunlu a posteriori yargılar gibi özcülükle doğrudan irtibatlı konulardaki görüşlerini inceledik. Her iki bölümün hem seçiminde hem de işlenişinde

⁵ Soames, *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*, 336.

⁶ Tez boyunca *identity-identical* kavram çiftini, günümüzde bu bağlamda daha çok kullanılan “özdeşlik-özdeş” kelimeleri yerine “aynıyet-aynı” kelimeleri ile karşıladık. Türkçe’deki en yetkin felsefe sözlüğü *Büyük Felsefe Lugatı* müellifi M. Namık Çankı, Fransızca *identique* kelimesini “aynı” kelimesi ile karşıladıktan sonra, “özdeş” önerisi ile alakalı şu eleştiriyi getirir:

“ ‘-deş’ isimlerin sonuna ilhak olunur. Refakat ve müşareket beyan eder (Kâmus-ı Türkî) Hâlbuki bir şeyi diğerinin aynı kılmakta refakat ve müşareket yoktur. Bunlardan zait ve başka bir mahiyet vardır. Tıpkı tıpkısı oluş vardır.” Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lugatı*, 2 F-O, thk. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 329–330.

Prof. Dr. Yalçın Koç da bu hususta aşağıdaki değerlendirmede bulunur:

“Almanca’daki karşılığı ‘identitaet’, İngilizce’deki ise ‘identity’ (olan) ‘Identitas’ı”, Türkçe’de, “öz’deş’lik” sözcüğü ile karşılayamayız. “Öz’deş” ile, “kardeş (karın’daş)” sözcüğüne benzeyen şekilde, “bir’den artık ol’an fark’lı nesne’ler” kastedilir; bunların, “bazı cihet’ler’den ben’zeş’me’si”, “bir’i’ni, öbür’ü’nün tekrar’ı” kılmaz. Mesela, “kardeş’ler’den bir’i”, “öbür’ü’ne” birçok bakımdan benzediği halde, “öbür’ü’nün tekrar’ı” değildir. Oysa “identitas” kavramının esası, “o’nun”, “(bu yol’u’yla) tekrar’ı’dır”; bu sebeple. “Öz’deş” sözcüğünü, “ayn’iyyet’i” veya “hüv’iyyet’i” veya bunların “bir’lik’i’ni” kuşatan şekilde de kullanamayız.” Yalçın Koç, *Theographia’nın Esasları, Teoloji ve Matematik İnşa’sı Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2009), 120.

tezimizin merkezi teması olan öz-zorunluluk ilişkisinin kurulumuna dair Kripke'nin yaklaşımını açık kılma amacına bağlı kalmaya gayret ettik.

1.1 Kripke'nin Dilsel Kurgusu: Adlandırma, Katı Göstericilik ve Mümkün Dünyalar Anlambilimi

Kripke'nin özcülüğü bağlamında onun dilsel görüşlerini mütalaa ederken farkında olunması gereken önemli bir nokta bulunur ki bu, ilgili metafizik görüşlerin, en azından bütünüyle, yalnızca bu dilsel görüşlerden türetilmeyeceğidir. Alan Sidelle'in bu konudaki uyarısına burada yer vermeyi yerinde buluyoruz:

Yeni metafizik, çoğunlukla dilbilimsel mülahazalardan ortaya çıkmış gibi "görünmüştür". Ama aslında dilsel kisveye bürünmüş "ayrıcalıklı bir ontolojinin önceden kabul edilmesinden doğmuştur. Bu metafizik görüşün rakiplerine karşı kendi yüzü ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıcalıklı ontoloji, yeni metafiziğin bir bağlanması (*commitment*) değildir – o bizzat yeni metafiziktir. Ve onu destekleyen argümanlar ne olursa olsun, katı göstericilik (*rigidity*) fenomeni bunların arasında değildir.”⁷

Özcülüğün, önemsiz (*trivial*) sayılamayacak metafizik öncüller olmaksızın yalnızca gönderim kuramından türetilmeyeceğini Nathan Salmon da ısrarla savunmuştur.⁸ Her ne kadar Kripke, Salmon'ın, kendisinin argümanını kastına tam uygun düşmeyen bir şekilde yeniden kurguladığını ve bu suretle gereğinden fazla zayıflattığını, yoksa kendisinin eleştirilen pasajında özcülüğü yalnızca gönderim kuramından türetmek gibi bir iddiasının olmadığını ifade etse de⁹, *A&Z*'nin üstünkörü bir okunması bile Kripke'nin öne sürdüğü dilsel görüşlere savunduğu metafizik pozisyonun tahkiminde ne kadar kritik bir rol verdiğini görmek için yeterli olacaktır. Bir diğer önemli husus ise, savunulan şekliyle Kripkeci yeni özcülüğü anlamak için, ilgili dilsel görüşlerin farkında olmanın gerekli oluşudur. Nitekim yukarıda Ellis'ten yaptığımız alıntının da bu durumla

⁷ Alan Sidelle, "Rigidity, Ontology, and Semantic Structure", *The Journal of Philosophy* 89/8 (1992), 426.

⁸ Nathan Ucuozglu Salmon, "How Not to Derive Essentialism from the Theory of Reference", *The Journal of Philosophy* 76/12 (Aralık 1979), Nathan Ucuozglu Salmon, *Reference and Essence* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 1981).

⁹ Saul A. Kripke, *Naming and Necessity* (Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 2001), 3.

bağlantısı kurulabilir. Yani söz konusu metafiziksel iddialar bütünüyle bu dilsel görüşlerden türetilmiyor bile olsa, bu dilsel görüşlere bahis mevzuu metafiziksel sonuçları desteklemede önemli roller yüklendiği için onların anlaşılması büyük bir önem kazanmaktadır. İşte bu sebeple, Salmon ve Sidelle'in uyarılarının farkında olmakla beraber, bu alt bölümde Kripke'nin konumuz bağlamındaki dilsel görüşlerini açıklamaya çalıştık.

1.1.1. Mümkün Dünyalar Anlambilimi

Bu alt bölümde Kripke'nin zorunluluğa dair analizinde ve bu itibarla da öz anlayışında merkezi bir yere sahip olan mümkün dünyalar anlambiliminden bahsettik.

1.1.1.1.Kripke ve Mümkün Dünyalar

Saul Kripke'nin felsefeye ilk katkısının, mümkün dünyalar anlambilimini hızla felsefi mantıkçıların ve daha genel olarak filozofların çalışma aracı haline getiren modal mantık makaleleri olduğu söylenebilir.¹⁰ Nicelikli modal mantık (*quantified modal logic*) hakkındaki makalelerin onu katı göstericilik ve adlar hakkında daha fazla düşünmeye yönlendirdiğini kendisi de söyler. Öyleyse Kripke'nin adlar ve gönderim hakkındaki görüşlerine geçmeden önce onun mümkün dünyalar anlambiliminden bahsetmek yerinde olacaktır.

Mümkün dünyalar anlambilimi, Kripke tarafından, modalitenin çeşitli felsefi problemlere dair içgörüler sağlayacak biçimde tutarlı bir açıklamasının sunulabilmesi için geliştirilmiş bir araçtır. Kripke önce 1960'larda modal mantık için model kuramı üzerine olan daha biçimsel çalışması ile ardından da 1970'te adlarla ilgili anlambilimsel meseleler ile bireyler ve türler hakkında metafizik meseleler arasındaki ilişkileri mümkün dünyalar aygıtını kullanarak açığa kavuşturmaya çalıştığı konferansları ile terimin çağdaş felsefi söyleme yerleşmesinde başat rolü oynamıştır.¹¹

¹⁰ Linsky, "Kripke on Proper and General Names", 17.

¹¹ Robert Stalnaker, "Possible Worlds Semantics: Philosophical Foundations", *Saul Kripke*, ed. Alan Berger (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 100.

1.1.1.2. Mümkmn Dnyalar: Nedir Ne Değildir?

Kripke, “ ‘Mümkmn dnyalar’ dnyanın¹² ‘olmuş olabileceğı yollar’ btündür yahut tm dnyanın (sahip olabileceğı) haller veya tarihler (btündür.)” der. Yani her bir mümkmn dnya btünlüklü bir olasılık durumunu ifade eder. Bunu daha anlaşılır kılmak için okulda olasılık problemlerinden aşına olduğumuz zar örneğini verir. Elimizde A ve B zarı olarak iki 6’lı zar bulunduğunda, bu zarların gelebileceğı 36 farklı durum bulunur. Bu durumlardan her biri bir mümkmn dnyayı temsil eder. Başka bir ifadeyle, biz dnyanın A zarının falan rakam, B zarının da filan rakam geldiğı toplamda 36 farklı olasılıklı durumundan söz edebiliriz. Gerçel (*actual*) dnya ise bu seçeneklerden yalnızca biri olarak gerçekleşmiştir. Kripke’ye göre mümkmn dnyalar, işte okulda ele aldığımız bu olasılıkların mini dnyalarının genişletilmiş bir versiyonundan sadece biraz daha fazlasıdır. Zar örneğinin gösterdiği ve Kripke’nin de dikkat çektiğı bir diğer nokta da, mümkmn dnyalardan bahsederken pratikte hiçbir eksiğı olmayan tam bir karşı-olgusal olay akışı yahut dnya tasviri veremeyeceğimiz ve buna ihtiyacımızın da olmadığıdır. Bilakis ilgili olası durumun, gerçel olgulardan ilgilendiğimiz açılardan ne ölçüde farklılaştığının pratik bir açıklaması yeterlidir ve yaptığımız da budur.¹³

Peki, mümkmn dnyalar ne değildir? Mümkmn dnyalar uzak gezegenler, farklı ülkeler yahut çevremizde farklı boyutlarda var olan yerler değildir.¹⁴ Yani mümkmn dnyalar gerçel (*actual*) değildirler. Kripke mümkmn dnyaları gerçel durumdan yola çıkarak koşullu olarak ileri sürdüğümüzü / farz ettiğimizi (*stipulate*), yoksa güçlü teleskoplarla keşfetmediğimizi özellikle vurgular.¹⁵ Bu suretle de A&Z sonrasında mümkmn dnyalar tartışmasının ana odağı olan, David Lewis’in modal gerçekçiliğı (*modal realism*), eş kuramı (*counterpart theory*) ve gerçelciliğın (*actualism*) çeşitli versiyonlarının oluşturduğu karşıtlığa karşı yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymuş olur.¹⁶ Kripke’ye göre bu yaklaşımlar ve onların hesaplaşmaya çalıştığı dnyalar arası

¹² Burada dnyayı bizim gezegenimiz olarak değil, kâinat hatta tm varlık sahası olarak anlamak yerinde olur, zira aksi takdirde “mümkmn dnyalar” aygıtı hedeflenen mantiki işlevini göremez.

¹³ Kripke, *Naming and Necessity*, 15–18.

¹⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 15.

¹⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 44.

¹⁶ Stalnaker, “*Possible Worlds Semantics*”, 100.

geçişte ayniyetin tespiti ve muhafazası (*transworld identification*) sorunu gibi problemler, mümkün dünyaların teleskopla gözlemlenen uzak gezegenlermiş gibi düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁷ Bununla beraber Kripke mümkün dünyaların bu şekilde anlaşılmasında “dünyalar” terminolojisinin de rolü olmuş olabileceğini teslim eder. Dolayısıyla bu yönde bir kafa karışıklığı yaşayanların “mümkün dünyalar” yerine “karşı olgusal durum” (*counterfactual situation*),¹⁸ dünyanın mümkün hâli / tarihi (*possible state or history of the world*) ifadelerini de kullanabileceklerini yahut “şu mümkündür ki” benzeri ifadelerle modal konuşma tarzına geçebileceklerini de belirtir.¹⁹

1.1.1.3. Mümkün Dünyalar Analizinin Faydası ve Sınırları

Modal bağlamları açıklamak için mümkün dünyalar anlambilimini kullanmanın ne demek olduğuna ve ne işe yaradığına değinmek de faydalı olacaktır. Zira Kripke, bir yandan dünyalar terminolojisinin modal konuşma tarzı (“mümkündür ki”) ile ikame edilebileceğini söylerken, diğer yandan mümkün dünyaları önemsiz saydığı yahut yalnızca biçimsel bir araçtan ibaret gördüğü gibi abartılı bir izlenim vermek de istemediğini ifade eder.²⁰ Zira ona göre bu anlambilimin modal mantığın aydınlatılmasında gerçekten de bir rolü vardır:

Mümkün dünyalar analizinin ana ve orijinal motivasyonu -ve modal mantığı netleştirme şekli-, modal mantığın, model kuramının kaplamsal mantığa uygulandığında çok başarılı olduğu kanıtlanan küme-kuramsal tekniklerinin aynısı tarafından ele alınmasını sağlamasıydı. Ayrıca bazı kavramların açıklığa kavuşturulması açısından da faydalıdır.²¹

Bununla birlikte Kripke, 'mümkün dünyaları', felsefi olarak önemli herhangi bir anlamda, indirgeyici bir tahlil sunan, yani epistemolojik veya metafizik bir bakış açısından modal işlemcilerin (*modal operators*), önermelerin vb. nihai doğasını ortaya

¹⁷ Saul A. Kripke, “Identity and Necessity”, *Perspectives in the Philosophy of Language: A Concise Anthology*, ed. Robert J. Stainton (Broadview Press, 2000), 11c

¹⁸ Kripke, “Identity and Necessity”, 12.

¹⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 15.

²⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 15–16.

²¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 19.

çıkaran veya onları 'ayrıntılılarıyla açıklayan' (*explicate*) bir şey olarak düşünmediğini de belirtir.²² Böylece modal mantığın işleyişini açıklama ve ifade etmede faydalı ve mutedil bir role sahip olarak tasarladığı mümkün dünyalar anlambilimi Kripke'yi, adların burada anlatıldığı şekliyle mümkün dünyalarda nasıl davranış sergilediğini düşünmeye de sevk etmiştir. Bu düşünce onu özel adların “katı göstericilik” adını verdiği bir karaktere sahip olduğunu, dolayısıyla da adların işleyişine dair 20. yy'ın ilk yarısındaki hakim paradigma olan betimleyiciliğin (*descriptivism*) hatalı olduğu kanaatine götürecektir.

1.1.2. Katı Göstericilik

Bu alt bölümde, Kripke'nin öz ve zorunluluk ilişkisine dair görüşlerinin arka planında yer alan ana sütunlardan biri olarak adların katı göstericiliği anlayışını ve bunun betimleyicilikten ne surette bir kopuş olduğunu ele aldık.

1.1.2.1. Katı Gösterici İfadeler Ne Demektir?

Kripke *A&Z*'deki incelemesinde, mutlak olarak ‘adlar’ dediği zaman kişi, ülke yahut şehir adı gibi özel adları kasteder. Kripke'nin belirttiği üzere o dönemde mantıkçılar “Hadleyburg’ü ifsat eden adam” gibi belirli betimlemelerle (*definite description*) çokça ilgilenmekte idiler. Eğer tek bir kişi bu betimlemeyi sağlıyorsa ona betimlemenin göndergesi (*referent*) derlerdi. Nitekim özel adların da bu türden betimlemeleri sağlayan göndergelere işaret ettiğini, bir anlamda bu betimlemelerin kısaltmaları olduklarını kabul ederlerdi. İşte Kripke adları bu türden belirli betimleyicileri içermeyecek şekilde kullanacağını, eğer hem adları hem de betimleyicileri içerecek bir terim kullanacaksa o zaman da gösterici (*designator*) diyeceğini belirtir.²³ Peki, bir göstericinin katı (*rigid*) olması ne demektir? Kripke'nin kendi ifadeleri şöyledir: “Katı gösterici’ ile ne kastediyorum? Tüm mümkün dünyalarda aynı nesneyi belirleyen bir terimi

²² Kripke, *Naming and Necessity*, 19.

²³ Kripke, *Naming and Necessity*, 24.

kastediyorum.”²⁴ Bu özlü tanımın biraz daha açıklamalı halini ise yine onun şu ifadelerinde bulmaktayız:

Mümkün olan her dünyada aynı nesneyi belirliyorsa bir şeye katı gösterici diyelim, eğer durum böyle değilse katı olmayan (*non-rigid*) veya ârızî (*accidental*) bir gösterici diyelim. Elbette bu nesnelerin tüm mümkün dünyalarda var olmasını gerekli saymıyoruz. Eğer anne ve babası normal şartlarda evlenmemiş olsaydı, elbette Nixon var olmayabilirdi. Bir özelliğin bir nesne için özsel (*essential*) olduğunu düşündüğümüzde, genellikle bu özelliğin, var olduğu her durumda o nesne hakkında doğru olduğunu kastederiz. Zorunlu bir varlığın katı bir göstericisine kuvvetli katı (*strongly rigid*) denilebilir.²⁵

Kripke’nin katı göstericiliği tanımladığı ve uzun uzun açıkladığı daha birçok ifadesi bulunur, ancak yukarıdaki ifadeler kastını açıkça ifade etmektedir. Kripke buradaki anlamı pekiştirmek için birçok örnek de zikreder. Örneğin ona göre '1970'teki ABD Başkanı' ifadesi (gerçel dünyada) Nixon adında bir kişiyi gösterir; ancak (bir başka mümkün dünyada) başka biri (örneğin Humphrey) de 1970'te başkan olabilirdi; dolayısıyla bu ifade katı (*rigid*) değildir.²⁶ Yine “9” ifadesi her mümkün dünyada aynı sayıyı belirlediği için katı gösterici iken, “(güneş sistemimizdeki) gezegenlerin sayısı” betimlemesi ise katı gösterici değildir, zira her ne kadar gerçel durumda gezegenlerin sayısı 9 olsa da²⁷, gezegenlerin sayısının farklı olduğu bir mümkün durum düşünebilmekteyiz.²⁸ Başka bir örnek “Benjamin Franklin” ve “çift odaklı gözlüklerin mucidi” ifadeleridir. İlki her durumda aynı kişiyi gösterdiğinden dolayı katı (gösterici) iken ikincisi katı (gösterici) değildir, çünkü çift odaklı gözlüklerin mucidi başka bir kişi de olabilirdi.²⁹ Kripke’nin örnekleri daha çok olmakla beraber biz bu kadarla yetineceğiz.

Örneklerden de görülebileceği üzere Kripke özel adların, çoğu betimlemenin aksine, katı gösterici olduklarını düşünür ve adların katı gösterici karakterini sezgisel olarak bildiğimizi söyler.³⁰ Kripke’ye göre Aristoteles’e ‘Aristoteles’ denmeyebilirdi, yani bu adamın adı farklı olabilirdi. Öte yandan Aristoteles, onunla ilişkilendirdiğimiz,

²⁴ Kripke, “*Identity and Necessity*”, 9.

²⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 48.

²⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 49.

²⁷ Kripke bu ifadeleri kullanırken Plüton hâlâ gezegen sayılmaktaydı.

²⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 48.

²⁹ Kripke, “*Identity and Necessity*”, 9.

³⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 14,49.

hatta genellikle onu kendisiyle karakterize ettiğimiz özelliklerin birçoğuna sahip de olmayabilirdi. Ancak ona göre bu durumlara tanıdığımız imkânı “Aristoteles Aristoteles olmayabilirdi, yani o, “Aristoteles” derken işaret ettiğimiz adam değil de başka bir adam da olabilirdi” sözlerinin ifade ettiği türden durumları da kuşatacak kadar genişletemeyiz.³¹ Kripke benzer bir örneği başka bir yerde Nixon üzerinden de verir ve bütün bunlar ona göre sezgiseldir. Bu sezgisellik iddiasına ‘katı gösterici’ kavramını anlamak için önceden ‘dünyalar arası geçişe mahsus ayniyet ölçütleri’ (*criteria of transworld identity*) kavramını anlamamız gerektiğini savunarak karşı çıkanların ise resmi tepe taklak çevirdiklerini savunur. Ona göre Nixon’a (katı bir şekilde) gönderimde bulunabiliriz ve (belirli koşullar altında) bir başkası değil de bizzat *onunla* ilgili olarak ne olabileceğini belirtebiliriz, bu nedenle “dünyalar-arası geçişte ayniyetin tespit ve muhafazasını”³² (*transworld identification*) sağlamak böyle durumlarda sorunsuzdur.³³

Kripke’nin katı göstericilik analizine dair bir bilinmesi gereken bir ayrım da “rigid de jure” ve “rigid de facto” ayrımıdır. Bunlardan ilki bir göstericinin göndergesinin (*reference of a designator*) ister gerçel dünyadan isterse karşıolgusal bir durumdan söz edelim, bir ve aynı nesne olarak varsayıldığı (*stipulated*) durumu ifade eder. “Rigid de facto” durumu ise biz bu varsaymayı gerçekleştirmediğimiz halde, “*x, öyle ki Px*” türü bir betimlemedeki P yüklemine zaten her mümkün dünyada bir ve aynı nesne hakkında doğru olduğu bir durumu ifade eder. Örneğin “en küçük asal sayı” betimlemesi her mümkün dünyada iki sayısını gösterir. Kripke’nin adlar hakkındaki tezi açıkça onların “*de jure*” katı göstericiler olduğunu ve bundan dolayı sözü edilen göndergenin mevcut

³¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 62.

³² “Trans-world identification” tabirini bu şekilde ‘tespit’ ve ‘muhafaza’ kelimelerinin her ikisini kullanarak karşılamamızın sebebi, bu tabirin orijinal kullanımlarında yerine göre bu iki yönden birinin söz konusu olmasıdır. Şöyle ki, kimi zaman bu tabirle, kendilerinden iki farklı dünyaya ait olarak bahsedilen belli nesnelerin aslında aynı şey olduklarına telmih vardır ki bu türden kullanım için ayniyetin ‘tespiti’ ifadesi uygun düşer. Kimi zaman ise bu tabir kullanılarak, belli bir dünyaya ait olarak kendisinden bahsedilen bir nesnenin farklı bir dünyada da yine kendisi (aynısı) olarak var olmasından söz edilir ki bu türden kullanım için de ayniyetin ‘muhafazası’ ifadesi uygun düşer. Bunlar itibarı bir takım vecihler olup esas maksat her iki kullanımda da, bir nesneden, birbirinden farklı dünyaların nesnesi olarak düşünüldüğü hallerde de aslında aynı şey olarak bahsedebilmektir. Son olarak, “dünyalar-arası geçiş” yerine “dünyadan dünyaya geçiş” de denebilirdi ancak tercih etmedik. Tekrar etmek gerekirse burada asıl maksat, (özünde) bir ve aynı şeyin farklı mümkün durumlarını örnekleyen varsayımsal dünyalar arasında (ki bu dünyalardan biri gerçel dünya da olabilir), o şeyin ayniyetini (kendisiyle aynı şey olarak kalmasını) kaybetmeden geçişler yapabilmektir. Bunun haddizatında mümkün olup olmadığı, mümkünse hangi nesne(ler) için ve hangi şartlarla mümkün olduğu ve buradaki şekliyle temininde başarılı olunup olunmadığı ayrı bir araştırmanın konusudur. Biz burada Kripke’nin yaklaşımının tasviri ile yetindik.

³³ Kripke, *Naming and Necessity*, 49.

olmadığı bir karşıolgusal durumda bile özel bir adın kendi (aynı) göndergesini göstereceği şeklindedir. Ne var ki o, *A&Z*'de bu ayrımı geçici olarak göz ardı ettiğini ve daha zayıf katı göstericilik ile de yetinebileceğini belirtir.³⁴

Katı göstericilikle ilgili, erken dönem yazılarında Putnam ve Schwartz gibi kimi yazarlar tarafından da düşülen bir karışıklığa işaret etmek yerinde olacaktır ki bu katı göstericilik ile saf bağlamsallığı (*indexicality*) eş yahut yakın anlamlı görme yanılgısıdır. Laporte'un da işaret ettiği üzere katı göstericiliğin, bir terimin göndergesine (*referent*) nasıl bağlandığıyla çok az ilgisi vardır; bu ister örnekler yoluyla olsun, ister gösterimsel terimlerle olsun, ister betimleme vb. yoluyla olsun. Katı göstericilik daha ziyade bir terimin mümkün olan tüm dünyalarda aynı varlığa atıfta bulunup bulunmadığıyla ilgilidir. Laporte bu ayrımı vurgulamakta isabetli olsa da, devamında kullandığı “*Putnam'a göre gösterimsel olmayan 'avcı' ve 'bekâr' gibi terimlerin, tıpkı 'su' ve 'kaplan' gibi gösterimsel saydığı terimler gibi tüm mümkün dünyalarda aynı şeye gönderme yapamaması için hiçbir neden yoktur*” ifadesi tartışmaya açıktır.³⁵ Nitekim tekil terimlerin ve tür terimlerinin katı göstericiliğine dair tartışmadan aşağıda bahsedeceğiz.

Son olarak katı göstericilikle ilgili Kripke'nin kendisinin dikkat çektiği bir yanlış anlamaya daha dikkat çekmek gerekir. Kripke kendi (katı göstericilik) görüşünün, esasında kapsam alanıyla (*scope*) ilgili bir görüşe indirgenebileceği iddiasına karşı çıkar. Katı göstericiliği kapsam meselesine indirgeyen görüşe göre bu olgu basitçe, bir adın, herhangi bir cümle bağlamında tüm modal işlemcileri (*modal operators*) içeren geniş bir kapsam ile okunması gerektiği noktasında doğal dil bir uzlaşma sahip olduğu öğretilisidir. Kripke'ye göre bu düşünce özellikle isabetsizdir ve modal mantık açısından da teknik bir hatayı temsil eder. Kripke buradaki hatayı şöyle ifade eder: (1) “Aristoteles köpeklere düşküdü” ve (2) “Antik dönemin son büyük filozofu köpeklere düşküdü” ifadeleri 'basit' cümlelerdir. Ne modal ne de diğer işlemcileri (*operators*) içerirler, yani burada hiçbir kapsam ayırımına yer yoktur. Dolayısıyla daha karmaşık cümlelere ilişkin hiçbir kapsam kuralı bu cümlelerin yorumlanışını etkilemez. Hâlbuki katı göstericilik meselesi her ikisine de uygulandığında anlamlıdır. Kripke'ye göre (1)'deki 'Aristoteles' katı gösterici iken, (2)'deki 'antik çağın son büyük filozofu' değildir. Katı göstericilik, basit

³⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 21.

³⁵ Joseph Laporte, “Rigidity and Kind”, *Philosophical Studies* 97/3 (2000), 305.

cümleler de dâhil olmak üzere tüm cümlelerin (onlar tarafından ifade edilen önermelerin) karşıolgusal durumlara ilişkin doğruluk koşulları hakkında bir doktrin olduğundan, modal bağlamlar için söz konusu olan kapsam kurallarına ilişkin hiçbir hipotez bu görüşü ifade etmez.³⁶

1.1.2.2. Betimleme Kuramından Kopuş Olarak Katı Göstericilik

Yukarıda Kripke'nin adların katı gösterici karaktere sahip olduklarını belirtmesi ve katı gösterici olan ve olmayan ifadelerle dair verdiği örneklerde adlar ve betimleyicilerin modal bağlamlardaki davranışları arasında ortaya konan farklılık, Kripke'nin adlara dair 20. Yüzyılın ilk yarısında hâkim olan Frege-Russellci betimleme kuramından uzaklaştığının sinyallerini açıkça verir. Bu bölümde yine katı göstericiliği merkeze almak suretiyle Kripke'nin betimleyicilikten nasıl ayrıldığını daha açık hale getirmeye çalışacağız.

Önce betimleyiciliğin ne olduğuna bakalım. Smit'in verdiği tanıma göre betimleyicilik, ister özel ad isterse doğal tür terimi olsun, bir terimin gönderimde bulunmasının, ancak ve ancak, bu terimin, göndergesini diğer her şeyden ayırt eden bireyselleştirici ölçütlerle ilişkilendirilmesi yoluyla olduğunu savunan görüştür. Buna göre bu görüş kapsamında, sözü edilen ayırt edici koşulları ifade eden betimlemenin genellikle 'kafanın içinde' olduğuna veya 'kafanın içinde' olana dayandığına inanılır ki bu da 'anlambilimsel içselciliğe' yol açar.³⁷

Frege ve Russell tarafından savunulduğu haliyle özel adların ve tür terimlerinin gönderimsel davranışını açıklamayı amaçlayan bu kuram, kendisini önceleyen Mill'ci görüşten bir ayrılığı temsil ediyordu. Kripke'nin de belirttiği üzere Mill, bazı tekil adların -ki bunlarla kastedilen aslında belirli betimlemelerdir- hem düzanlam (*denotation*) hem de yananlam (*connotation*) taşıdığını, diğerleri olan gerçek özel adların (*genuine proper names*) ise düzanlam taşıdığını ancak yananlam taşımadığını savunuyordu. Mill ayrıca genel adların (*general names*) veya genel terimlerin (*general terms*) de yananlamları olduğu görüşündeydi. Ona göre 'inek' veya 'insan' gibi terimler, belirli özelliklerin

³⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 11–12.

³⁷ J. Smit, “Essentialism and the Theory of Direct Reference”, *Sats - Nordic Journal of Philosophy* 10/2 (2009), 137.

birleşimiyle (*conjunction*) tanımlanırdı ve bu onların kaplamalarını da belirlerdi. Örneğin insan, belli fiziksel hususiyetleri olan düşünen bir canlı olarak tanımlanırdı.³⁸

Frege ve Russell, birbirlerinden de bağımsızca görünerek, Mill'in özel adların düzenlamı olduğu ancak yananlamı olmadığı görüşüne şiddetle karşı çıktılar ve belirli betimlemeler görüşünü savundular.³⁹ Onlar tarafından temsil edilen modern mantık geleneği, esasında Mill'i genel adlar konusunda onaylıyordu, ancak tekil adlar konusunda ona karşı çıkıyordu. Zira bu geleneğe göre sadece genel terimlerin değil, tekil terimlerin de bir yananlamı (*connotation*) veya Fregeci anlamı (*sense*) vardı.⁴⁰

Russell ve Frege'nin Mill'ci görüşe karşı çıkmasının sebeplerinden biri, bu görüşe göre bir konuşmacı tarafından bir ad kullanıldığında bu adın göndergesinin ne olduğunun nasıl bilineceğinin sorunlu görülmesiydi. Mill'ci görüş bu konuda bir çözüm sunmaz gibi görünürken, betimlemeci kuram adın kısaltması olduğu betimlemeyi biricik olarak sağlayan nesnenin göndergeyi verdiğini, eğer adın betimsel bir içeriği yoksa o takdirde de adlandırılan nesneye işaret edilerek göndergenin bilinebileceğini söyleyerek, bu sorunu çözdüğünü düşünüyordu.⁴¹

Kripke, Frege-Russell görüşüyle alakalı derhal akla gelen bir sorunun bizzat Frege tarafından da zikredildiğini kaydeder. Bu sorun, 'Aristoteles' gibi gerçek özel adların anlamlarına (*sense*) dair görüşlerin farklılaşabilmesi sorunudur. Örneğin Stagira'da doğmuş olmak, Aristoteles adının anlamı kapsamında sayılacak mıdır? Zira bunun cevabı, örneğin "Aristoteles Stagira'da doğmuştur" cümlesinin nasıl yorumlanacağını etkilemektedir. Frege, adlandırılan aynı kaldığı sürece anlamdaki (*sense*) bu dalgalanmaların tolere edilebileceğini, ancak tanıtlayıcı bir bilim sisteminde bunlara başvurulmaması ve de mükemmel bir dilde bulunmamaları gerektiğini belirtir. Kripke böylece Frege'ye göre dilimizde bir gevşeklik yahut zayıflık bulunduğunu ifade eder. Ne var ki ona göre buradaki sorun sadece farklı kimselerin bir özel isme farklı anlamlar verebilmesi değildir. Bizzat aynı kişi dahi bir ismin yerine hangi betimlemeyi

³⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 134 Bu yaklaşımın cins ve fasıl kullanarak tanım verme şeklindeki Aristotelesçi gelenekle uyum içinde olduğu açıktır. Anlamı içlem ve kaplam şeklinde ikili tahlile tabi tutma alışkanlığı ile de aynı şekilde uyumludur. Özel adların analizinde ihtilaf eden Mill'ci ve betimlemeci yaklaşımlar bu ikinci noktada uzlaşır. Kripke ve Putnam gibi anlambilimsel dışsalcılar ise bu kadim gelenekten de ayrılan bir kırılmayı temsil ederler.

³⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 27.

⁴⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 134–135.

⁴¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 27–28.

geçireceğini net olarak bilemeyebilir. Zira isim sahibiyle ilgili aklına gelen birçok özelliğin, onun hakkında ancak olumsal olarak doğru olduğunu fark edecektir. Örneğin Büyük İskender'e hocalık yapmış olmanın Aristoteles için olumsal bir özellik olduğu söylenebilir. Eğer "Aristoteles" adı, "Büyük İskender'e hocalık yapan kişi" anlamına gelseydi, "Aristoteles Büyük İskender'in hocasıydı" cümlesi bir totolojiden başka bir şey ifade etmezdi. Hâlbuki bu cümle yanlış olabileceğini de keşfedebileceğimiz bir olgu ifade eder. Dolayısıyla Kripke'ye göre 'Büyük İskender'in hocası olmak' söz konusu adın anlamının (*sense*) bir parçası olamaz.⁴²

Kripke bahsi geçen zorluktan kurtulmak için, bir adla tek ve biricik bir betimlemeyi değil, bilakis bir betimlemeler ailesini/salkımını eşleştirdiğimiz şeklindeki görüşün (*cluster of descriptions theory of names*) geliştirildiğini kaydeder. Bu görüşe göre, bu betimlemelerin tamamını yahut çoğunu sağlayan şey, ilgili adın göndergesi olur. Kripke bu görüşü Wittgenstein'in Philosophical Investigations eserindeki 'Musa' örneğine ve Searle'ün özel adlar üzerine olan makalesine atıfla açıklar. Burada daha fazla detayına girmeyeceğiz. Bu tadil betimleme kuramının artılarını korurken eksilerinden de korunur gibidir.⁴³

Ne var ki Kripke, öncel betimleme kuramını reddettiği gibi, tadil edilmiş haliyle betimlemeler salkımı kuramını da reddeder. Bunun için birçok argümana yer verse de ana sebep bu kuramın da adların katı gösterici karakterini ihmal etmesidir. Kripke kendi analizi ile betimlemeci yaklaşımı mukayese ettiği bir örneği işleyerek bu durumun teknik bir açıklamasını da verir. Bunun için (1) "Aristoteles köpeklere düşküdü" önermesini dikkatimize sunar. Ona göre bu ifadenin doğru anlaşılması için, hem hangi (kaplamsal olarak doğru) koşullar altında onun gerçekte doğru olduğunun anlaşılması gerekir, hem de hangi koşullar altında gerçek gidişata bazı açılardan benzeyen bazı açılardan ise benzemeyen karşı-olgusal bir tarih gidişatının (1) tarafından doğru olarak (kısmen) betimlendiğinin anlaşılması gerekir.

Kripke herkesin şunu kabul edeceğini düşünür: Ortada belli bir adam, 'Aristoteles' dediğimiz bir filozof vardır; öyle ki, bir olgu olarak, ancak ve ancak *o*, köpeklere düşkün idiyse (1) doğrudur. İşte katı belirleme tezi de, Kripke'ye göre, ince detay noktalar bir

⁴² Kripke, *Naming and Necessity*, 30.

⁴³ Kripke, *Naming and Necessity*, 31.

yana, basitçe şudur: Bu aynı paradigma, (1) karşıolgusal durumları betimlerken de (1)'in doğruluk koşullarına uygulanır. Yani (1), karşıolgusal bir durumu ancak ve ancak o vaziyet sağlandığı takdirde, sözü edilen aynı adam köpeklere düşkün olur idiyse, doğru olarak betimler. (Aristoteles'in var olmadığı karşıolgusal durumlar ise dikkate alınmaz.) Russell'a göre ise (1) önermesi şöyle çözümlenmelidir:

(2) “Antik dönemin son büyük filozofu köpeklere düşküdü.”

Bu ise neticede şöyle çözümlenmelidir:

(3): Tam olarak bir kişi antik dönemin büyük filozofları içinde sonuncu idi ve böyle olan herhangi bir kişi köpeklere düşküdü.

(3)'ün fiilî doğruluk koşulları yukarıda (1) için zikredilenlerle kapsamsal olarak uyşur, Aristoteles'in antik dönemin son büyük filozofu olduğı varsayıldığı takdirde. Ne var ki karşıolgusal olarak, Russell'ın koşulları, katı göstericilik tezinde varsayılanlardan oldukça farklılaşabilir. Yani örneğin Aristoteles'den başka birinin artık çağın son büyük filozofu olduğı karşıolgusal bir duruma göre Russell'ın ölçütü, bu diğerk kişinin köpeklere düşkünlüğünü (1)'in doğruluğı ile bağlantılı bir mesele yapabilir.⁴⁴ Bu noktada Russell'ın adların katı göstericiliğine dair serdedilen bu sezgilerle açıkça bağdaşmayan bir teoriyi nasıl önerdiği sorulabilir. Bunun bir nedeni, Kripke'ye göre, başka yerlerde olduğı gibi burada da onun modal soruları dikkate almamasıdır.”⁴⁵

Peki, Kripke'ye göre adlar ve betimlemeler arasındaki ilişki nedir? Kripke bu noktada John Stuart Mill'in, *A System of Logic* eserinde ortaya koyduğı, özel adların düzenlamı (*denotation*) olduğı ama yananlamı (*connotation*) olmadığı görüşüne bir geri dönüş gerçekleştirir.⁴⁶ Kripke doğal tür terimlerinin özel adlara normalde düşünöldüğünden daha yakın olduğunu savunur.⁴⁷ Mill'in genel terimleri betimlemeler olarak, özel adları ise yananlamları olmayan düzenlamılılar (*denotations without connotations*) olarak analiz ettiğini; Frege ve Russel tarafından temsil edildiğı haliyle modern mantık geleneğinin, Mill'i tekil adlar hakkında hatalı ama genel terimler hakkında haklı bulduğunu hatırlattıktan sonra, kendisinin bunun tam tersini düşündüğünü belirtir. Ona göre ‘inek’, ‘kaplan’ gibi genel terimler bir sözlüğün vereceğı bir özellikler

⁴⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 6–7.

⁴⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 14.

⁴⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 26.

⁴⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 134.

kümesinin bir kısmının oluşturduğu bir salkımın kısaltması değildirler. Bilakis bunlar, onları kendileri yapan özellik veya özelliklerin ne olduğunu bu terimlerin kullanıcıları olarak bizler bilmesek bile tüm mümkün dünyalarda aynı göndergeye gönderimde bulunurlar.⁴⁸ Kripke'ye göre bilim de daha sonra, belli özelliklerin ineklik ya da kaplanlık için zorunlu olup olmadığını keşfedebilir.⁴⁹ Nitekim zorunlu a posteriori üzerine olan bölümde bu konuya döneceğiz.

1.1.3. Kripke'nin Adlandırma ve Gönderim Kuramı

Önceki bölümde Kripke'nin adların katı gösterici karaktere sahip olduğuna dair sezgilere dayanarak betimleme kuramından uzaklaşmasını ele aldık. Gerçekten de ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere katı göstericilik, Kripke'nin öz ve zorunluluk ilişkisini kuruş şeklinde önemli bir yeri haizdir. Kripke'nin metafizik görüşlerine dayanak yaptığı dilsel kurgusunu serimlemeye çalıştığımız birinci bölümün bu alt bölümünde, şimdiye kadarki anlatının çeşitli eksik yönlerini tamamlayacak şekilde Kripke'nin adlandırma ve gönderimle ilgili görüşlerinden özlü olarak bahsedeceğiz. Kripke'ye göre adlandırma ritüelinin ne şekilde gerçekleştiğine, bu ritüel sonrasında adın kullanımının nasıl aktarıldığına, ezcümle ad ve adlandırılan nesne arasındaki ilişkinin bu yeni yaklaşımda nasıl kurulup korunduğuna ve bunun sonucunda betimleyicilikten farklı olarak anlambilimsel dışsalcılığa nasıl varıldığına işaret edeceğiz. Böylece Kripke'nin öz ve zorunluluk ilişkisine dair metafizik görüşlerinin dilsel arka planı daha belirgin olarak seyredebilecektir.

⁴⁸ Kripke'nin genel terimlerin katı göstericiliğine dair bu iddiası birçok tartışmaya konu olmuştur. Örneğin Laporte, Kripke'ye muhalefet ederek savunduğu bilimsel terimlerdeki anlam değişikliği tezinin dahi genel terimlerin katı belirleyeceği tezini çürütmediğini, zira zaman içinde kavramların anlamı değişime uğrasa da, belli bir andaki anlamıyla bir bilimsel doğal tür teriminin tüm mümkün dünyalarda aynı göndergeye işaret etmesinin önünde bir engel olmadığını savunur. Laporte, "Rigidity and Kind", 309

Schwartz'a göre ise, Laporte katı göstericilik ile terimlerin anlamlarını korumasını, anlamlarının dünyalar arasında sabit kalmasını karıştırmaktadır. Hâlbuki katı göstericilik temelli ayırımın orijinallliği ve semeresi kaplamda ortaya çıkar. Katı gösterici özel adların modal bağlamlarda sağlayabildiği, katı gösterici olmayan betimlemelerin ise sağlayamadığı şey kaplamın aynı kalmasıdır. Yoksa farklı mümkün dünyalarda betimlemelerin anlamı da aynı kalmaktadır. Bu cihetle, anlamın aynı kaldığını göstermek semantik adına bir ilerleme değildir. Dolayısıyla katı göstericiliği dünyalar arasında anlamın sabit kalması şeklinde okumak ve genel terimleri de bu anlamda katı gösterici saymak, gerçekten de katı göstericiliği anlamsızlaştırmaktadır. Stephen P. Schwartz, "Kinds, general terms, and rigidity: A reply to LaPorte", *Philosophical Studies* (2002), 272 Bu çalışmada bu tartışmaların detaylarına inmeyeceğiz.

⁴⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 127–128.

1.1.3.1. Adlandırma Ritüeli ve Nedensel Gönderim Kuramı

Kripke, gönderim konusunda kendisinin yeter ve gerek şartları açıkça belirtilmiş dört başı mamur bir kuram vermediğini, sadece eleştirdiği görüşlerden daha iyi bir görüş ortaya koyduğunu söyler. Ona göre betimleme kuramının aleyhinde sunduğu sezgisel örnekler, bu kuramın sadece belli yerlerinde belli hatalar bulunduğunu değil, bu kuramın sunduğu resmin temelden yanlış olduğunu göstermektedir. Detaylı ve tam bir tablo ortaya koymanın çok zor ve karmaşık olabileceğini, kendisinin betimleme kuramına yaptığı tarzda detaylı ve eleştirel bir serimlemenin kendi yaklaşımına uygulandığı takdirde kendi yaklaşımında da sorunlar tespit edilebileceğini teslim eder. Ancak özellikle gönderimin ilk adlandırıcıdan başlayan bir zincir ile kullanıcıdan kullanıcıya geçtiği gibi görüşlerinin doğruluğunu iddia etmede aynı mütevazılığı göstermez.⁵⁰

Adlandırma ile başlayalım. Başlangıçta Kripke betimleme kuramının adlandırma seremonisi (*ritual of initial baptism*) için geçerli olduğunu söyler. Buna göre bir adlandırma durumunda adlandırılan şeye işarette bulunulabileceği gibi, betimlemesi de verilebilir, yani adlandırma esnasında bu kuram iş görür. Başka bir ifadeyle, Kripke ilk aşamada betimleme kuramını bir anlam anlatısı/açıklaması olarak yanlışlarken, bir gönderge sabitleme yolu olarak ise onaylar. Adlandırma ritüelinden sonraki süreçte o adı kullananların ise bunu betimleme aracılığıyla değil adlandırandan kendilerine ulaşan nedensel bir zincir ile gerçekleştirdiklerini savunur.⁵¹ Ancak bu ilk adım atıldıktan sonra adlandırma hadisesine yoğunlaşarak genel yaklaşımını oraya da uygulaması neticesinde Kripke adlandırma hadisesi özelinde de betimleme teorisinden iki noktada ayrılır:

1. Adlandırma seremonisinde kullanılan betimleme adın eşanlamı (*synonym*) değildir, yalnızca ‘gönderim sabitleme’ (*reference-fixing*) yapmaktadır. Bu ayrımı bir sonraki alt bölümde anlatacağız.
2. İlk adlandırma durumlarının çoğu, betimleme kuramının örnek aldığı durumlara hiç de benzemez. Zira adlandıranlar çoğunlukla nesneye işaret etme durumunda bulunurlar.

⁵⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 93–94.

⁵¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 5.

Yani adlandırılan ister tekil bir nesnenin adı, isterse bir türü örnekleyen paradigmatik bir nesne veya nesne grubu olsun, adlandırma genellikle işaret etme yoluyla yapılır.⁵²

Adlandırmadan gönderime geçtiğimizde ise Kripke betimleme kuramının bazı durumlarda işlediğini, şahısların kendi kendilerine bir şeyleri diledikleri gibi tasvir edip adlandırabileceklerini kabul eder. Ama ona göre dili kullanımımızda genel olan bu değildir. Genel olan belli bir tarihsellik ve topluluk içinde, kaynağa ulaşan bir zincire bağlanmak suretiyle gönderim sabitleme yapmamızdır.⁵³ ‘Nedensel-Tarihî Gönderim Kuramı’ (NGK) (*Causal-Historical Theory of Reference*) olarak bilinen bu yaklaşıma göre bir adı kullanarak gönderimde bulunan bir kişi, betimleme yahut betimleme salkımı kuramlarının varsaydığı gibi, tüm diğer dil kullanıcılarından izole bir şekilde, zihnindeki bir anlamı bir nesnede tespit ederek bir adı kullanma yoluna gitmemektedir. Kripke’nin verdiği örneği zikretmek gerekirse, biz Gödel adını onun için bu adı kullanan kimselerden alırız, böylece Gödel’in adlandırılmasından bize kadar uzanan bir zincire ekleniriz ve o zincir boyunca o ad ile kastedilen gönderge ne ise biz de ona bu şekilde gönderimde bulunuruz. Yoksa zihnimizde bulunan “aritmetiğin tamamlanamazlığını ispatlayan kişi” gibi bir betimlemeyi sağlamasına dayanmayız. Şayet göndergeye böyle bir betimleme yoluyla ulaşıyor olsaydık, örneğin adı geçen ispatın gerçek sahibinin Gödel değil de Schmidt adında birinin olduğunun ortaya çıktığını varsaydığımız bir durumda, o zamana kadar Gödel diyerek aslında Schmidt denen kişiye gönderimde bulunmuş olduğumuzu kabul etmemiz gerekirdi. Hâlbuki Kripke’ye göre öyle bir durumda biz Schmidt hakkında doğru bir kanaate değil, Gödel hakkında yanlış bir kanaate sahip olmuş olurduk. Bir diğer ifadeyle, Kripke’ye göre, bir ad ile eşleştirdiğimiz bir betimleme arasında gerçekte bir uyumsuzluk olduğu meydana çıktığında, ad ve onun göndergesi sabit kalır, bizim o adın belirlediği gönderge hakkındaki bilgimizin yanlış olduğu anlaşılır. Yoksa hatamızın meydana çıktığı ana kadar bilmeden başka bir göndergeye gönderimde bulunmuş olduğumuz gibi bir düşünce kabul edilemez.⁵⁴

Kripke böylece gönderimin aktarılmasında nedensellik zincirinin rolünü vurgulamakla beraber, bizden belli bir adama/nesneye kadar uzanan her türlü nedensel zincirin aynı göndergeye gönderimde bulunmamızı sağlamayacağını da ekler. Örneğin

⁵² Kripke, *Naming and Necessity*, 96.

⁵³ Kripke, *Naming and Necessity*, 95.

⁵⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 88–89.

'Noel Baba' terimini kullanmamızdan belirli bir tarihî azize kadar bir nedensellik zinciri olabilir, ancak yine de çocukların bu terimi kullanırken bu zamana kadar kastettiklerinin söz konusu aziz olmadığı açıktır. Tarihi süreç içerisinde gönderim zincirinin bir noktasında terim ile orijinal gönderge arasındaki bağlantı kopmuştur. Dolayısıyla buradaki ana fikri gerçekten sınırları net bir gönderim kuramı haline getirmek için başka koşulların da yerine getirilmesi gerekir.⁵⁵

NGK'nın temel iddiasını anladığımıza göre, tezimizin konusuyla doğrudan irtibatını göstermek üzere bu kuramın özcülük ile nasıl bir ilişkisi olduğunu göstermeye geçebiliriz. Betimlemeler salkımı kuramı gönderimin korunması için herhangi bir tek ve sabit betimlemenin değişmeden kalmasını şart koşturmakla belirli betimlemeler kuramından ayrılmıştı. Salkım kuramına göre unsurlarından birinde değişiklik yapılmasını kabul edebilecek esneklikte bir betimlemeler kuramının verilmesi, gönderimin korunumu için yeterli idi. Bu da salkımın unsurlarından herhangi birinin zorunlu olarak özsel görülmediği anlamına gelir. Bunun yerine, gönderimi koruyanın, salkımın bütününe sağladığı bir sınırlandırma olduğu düşünülmüştür. Ancak bu haliyle bile kuram betimlemeler ile gönderge arasında sıkı bir ilişki var sayar. Öyle ki, gönderimi koruyan unsur(lar) salkımın bir yerlerinde bulunmadığı yahut salkımın bütünü tarafından sağlanmadığı takdirde, artık o salkımın başka bir şeyin betimlemesinden ibaret olduğu kabul edilmelidir.⁵⁶

NGK, işte gönderimin kendisine dayandığı unsurun bilinmiyor olabileceğine, dolayısıyla da gönderimi açıklayan betimlemeler salkımı içerisinde bulunmayabileceğine müsaade ederek bu kuramdan da ayrılır. Başka bir ifadeyle NGK gönderimin korunması için özsel bir şeyin korunmasını koyutlar, ancak bu işlevdeki özelliği/unsuru bilmemizin zorunlu olduğunu reddeder. Bu tavır değişikliğinin arka planında, NGK'ya göre gönderimin korunması rolünün konuşmacının zihninden ve onun gönderge ile belirli betimlemeleri ilişkilendirmesinden alınıp, "dış dünyaya" verilmesi yatar. Buna göre artık bir ve aynı göndergeye gönderimde bulunulmasını, "dünya" bizim dilsel tercihlerimizden bağımsız olarak, belli koşulları dayatarak gerçekleştirmektedir. Dünya gerçekten bunu konuşmacının nesnesini hangi şekillerde tuttuğundan ve betimlediğinden bağımsız olarak

⁵⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 93.

⁵⁶ Jarrett Leplin, "Is Essentialism Unscientific?", *Philosophy of Science* 55/4 (1988), 497.

yapıyorsa (ki burada ciddi anlamda realist bir tavra geçildiği açıktır), o halde konuşmacının aynı şeyden bahsetmeye devam etmek için o şeyi o şey yapanın (özünün) ne olduğunu bilmesi şart değildir. Çünkü bilmesi, konuşmacı ile alakalı zihinsel bir durumdur. Gönderimin korunumu ise bireyin içsel zihinsel olgularından alınıp ondan bağımsız dışsal olgulara bağlanmıştır. Burada ifade edilenler, NGK ile birlikte anlambilimsel içselcilikten (*semantic internalism*) anlambilimsel dışsalcılığa (*semantic externalism*) geçildiğini anlatmaktadır. Anlambilimsel dışsalcılık, özel isimler ve doğal tür terimlerinin içeriğinin (*content*) belirlenmesinin, konuşmacının zihninde olup bitmeyen, aksine yalnızca çevresel veya toplumsal (zihinden bağımsız) gerçeklere başvurularak gerçekleşen bir hadise olduğu şeklinde açıklanabilecek bir yaklaşımdır.⁵⁷

O halde NGK'ye göre bir göndergenin bir özelliğinin, onun özü veya özünün bir parçası olması için nasıl bir konuma yahut statüye sahip olması gerekir? İşte bu noktada, özellik isnatlarının (*property attributions*) zorunluluğu yahut imkânına dair bir anlambilim sağlamaya çalışan modal mantığa başvurulur. Burada bir nesnenin özsel bir özelliği, nesnede bulunmaması mümkün olmayan bir özellik olarak yorumlanır. Bu özelliğe sahip olmayan herhangi bir şey de sayısal olarak farklı bir nesne sayılır. Bir özelliğin bir nesne için bu türden bir zorunlulukla doğru olup olmadığının sağlaması ise, gerçel dünya üzerinden üretilen karşıolgusal senaryolar şeklinde verilen mümkün dünyalar üzerinde icra dilen düşünce deneyleri ile yapılmaya çalışılır. Örneğin (meşhur bir örneğe başvurmak gerekirse) gerçel dünyadan farklı bir mümkün dünyada, makroskopik olarak bizim suyumuza çok benzeyen, sadece kimyevi olarak H₂O yapısında olmayan bir maddenin “su” olup olmayacağı sorgulanır. Bu durumda o maddenin bizim suyumuzdan farklı bir madde olacağı düşünülünce de, H₂O olmanın su olmak için zorunlu olduğuna, dolayısıyla da onun özü veya özsel bir özelliği olduğunu sonucuna ulaşılır. Görüldüğü gibi özlerin tespitinde bu türden bir metot nihai olarak sezgilere dayanmaktadır. Sözü geçen sezgiler ise dilsel sezgiler olmaktan çok, varsayılan koşullar altında durumun ne olacağına yönelik metafiziksel sezgilerdir.⁵⁸

Şu noktayı tekrar vurgulamak gerekir ki sadece NGK'ye göre bakıldığında ‘özel’ demek bilimsel açıdan temel olan demek değildir, bilakis ilgili özelliğe sahip olmayan

⁵⁷ Leplin, “*Is Essentialism Unscientific?*”, 497.

⁵⁸ Leplin, “*Is Essentialism Unscientific?*”, 497–498.

hiçbir şeyin gönderge olarak nitelendirilemeyeceği demektir. Bilimsel açıdan temel olma da bu statünün bir nedenidir ancak onunla eşanlamlı değildir. NGK'nin betimleme kuramının versiyonlarından nasıl ayrıldığına dair bu anlatılanlar Kripke'nin tezimizin odağı olan öz-zorunluluk ilişkisi konusundaki yaklaşımının da bir özetini sunmaktadır. Bu sebeple tezimizin sonraki bölümleri okunurken akılda tutulması ana problemi dikkatten kaçırmamak adına faydalı olacaktır.

1.1.3.2. Tanımlamanın İki Şekli: Gönderge Sabitleme ve Eşanlam Verme

Kripke'nin betimleme kuramından uzaklaşmasının temel sebeplerinden biri adların modal bağlamlarda katı gösterici karakterde davrandığını düşünmesi ise, diğeri de gerek adlandırma aşamasında, gerekse adın tekrar eden kullanımlarla aktarılması sürecinde, betimlemelerin adlar ve göndergeler arasında düşünüldüğü gibi davranmadığını fark etmesidir. Başka bir ifadeyle Kripke, Fregeci anlamda “*sense*”in yeterince net olarak açıklanmadığını ve *sense*'in adlandırma hadisesi ve gönderimin aktarılması sürecinde düşünülebilecek iki farklı işlevinin birbirinden ayırt edilmeden kullanıldığını düşünür. Buna göre ister betimlemeler salkımı görüşünü, istersek tek bir betimleme görüşünü alalım, her iki görüş de iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan biri, söz konusu betimleme yahut betimlemelerin adın bilfiil anlamını (*meaning*) verdiği görüşüdür. Diğer bir görüş ise, betimlemenin, adın anlamını (*meaning*) vermese de, ilgili terim kullanıldığında neye gönderimde bulunulduğunu belirlediği görüşüdür.⁵⁹ Kripke'ye göre betimleyicilik, bu iki farklı işlevi ayırt etmemekle hata etmiştir ve Frege de “*sense*” terimini her iki anlamda kullandığı için eleştirilmelidir. Zira bir betimleme, bir gösterici (*designator*) ile eşanlamlı olarak kullanılabileceği gibi bundan ayrı olarak sadece onun gönderimini sabitlemek için de kullanılabilir. Böylece ona göre Fregeci “*sense*”in iki anlamı, gündelik dildeki “tanım”ın (*definition*) iki farklı anlamına karşılık gelir ve dikkatle ayırt edilmelidirler.⁶⁰

Kripke'nin vurguladığı bu ayrımın neden önemli olduğunu verdiği bazı örnekler üzerinden görelim. Daha önce farklı bir açıdan zikrettiğimiz Gödel-Schmidt örneği ile başlayabiliriz. Gödel adını öğrenirken, bu adla ilişkilendirilen betimlemeyi, yani

⁵⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 31–32.

⁶⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 59.

“tamamlanamazlık teoremini ispatlayan kişi” betimlemesini, bu adın eş anlamlısı olarak düşünemeyiz. Çünkü eğer bu adla bu betimlemeyi eş anlamlı olarak düşünürsek, ilgili betimlemeyi sağlayan doğru kişinin örneğin Schmidt adında biri olduğu meydana çıktığı durumda, o zamana kadar Gödel adını kullanırken gönderimde bulunduğumuz kişinin Schmidt olduğunu kabul etmemiz gerekir. Hâlbuki bu betimlemeyi Gödel adının eş anlamlısı değil de, kendi koşullarımız itibariyle Gödel’in kendisini bir gönderge olarak belirlememizi sağlayan bir gönderim sabitleme aracı olarak gördüğümüz takdirde, bu betimlemenin Gödel hakkında doğru olmadığı meydana çıktığında bile bu adın anlamı veya göndergesi değişmiş olmaz. Yalnızca o zamana kadar Gödel hakkında yanlış bir kanaate sahip olduğumuzu düşünürüz.⁶¹

Kripke bu durumun sadece farazi olmadığını belirterek Peano ve Dedekind arasında tam da böyle bir durumun yaşandığını söyler. Peano aksiyomları olarak bildiğimiz aksiyomların asıl sahibi Dedekind olduğu ve Peano da bir dipnot ile bu duruma işaret ettiği halde, nasılsa bu dipnot göz ardı edilmiş ve bu aksiyomlar Peano’ya isnat ile meşhur olmuştur. Bu durumda, biz Peano aksiyomlarının ilk sahibinin Peano olduğunu söylediğimizde, Dedekind hakkında doğru bir yargıda bulunmuş olmayız. Dedekind diye birinin varlığından bile haberdar olmayabiliriz. Bilakis Peano hakkında yanlış bir kanaate sahip olmuş oluruz. Bunun sebebi de ilgili betimlemenin Peano adının eş anlamlısı değil, Peano kişisini bir gönderge olarak sabitlemeye yarayan bir araç olmasıdır.⁶²

Bir diğer açıklayıcı örnek, Dartmouth örneğidir. Buna göre Dartmouth bir şehir adıdır ve kelime anlamı da “Dart nehrinin ağzında yer alan”dır. Bu örnek ilk bakışta, bir adlandırmada kullanılan betimlemenin, adla eş anlamlı olduğu gibi bir düşünceye sevk edebilirse de bu hatalıdır. Zira Dart nehrinin mecrası zaman içinde değişmiş ve Dartmouth şehri artık Dart nehri ağzındaki konumunu kaybetmiştir. Şayet bu ad, “Dart nehrinin ağzında bulunan şehir” betimlemesi ile eş anlamlı olsaydı, Dartmouth şehri bu özelliği kaybettikten sonra artık ona bu adla gönderimde bulunamamamız yahut bu adı kullandığımızda farklı veya var olmayan bir göndergeye gönderimde bulunuyor olmamız gerekirdi. Hâlbuki şehrin konumu değiştikten sonra dahi bu adı kullanmaya herhangi bir sorun olmaksızın devam etmekteyiz. Öyleyse “Dart nehrinin ağzında yer alan şehir”

⁶¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 83–84.

⁶² Kripke, *Naming and Necessity*, 84–85.

betimlemesi, “Dartmouth” adının eşanlamı değildir, adlandırma esnasındaki şartlar itibariyle Dartmouth göndergesini sabitlemek için kullanılmıştır.⁶³

Kripke daha birçok örnek verir. Çoğu insanın Kolomb’un Amerika’nın kâşifi olarak veya Einstein’ı atom bombasının mucidi olarak (bu yanlış betimlemelerle) tanınması ve onlar hakkında bu kanaatlere sahip olarak bu adları kullanması, onları bu kimselere değil de bu betimlemelerin kendileri hakkında doğru olduğu kimselere gönderimde bulunur kılmaz. Bilakis bu kişiler hakkında yanlış kanaatlere sahip olmuş olurlar.⁶⁴

Kripke’nin bu ayrımı bu kadar vurgulamasının sebebi, yalnızca dilsel bir düzlemde adlandırma ve gönderimle alakalı daha doğru bir kuram sunmak değildir. Bilakis ona göre bu ayrımın belki de en önemli semeresi metafizik meselelerde çıkar. Zira Kripke’nin, kendisine kadarki geleneğin zorunlu ve a priori yargıları eşkapsamlı saymasına karşı çıkararak olumsal a priori yargıların varlığını savunması da bu ayrıma dayanır. Kripke’nin bunu göstermek için verdiği örnek, Paris’te bulunan ve 1 metrelik uzunluk birimini belirlemek için kullanılmış olan çubuktur. Buna göre bu çubuğa S çubuğu dedüğümüzde, “S çubuğu 1 metredir” önermesi Kripke’ye göre olumsal a priori bir önermedir. A priori olmasının sebebi, 1 metrelik uzunluğu zaten bu çubuğun boyu olarak belirlemiş olmamızdır. Yani bu çubuğun uzunluğunun 1 metre olduğunu, ölçmek suretiyle, a posteriori olarak bilmeyiz. Böylece “1 metredir” yüklemi, “S çubuğunun uzunluğu kadardır” anlamına geldiğinden önerme, “S çubuğunun uzunluğu S çubuğunun uzunluğu kadardır” gibi bir anlama gelmiş olur, bu ise a priori bilinir. Mevzubahis önermenin olumsal olması ise, 1 metrelik uzunluğun, S çubuğunun boyu kadar olmasının tamamen bir tercihe bağlı olmasıdır, öyle ki 1 metrelik uzunluk kolaylıkla, bugün 2 metre boyunda olarak ölçtüğümüz bir çubuğun uzunluğu olarak da belirlenebilirdi.⁶⁵

Bu konuda bundan fazla açıklama yapmayı çalışmamızın hedefleri bakımından gerekli görmüyoruz. Böylece Kripke’nin öz-zorunluluk ilişkisine dair yaklaşımının dilsel çerçevesini serimlemeyi hedeflediğimiz alt bölümümüzün sonuna gelmiş oluyoruz. Takip eden bölümde Kripke’nin tez problematiğimizle doğrudan ilgili zorunlu a posteriori yargılar görüşünü üç alt bölümde ele alacağız.

⁶³ Kripke, *Naming and Necessity*, 26.

⁶⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 85.

⁶⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 56–57.

1.2. Özlerin Empirik Keşfi ve Zorunlu A Posteriori

“Deneyim, şüphesiz, bize neyin var olduğunu söyler, ama onun zorunlu olarak başka türlü değil de öyle olması gerektiğini değil. Bu yüzden bize hiçbir gerçek evrensellik vermez.”⁶⁶ Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi*’nin girişindeki bu ifadesi, Platon’dan bu yana filozofların neredeyse tamamının hemfikir oldukları bir görüşle uyum içindedir. Bu görüş felsefi bir sorunun cevabının, en azından çoğu durumda, olumsal değil, zorunlu bir doğru olması gerektiği, bu tür doğruların da ancak a priori bilinebilecekleri görüşüdür.⁶⁷ Kripke’nin zorunlu aposteriori görüşü işte bu görüşe bir itirazdır. Kripke bu görüşün hem tüm zorunlu doğruların a priori bilinmesi gerektiği şeklindeki daha iddialı versiyonuna, hem de tüm zorunlu doğruların a priori olarak bilinebileceği şeklindeki daha mütevazı versiyonuna karşı çıkar. Kripke’nin bilimsel özcülüğünün ana iddiası, yalnızca a posteriori olarak bilebileceğimiz zorunlu doğruların da bulunduğu görüşüdür. Bu zorunlu doğrular çoğunlukla, Kripke’ye göre bir nesnenin özünü veren teorik ayniyet ifadeleri olduğundan, onun bu görüşü öz ve zorunluluk ilişkisine odaklanan çalışmamız için merkezi bir konumdadır. Bu bölümde öncelikle Kripke’nin taraflarını katı gösterici ifadelerin oluşturduğu ayniyet ifadelerinin doğru oldukları takdirde zorunlu olarak doğru oldukları görüşünü ele alacağız. Ardından bu görüşün örnek teorik ayniyetler üzerinden nasıl açıklandığını inceleyeceğiz. Son olarak da onun zorunlu a posteriori yargılar görüşünü daha detaylı açıklayacağız. Bu bölümde, Kripke’nin ilk bölümde anlatmaya çalıştığımız dilbilimsel ve kısmen de mantıki ve metafizik çerçevesine sıkça atıfta bulunacak ve bölüm sonunda onun öz ve zorunluluk ilişkisini nasıl ikincisinden (zorunluluk) ilkin (öz) doğru kurguladığını göstermiş olacağız.

1.2.1. Ayniyet İfadeleri ve Zorunluluk

Ayniyet ifadeleri ile kastedilen “Hepherus Posphorus’tur” yahut Cicero Tully’dır” gibi ifadelerdir. Matematiksel notasyonla ifade edersek ayniyet ifadeleri “ $a = b$ ” türünden ifadelerdir. Kripke’nin doğru ayniyet ifadelerinin modal karakterine dair görüşleri, onun

⁶⁶ Immanuel Kant, *Kritik der Reinen Vernunft* (Würzburg: Felix Meiner, 1967), A1.

⁶⁷ George Bealer, “The Philosophical Limits of Scientific Essentialism”, *Philosophical Perspectives* 1, Metaphysics (1987), 289–290.

metafizikten zihin felsefesine birçok alandaki görüşlerinde belirleyici olur. Örneğin A&Z’de Kripke zihin felsefesinde ayniyet tezi (*identity thesis*) olarak andığı görüşün savunucularını eleştirir. Bu görüş “indirgemeci materyalizm” olarak da anabileceğimiz yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşıma göre acı vb. zihinsel durumlar aslında bedenın yahut beynin belli maddî durumlarından ibarettir. Bu teze yöneltilen ana eleştirilerden biri, acı gibi zihinsel durumlar ve beynin durumları arasında belli bir ilişileşim (*correlation*) bulunsa bile, bunun olumsal bir ilişileşim olduğu, zira bu ikisi arasında böyle bir ilişileşimin bulunduğunun sonradan ampirik olarak keşfedildiğı, dolayısıyla da bunların iki farklı şey olması gerektiğidir. Ayniyet tezi savunucuları bu itiraza, olumsal ayniyetlerin de bulunduğunu herkesin bildiğini söyleyerek karşı çıkarlar. Verdikleri örneklerden birkaçı “Birleşik Devletlerin ilk posta bakanı, çift odaklı gözlüklerin mucidi ile aynı kişidir”, “Işık bir foton akışıdır” ve “Su iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşan bileşiktir” ifadeleridir. Ayniyet tezinin savunucularına göre nasıl ki bu ayniyet ifadeleri olumsal ise, zihinsel olguların olumsal ayniyetler kurularak maddi durumlar olarak açıklanmasında da bir sakınca yoktur. Kripke’nin bu görüşe itirazı tam da bu noktadadır. Ona göre taraflarını katı göstericilerin oluşturduğu ayniyet ifadeleri, eğer doğrularsa zorunlu olarak doğrulardır. Posta bakanı örneğinin olumsal olmasının sebebi ayniyetin taraflarının katı göstericiler değil katı gösterici olmayan betimlemeler olmasıdır. Verilen diğer teorik ayniyet ifadeleri ise ona göre olumsal değil zorunludur.⁶⁸

Bu noktada Kripke’nin birbirinden ayrı olarak savunduğı üç tezi anmak yerinde olacaktır. Bunlar (i) aynı nesnelerin zorunlu olarak aynı olduğu, (ii) katı göstericiler arasındaki doğru ayniyet ifadelerinin zorunlu olduğu ve (iii) gerçel dilde 'adlar' dediğimiz şeyler arasındaki ayniyet ifadelerinin zorunlu olduğu tezleridir.⁶⁹ Üçüncü tez, Kripke’ye göre adlar katı göstericiler olduğundan dolayı ikinci tezin doğal bir sonucudur. İkinci tez ise katı göstericilerin tüm mümkün dünyalarda aynı göndergeyi belirleyen ifadeler olarak tanımlanmasından ve zorunluluğun da mümkün dünyalar anlambilimi içerisinde tüm mümkün dünyalarda (yahut ilgili nesnenin mevcut olduğu tüm mümkün dünyalarda) doğru olmak olarak anlaşılmasından doğar ki bunlardan önceki bölümde bahsetmiştik. Kripke birinci tezi ise pek tartışmaya açar gibi görünmez. Yalnızca doğal dil katı

⁶⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 98–99.

⁶⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 4.

göstericiler içermese bile ayniyetin içsel bir ilişki olarak var olacağını ifade eder. Bu nokta Kripke'nin yaklaşımının Aristoteles metafiziğinin temel ilkelerinden biri olan ayniyet ilkesini temel aldığını göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁰

Aslında Kripke, katı göstericiler arasındaki doğru ayniyet ifadelerinin zorunlu olduğu görüşünün doğru olduğuna ikna olmasına rağmen bunun nasıl olduğuna dair tam bir cevabı olmadığını da itiraf eder. Yine de belli ayrımlara giderek ve biçimsel açıklamalar vererek bu görüşün doğruluğunu göstermeye çalışır.⁷¹ Bu ayrımların ilki katı gösterici olan ve olmayan ifadeler arasındaki ayrımdır ki buna değindik. Diğerleri ise a priori yargılar ile zorunlu yargılar arasında kendisinin felsefi geleneğe aykırı olarak gittiği ayrımdır ki bunu da aşağıda zorunlu a posteriori bölümünde ele alacağız. Burada Kripke'nin bu görüşü çeşitli örnekler üzerinden savunmasına geçmeden önce son olarak onun verdiği biçimsel açıklamaya da yer vermeyi yerinde buluyoruz.

Kripke argümana ayniyetin ikame edilebilirliği yasası ile başlar. Buna göre herhangi bir x ve y nesnesi için, eğer x, y ile aynıysa, o zaman, eğer x, belirli bir F özelliğine sahipse, y de öyledir:

$$(1) (x) (y) [(x=y) \supset (Fx \supset Fy)]$$

İkinci olarak ise her nesnenin kendisiyle zorunlu olarak aynı olduğu ilkesini temellendirmeye gerek duymaksızın kullanır:

$$(2) (x) \Box (x = x)$$

Ardından bu iki öncülü birleştirerek şu sonuca ulaşır:

$$(3) (x) (y) (x = y) \supset [\Box(x = x) \supset \Box(x = y)]$$

Yani birbiri ile aynı olan her x ve y için x'in x ile aynı olması zorunlu ise x'in y ile aynı olması da zorunludur. Son olarak da x'in x'e zorunlu olarak aynı olması koşulu doğru kabul edildiği için onu çıkartarak ifadeye son halini verir:

$$(4) (x) (y) ((x = y) \supset \Box(x = y))$$

Böylece Kripke "Her x ve y için, x ve y aynı ise x ve y'nin aynı olması zorunludur" şeklindeki ilkesine ulaşır. Kripke'ye göre formül (2)'ye inanan herkes formül (4)'e de bağlı demektir. Ona göre eğer x ve y aynı şeylerse ve bir nesnenin modal özellikleri hakkında konuşabiliyorsak, yani genel tabirle, *de re* modaliteten ve zorunlu olarak belirli

⁷⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 4.

⁷¹ Kripke, "Identity and Necessity", 9.

özelliklere sahip bir nesneden söz edebiliyorsak, o zaman formül (1)'in de doğru olması gerekir. Öyle ki formül (1)'deki F özelliğinin kendisi zorunlu olarak başka bir G özelliğine sahip olma, özellikle de belirli bir nesneyle zorunlu olarak aynı olma biçiminde olsa bile bu böyledir.”⁷² Böylece Kripke bu ilkenin tam bir açıklamasına sahip olmadığına dair önceki mütevazı ifadesine aykırı olarak, bahsedilen koşulları sağlayan doğru ayniyet ifadelerinin zorunlu olarak doğru olduklarının felsefi analiz ile a priori olarak bilindiğini de savunur.⁷³

Biçimsel açıklamayı bu şekilde ortaya koyduktan sonra, Kripke'nin ele aldığı örnek ayniyet ifadeleri üzerinden bu ilkenin somut karşılıklarını görmeye geçebiliriz. Kripke'nin çeşitli vesilelerle belki de en çok kullandığı ve literatürde de geniş bir şöhrete ulaşmış örnek “Hesperus Phosphorus'tur” örneğidir. Hesperus adı akşamları göğün belli bir yerinde görünen ve kendisine “Akşam Yıldızı” da denenen bir gök cismine verilmiştir. Phosphorus adı ise sabahları belli bir konumda görünen ve kendisine “Sabah Yıldızı” da denenen bir gök cismine verilmiştir. Sonraları astronomik gözlem ve hesaplar ile bu adların her ikisiyle de kastedilen gezegenin aslında Venüs gezegeni olduğu, dolayısıyla da Hesperus ve Phosphorus'un aynı olduğu keşfedilmiştir. Böylece ilginç bir örnek oluşturan bu ayniyet ifadesinin bir yargı olarak zorunluluk, a posteriorilik vb. özellikleri tartışma konusu olmuştur. Zorunlu yargıların a posteriori bilinebileceği görüşünü ilgili bölümde ele alacağız. Burada ise Kripke'ye göre bu ayniyet ifadesinin neden zorunlu olduğuna bakacağız.

Kripke'ye göre biz “Hesperus”u da “Phosphorus”u da belirli bir cismin adı olarak kullanırız. Bu adlar da sair özel adlar gibi katı gösterici olduklarından, bunları mümkün olan tüm dünyalarda aynı gök cisimlerinin isimleri olarak kullanırız. Eğer gerçel dünyada bunlar aynı gök cismi ise, o zaman mümkün olan herhangi bir dünyada onları o nesnenin adı olarak kullanmak zorundayızdır. Böylece de herhangi bir mümkün dünyada Hesperus'un Phosphorus olduğu doğru olacaktır. Diğer bir ifadeyle “Hesperus Phosphorus'tur” şeklindeki doğru ayniyet ifadesi zorunlu olarak doğru olmuş olur. Dolayısıyla Kripke'ye göre burada iki şey doğrudur: Birincisi, Hesperus'un Phosphorus olduğunu önceden bilmediğimiz ve deneysel yol dışında da bunun cevabını bulabilecek

⁷² Kripke, “*Identity and Necessity*”, 3–4.

⁷³ Kripke, *Naming and Necessity*, 109.

konumda olmadığımızdır. İkincisi ise bunun neden böyle olduğuna dairdir. Şöyle ki, niteliksel olarak elimizdeki delillerden ayırt edilemeyecek bazı delillere sahip olabilir ve bunlara dayanarak bu iki adın göndergesini gökyüzündeki iki gezegenin konumlarına göre belirleyebilirdik. Hâlbuki böyle bir durumda bu gezegenler aynı olmayabilirlerdi. Bunun sebebi, akşamleyin belli bir konumda görünen bir gezegenin sabahleyin belli bir konumda görünümün gezegen olmasının olumsal bir doğru olmasıdır. Örneğin Phosphorus sabahları hiç görünmeyebilirdi de. Ancak Kripke'ye göre bu tür olumsal olgular Hesperus'un Phosphorus ile ayniyetinin zorunluluğu ile karıştırılmamalıdır, zira sabah veya akşam belli bir konumda görünmek, bu nesneler için zorunlu özellikler olarak kabul edilmemektedir.⁷⁴

Kripke bu ayniyet ifadesinin zorunlu olduğu iddiasına getirilen çeşitli itirazları da incelemiştir. Bunlardan biri şöyledir: Hesperus'u akşam görülen belli bir yıldız, Phosphorus'u ise sabah görülen belli bir yıldız ya da belli bir gök cismi olarak tanımladığımızı varsayalım; o zaman bunlar değil de iki farklı gezegenin akşam ve sabah tam da bu konumlarda görülebileceği mümkün dünyalar olabilir. Ancak Kripke'ye göre bu Hesperus'un Phosphorus olmadığı bir durum değildir, zira o durumda bunlardan en az biri ve belki de her ikisi Hesperus olmazdı, yani bizim gerçel durumda Hesperus adıyla gönderimde bulunduğumuz Venüs gezegeni olmaz, başka bir gök cismi olurdu.

Bir diğer itiraz, akşam söz konusu konumda görülen gezegenin sabah aynı konumda görülen gezegen olmaması gibi bir durumun mümkün olduğu üzerinden getirilmiştir. Ama Kripke'ye göre bu da Hesperus'un Phosphorus olmadığı bir durum değildir. Kripke'nin bu gibi itirazları sezgisel olarak haksız görmesinin temeli önceki bölümde anlattığımız adlandırma ve gönderim görüşlerinde bulunabilir. Ona göre belli bir vakitte belli bir konumda olmak yahut görünmek gibi betimlemeleri biz ilgili adlarla eşleştiresek bile bu betimlemeler bu adların eş anlamlarını vermez, ancak ilgili göndergeleri sabitlemek için kullanılırlar. Yani bu betimlemeler olumsaldır, zorunlu olduğu savunulan ayniyet ifadesinin taraflarını oluşturan adlar ise katı göstericiler olarak bu betimlemelerin aksine tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye gönderimde bulunurlar. Kural olarak ifade edersek Kripke'ye göre nesneleri (bizim gerçel dünyamızda) biricik

⁷⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 104–105.

olarak seçen özellikler (dolayısıyla o özellikler üzerine bina edilen betimlemeler ve de ayniyetler) olumsal olabilir, ancak nesnelerin kendileri olumsal olarak aynı olamazlar.⁷⁵

Kripke'ye göre bu son durumda ilgili konumlarda görülen gök cisimlerine “Hesperus” ve “Phosphorus” isimleri verilmiş olup, bizim gerçel dünyada Hesperus dediğimiz gezegen dışındaki bir gezegene “Hesperus” denmesi gibi bir durum bile söz konusu olabilirdi. Ancak yine de bu da Hesperus'un kendisinin Phosphorus olmadığı bir durum olmazdı.⁷⁶ Bu son ifade Kripke'nin “Aristoteles'e ‘Aristoteles’ denmeyebilirdi ama Aristoteles Aristoteles olmak zorunda idi” görüşüyle benzerlik arz eder.⁷⁷ Bu anlatılanları Kripke'nin aşağıdaki ifadeleri açıkça destekler:

'R1' ve 'R2' ayniyet işaretinin iki yanında yer alan iki katı gösterici olsun. O halde 'R1 = R2' eğer doğruysa, zorunludur. 'R1' ve 'R2'nin göndermeleri, sırasıyla, katı gösterici olmayan 'D1' ve 'D2' betimlemeleri tarafından da pekâlâ sabitlenebilir; Hesperus ve Phosphorus durumlarında bunlar, 'akşamleyin (sabahleyin) gökyüzünde şu falan konumda bulunan gök cismi' biçimine sahiptir. O halde, 'R1=R2' zorunlu olmasına rağmen, 'D1 = D2' pekâlâ olumsal olabilir ve 'R1 = R2'nin de başka türlü çıkabileceği yönündeki hatalı görüşe yol açan şey de genellikle budur.⁷⁸

Bununla irtibatlı diğer bir itiraz şu şekildedir: Hesperus ile Phosphorus'un aynı gezegen olduğunu keşfetmeden önce, bu araştırmanın sonucunun her iki şekilde çıkması mümkündür. Diğer bir ifadeyle birinde Hesperus'un Phosphorus olduğu, diğerinde ise olmadığı iki farklı mümkün dünya söz konusudur. Öyleyse “Hesperus Phosphorus'tur” ayniyetine nasıl zorunlu denebilir? Gerçekten de Hesperus'un Phosphorus olduğu keşfinin ampirik, dolayısıyla da olumsal olduğunu iddia eden, böylece Ruth Barcan Marcus'un (ve de farklı bir formda Kripke'nin) bir ayniyet ifadesi doğru ise zorunlu olarak doğrudur görüşüne karşı çıkan Quine'in da zihninde benzer bir düşünce vardır.⁷⁹

Kripke bu itirazı epistemik ve metafizik zorunlulukların farklı şeyler olduğu gerekçesiyle reddeder. Buna göre bizim bir şeyin doğrusunun ne olduğunu henüz bilmiyoruz olmamız, onun kendinde de farklı şekillerde çıkabileceği anlamına gelmez. Biz

⁷⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 4–5.

⁷⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 108–109.

⁷⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 102–103.

⁷⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 143–144.

⁷⁹ Kripke, “*Identity and Necessity*”, 6.

bir sorunun cevabını araştırırken onun a şeklinde mi yoksa b şeklinde mi çıkacağını henüz bilemeyebiliriz, ancak cevabı bir kere bulduktan sonra, felsefi analiz yoluyla onun başka türlü çıkamayacağını öteden beri zorunlu olduğunu anlayabiliriz. Nitekim zorunlu a posteriori bölümünde Kripke'nin matematiksel problemler üzerinden bu durumu nasıl örneklendirdiğini göreceğiz. Hesperus örneği özelinde bu açıklama şuna karşılık gelir: Bizim Hesperus olarak adlandırdığımız gezegen ile Phosphorus olarak adlandırdığımız gezegen şayet kendilerinde aynılarsa, biz henüz bu iki isimle gönderimde bulunduğumuz gezegenlerin aslında aynı gezegen olduğunu keşfetmemişken bile, bu iki gezegen ayniyet ilkesi gereği zorunlu olarak aynıdır.⁸⁰ Böylece Kripke, adlar arasındaki doğru bir ayniyet ifadesi doğru olduğunda, doğruluğu a priori olarak bilinmese bile, zorunlu olarak doğru olduğunu savunur.⁸¹

Hesperus örneği dışında Kripke'nin üzerinde durduğu bir diğer meşhur ayniyet ifadesi "Cicero Tully'dir" önermesidir. Bu örnek insan bireyleri ve adları hakkında olmakla öncekinden farklılaşır, ancak görüleceği üzere işleyen mekanizma aynıdır. Kripke birisinin Cataline'i (cumhuriyeti yıkmak üzere darbe planlayan senatör) ifşa edip kınayan Romalı hatip için 'Tully' adını kullandığını ve lise Latince dersinde metinlerini okumak zorunda kaldığı adam için de 'Cicero' adını kullandığını varsaymamızı ister. Böyle bir durumda bu kişi elbette, Cataline'i suçlayan adam ile söz konusu eserleri yazan adamın aynı kişi olduğunu önceden bilmeyebilir ve bu olumsal bir ifadedir. Ancak bu ifadenin olumsal olması, Cicero'nun Tully olduğu ifadesinin, eğer doğruysa -ki doğrudur-, olumsal olduğunu düşünmemize neden olmamalıdır. Kripke'ye göre örneğin Cicero'nun aslında Cataline'i ifşa ettiğini, ancak bu siyasi başarının büyüklüğüyle yetinerek herhangi bir edebi eser yazma zahmetine girmediğini varsaydığımızda, bu koşullar altında onun Cicero olamayacağını söyleyemeyiz. Bu durum Cicero'nun (ve de Tully'nin) yani yine aynı adamın herhangi bir edebi eser yazmamış olduğu bir durumdan ibarettir. Zira bazı eserler yazmış olması Cicero'nun zorunlu bir özelliği değildir; Shakespeare'in, Cicero'nun veya herhangi bir yazarın, gerçel dünyada yazmış olduğu eserlerini yazmamış olduğu bir durumu kolaylıkla hayal edebiliriz.⁸²

⁸⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 103.

⁸¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 108.

⁸² Kripke, *Naming and Necessity*, 101.

Kripke’ye göre burada olan, daha önce de detaylıca işlediğimiz üzere, “Cicero” adının göndergesini “bu eserlerin yazarı” gibi betimleyici bir ifade kullanarak sabitlememizden ibarettir. Ancak bu göndergeyi bir kere sabitledikten sonra, bu eserlerin yazarlığıyla betimlediğimiz adamı belirtmek için “Cicero” adını katı gösterici bir şekilde kullanırız. Yani buradaki betimleme Cicero adının eş anlamlısı değildir. Şayet öyle olsaydı, söz konusu eserleri Cicero değil de örneğin Casius yazmış olsaydı, Casius’un Cicero olması gerekirdi. Hâlbuki durum bu olamaz, bilakis öyle bir durumda bile Casius yine Casius, Cicero yine Cicero olurdu, sadece bu ad sahiplerinin belli özellikleri farklı olurdu. Dolayısıyla anılan tarzda betimsel değişiklik imkânları, Kripke’ye göre “Cicero Tully’dir” doğru ayniyetinin zorunluluğuna haklı itiraz gerekçeleri oluşturamaz.⁸³

Şimdiye kadar ele aldığımız örnekler tekil nesneler arasındaki ayniyet ifadelerinin zorunluluğuna dairdi. Bu örneklerde zorunluluğun büyük oranda ayniyetin taraflarını oluşturan terimlerin katı göstericiliğine dayandırıldığını gördük. Ne var ki ilgili bölümde değindiğimiz üzere, Kripke’ye göre katı gösterici karaktere sahip olan terimler yalnızca tekil terimlerden ibaret değildir. Bilakis tür terimlerinin de katı gösterici karaktere sahip olduğu görüşü Kripke’nin bilimsel özcülüğünde önemli bir yer tutar. Doğru ayniyet ifadelerinin zorunluluğunu savunan argümanın temelde ayniyet yasasına dayandırıldığını da hatırladığımızda, genel terimleri içeren ayniyet ifadelerinin zorunluluğunun ayrıca ele alınması gerekliliği ortaya çıkar. Zira Munitz’in de işaret ettiği gibi $a=a$ yani her şey kendisiyle aynıdır önermesinin, genel terimlerden yahut bireylerden bahsedildiği durumlara göre ayrıştırılarak anlaşılması gerekir, zira “=” işareti iki durumda da aynı “ayniyet” anlamına gelmek zorunda değildir. Bu durum Aaa ve Ixx arasındaki fark olarak da gösterilebilir ki ikincisinde x ’ler fertlere tekabül eder. Nitekim Aristotelesçi ayniyet yasasında da bu ikisi farklıdır.⁸⁴ İşte takip eden bölümde Kripke’ye göre genel terimler kullanılarak oluşturulan teorik ayniyet ifadelerini ve bunların zorunluluğunun temellendirilişini ele alacağız.

⁸³ Kripke, “*Identity and Necessity*”, 19–21.

⁸⁴ Milton K. Munitz, “Introduction”, *Identity and Individuation*, ed. Milton K. Munitz (New York: New York University Press, 1971), v.

1.2.2 Teorik Ayniyetler ve Zorunluluk

Daha önce Kripke'nin, zihin felsefesinde ayniyet tezi olarak andığı yaklaşımın savunucularının, kendi indirgemeci yaklaşımlarını gerekçelendirirken çeşitli ayniyet ifadelerini olumsal saymalarına karşı çıktığını belirtmiştik. Gerçekten de Kripke'nin konuşmalarını verdiği dönemde “Isı moleküler harekettir”, “Işık foton akımıdır”, “Su H₂O'dur”, “Altın 79 atom numaralı elementtir” gibi ayniyet ifadeleri olumsal ayniyet ifadelerine örnek olarak sıklıkla veriliyordu. Kripke'ye göre bunların olumsal olduklarının düşünülmesinin sebebi ise bilimsel olarak yani a posteriori olarak keşfedilmiş olmalarıydı.⁸⁵

Kripke bu türden teorik ayniyet ifadelerinin⁸⁶ olumsal yargılar olduklarına katılmaz. Ona göre bunlar zorunlu, hem de sadece fiziki anlamda değil, olabilecek en yüksek anlamda –ki Kripke'de bu metafiziksel zorunluluk anlamına gelir- zorunludurlar. Kripke tüm fiziki zorunlulukların da bu türden zorunluluklar olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu söyler ancak bunu tartışmaya açık bırakır. Dahası ona göre bu zikredilen türden doğruların zorunlu doğrular olma tarzı, beyin-zihin ayniyeti iddialarının da zorunlu veya olumsal olarak doğru çıkabilecekleri bir tarz değildir. Ona göre bu ikinci türden analogiler bütünüyle terk edilmelidir. Kripke, bunların yerlerine ne koyulabileceğini görmenin de zor olduğunu ifade ettiği halde yine de bu ayırmadan vazgeçmez.⁸⁷

Bunun yerine zorunlu olduğunu savunduğu teorik ayniyetlerin farkını belirginleştirebilmek adına “Su H₂O'dur”, “Şimşek bir elektrik boşalmasıdır” ve “Altın 79 atom numaralı elementtir” gibi teorik ayniyet ifadelerini ele almaya başlar. Kripke felsefi literatürde mazisi de olduğundan dolayı altın örneği üzerinde uzunca durur. “Nedir altın?” diye sorar ve Kant'ın “sarı metal” şeklindeki tanımını anar. Kant'a göre bu ifade analitiktir, zira o, bunu bilmek için, altını sarı bir metal olarak bilmemizin kendisin yeterli olduğunu, bunun dışında deneyime ihtiyaç duymadığımızı iddia eder. Dolayısıyla bunu a

⁸⁵ Kripke, “*Identity and Necessity*”, 8.

⁸⁶ “Theoretical identity statements” ibaresindeki “theoretical” karşılığında “teorik” kelimesini kullanmamız Türkçe'de günümüzde yaygınlaşmış kullanıma binaendir. Burada kullanıldığı haliyle “theoretical” kelimesinin aslında nazariyat (manzara seyri) bağlamıyla bir alakası yoktur ve “kuramsal” karşılığına daha uygun düşmektedir.

⁸⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 99–100.

priori bilginin sınırlarına dâhil eder, bunun böyle olmadığını deneysel olarak keşfetmemizin de imkân dâhilinde olmadığını savunur.⁸⁸

Kripke bu tanımları reddeder ve unsurlarını tartışmaya açar. Altın her ne kadar metal olarak kategorize edilse de, derine inildiğinde metalliğin kendisi hakkında kısmi bir belirsizlik bulunduğu gerekçesiyle daha tartışmalı olan sarılık özelliği üzerinde durur. “Altının aslında sarı olmadığını keşfedebilir miydik?” diye sorar ve bunu hayal ettirici bazı düşünce deneylerine başvurur. Örneğin altının çıktığı yerlerdeki atmosferik özelliklerden yahut bir cinin etkisinden dolayı altın başta sarı görünüp, sonra aslında mavi olduğunu keşfetsek, aslında altın diye bir şey olmadığını mı, yoksa altın dediğimiz şeyin sarı değil de mavi olduğunu mu keşfetmiş olacağımızı sorar. Ona göre cevap açıkça ikincisidir.⁸⁹

Bunun sebebi altını bir tür adı olarak kullanmamızdır. Birileri bunu keşfetmiştir ve biz de terimi onlardan alarak o tür için kullanmaya devam ederiz. Bu maddeyi teşhis etmek için başlangıçta onunla ilişkilendirdiğimiz bazı özelliklere ise aslında sahip olmadığını sonradan öğrenebiliriz. Hatta onunla ilişkilendirdiğimiz bu özelliklerin hepsine aslında sahip olan başka bir madde de tespit edebiliriz. Ancak o madde bu durumda altın olmuş olmaz. Baştan beri, bir zincir vesilesiyle telakki ederek hangi tür maddeye altın demişsek, altın odur. Onun hakkındaki bazı yanlış bilgi ve kanaatlerimizi ise zamanla düzeltebiliriz. Kripke böylece tekil terimlerde olduğu gibi, altın gibi tür isimlerinin / genel terimlerin gönderiminin belirlenmesinde de betimleyici tavra sırt döner ve daha önce ele aldığımız nedensel gönderim kuramına başvurur.⁹⁰

Kripke altınla ilişkilendirdiğimiz özelliklere sahip olan, ancak onunla aynı zinciri paylaşmayan böyle bir maddenin gerçekten de mevcut olduğuna işaret eder. Buna göre aptal altınının yahut teknik adıyla demir piritinin altınla böyle bir benzerliği vardır. Ne var ki onu keşfedince altın teriminin anlamını değiştirmiş değildir, altını diğer şeylerden ayırmak için farklı ölçütler getirmiş de değildir. Bilakis bu durumda altını teşhis etmek için daha önce kullandığımız alamelere ek olarak başka özelliklerin de altın hakkında doğru olduğunu keşfetmiş oluruz ve bu özelliklerin altın hakkında karakteristik olup

⁸⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 116–117.

⁸⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 118.

⁹⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 118–119.

demir piritinde bulunmamasının da demir piritinin aslında altın olmadığını gösterdiği sonucuna ulaşırız.⁹¹

Kripke'ye göre benzer bir durum sadece kimyevi türlerde değil biyolojik türlerde de geçerlidir. Buna göre biz bir şeyin, kaplanları başlangıçta kendileriyle tanımladığımız tüm özelliklere sahip olduğu halde aslında kaplan olmadığını keşfedebileceğimiz gibi, kaplanların da başlangıçta onları kendileriyle tanımladığımız özelliklerin hiçbirine sahip olmadığını da öğrenebiliriz. O kadar ki belki de aslında kaplanların hiçbirisi dört ayaklı değildir, hiçbirisi sarımsı renkte değildir, hiçbirisi etobur değildir. Ona göre tüm bu betimlemelerin, tıpkı altın örneğinde olduğu gibi, optik yanılsamalara veya diğer hatalara dayandığının ortaya çıktığını düşünebiliriz. Yani Kripke'ye göre, sadece 'altın' vb. kimyevi tür terimleri değil, 'kaplan' gibi biyolojik tür terimleri de türü tanımlamak için kullanılan özelliklerin hepsini olmasa da çoğunu karşılaması gereken bir 'salkım kavrama' (*cluster concept*) işaret etmez. Bu özelliklerin çoğuna sahip olmak, türe üye olmak için bir gerek şart olmadığı gibi, bir yeter şart da değildir, çünkü bunlar türe ait özsel özellikleri değil, türü belirtmek için başvurulmuş özsel olmayan betimlemeleri ifade eder.⁹²

Kripke bu noktada Putnam'ın, zorunluluk ve analitiklik bağlamındaki bazı görüşlerini, özellikle de "kediler hayvandır" türü ifadelerin "bekârlar evli değildir" gibi ifadelerden "daha az zorunlu" olduğuna dair ifadesini ele alır. Ona göre, önceki örneklere benzer biçimde, kedilerin aslında birer otomaton veya bir büyücünün yerleştirdiği tuhaf cinler oldukları ortaya çıksa, bu durumda "aslında kediler yokmuş" demezdik, bilakis "kediler aslında hayvan değil de şuymuş" derdik. Buna göre kedi türünün (*kind*) ne olduğunun tespiti deneysel yolla olur, a priori bilinmez, dolayısıyla da "kediler hayvandır" ifadesi analitik de değildir. Kripke burada analitiği geleneksel anlamında, yani yüklemnin öznedede (*subject*)⁹³ içerilmesi anlamında kullandığını da belirtir. Bu vesileyle

⁹¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 119–120 Doğal türlerin keşfedilmesi ve kavramsallaştırılmasında cârî olan işleyişin, burada savunulananın tam aksine, terimlerin anlamlarının değiştirilmesi ve yeni tanımlar üzerinde uzlaşım sağlanması olduğu şeklindeki karşıt bir görüş için bkz. Joseph Laporte, *Natural Kinds and Conceptual Change* (Cambridge University Press, 2004) İki yaklaşımın bir mukayesesi için bkz. Bealer, "The Philosophical Limits of Scientific Essentialism", 307.

⁹² Kripke, *Naming and Necessity*, 121.

⁹³ "Subject-predicate" kavram çiftinde kullanıldığı anlamıyla "subject" karşılığı olarak "özne" kelimesinin kullanımı yaygın olduğu için bunu devam ettirdik ancak bu hususta bir eleştiriye yer vermek de yerinde olacaktır. Bu kelime Latince "sub-jectus"tan gelir ve bir şeyin altına konulmuş anlamına gelir. Bu anlamda kavramsal olarak kaynağı ise Aristoteles'in kullandığı "hupokeimenon"dur ki bunun da anlamı "altta yatan"

Kant'ın altının sarı bir metal olduğu önermesinin analitik olduğu ve a priori bilindiği şeklindeki görüşünü tekrar zikreder ve açıkça reddeder.⁹⁴

Kripke bu noktada, birçok noktada kendisinden etkilenecek takip eden süreçte bilimsel özcülüğü modern bilim için çağdaş bir metafizik olarak kapsamlı bir teoriye dönüştürmeye çabalayan Brian Ellis gibi daha radikal bazı bilimsel özcülerin katılmayacağı bir değerlendirmede bulunur. Buna göre, altın 79 atom numarasına sahip olmayabilirdi; hatta protonlar, atom numaraları ve moleküler yapıya dair teorilerimiz yanlış çıkabilirdi. Bu anlamda altının da 79 atom numarasına sahip olmadığı ortaya çıkabilirdi. Ancak birçok daha hevesli özcünün kabule yanaşmayacağı bu görüş ile Kripke'nin ne kastettiğini iyi anlamak gerekir, aksi takdirde Kripke'nin açıkça kendisiyle çeliştiği düşünülebilir. Kripke'nin söylediği bunun metafizik bir imkân olarak mevcut olduğudur. Bu görüş Kripke'nin yine daha radikal bazı bilimsel özcülerden farklı olarak, kimyevi türlerin mikroskobik ve makroskopik özellikleri arasındaki ilişkinin olumsal olduğunu düşünmesiyle de uyumludur. Bununla beraber Kripke'ye göre, altının gerçekten 79 atom numarasına sahip olduğunu kabul edersek, bizim kabulümüzden de ziyade, bu önerme doğru olursa ve bu durumda “79 atom numarasına sahip olmayan bir şey de altın olabilir mi” sorusunu sorarsak, işte bu durumda bu soruya olumsuz cevap vermemiz gerekir. Dolayısıyla Kripke, altının 79 değil de başka bir atom numarasına sahip olarak da var olabileceğini, ancak bir kere 79 atom numarasına sahip olarak var olduktan sonra, artık farklı bir atom numarasına sahip bir elementin altınla aynı

şeklinde. “Özne” ile karşılamada hem terimin bu kök anlamıyla bir alakasızlık söz konusudur, hem de özne kelimesinin Türkçe'deki anlamının kapatılması veya tadil edilmesi söz konusu olmaktadır. “Özne”, “fail” ve “subject” terimleri üzerine mukayeseli ve detaylı bir analiz için *Theologia'nın Esasları*'nda ilgili bölüme müracaat edilebilir. Yalçın Koç, *Theologia'nın Esasları, Felsefe'nin ve Teoloji'nin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 134–135

Bu anlamdaki “subject” ile kastedilene eski dilimizde Arapça'dan iktibasla “müsnedün ileyh” denirdi, “kendisine isnad edilen” anlamında. Isnad edilen yüklem de bu itibarla “müsned” denirdi. Bugün bu ikilinin kullanılması hususunda çeşitli engel ve eksi yönler söz konusudur. Yalçın Koç tarafından önerilen ve kullanılan bir seçenek “altlık” karşılığıdır. Bu kullanım yaygın olmasa da “subject” kelimesinin kök anlamlarına ve “üzerine yüklem bindirilmesinin” çağrışımlarına uygun düşmektedir.

“Subject-subjective” karşılığı olarak “özne-özel” çiftinin üretilmiş olması hususunda M. Namık Çankı da özellikle “-ne” ekinin hatalı kullanımı üzerinden bir eleştiri getirir. Bkz. Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lugatı, 3 P-Z*, thk. Recep Alpyağlı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 834–835.

⁹⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 122–123, 125–126.

olamayacağını söyler. Tarafları katı göstericiler olan ayniyet ifadelerinin şayet doğru iseler zorunlu olarak doğru oldukları görüşü işte buna karşılık gelir.⁹⁵

Kripke, Putnam'ın ikiz dünya düşünce deneyinde su için öne sürdüğüne çok benzer bir biçimde, bizim dünyamızdaki altının yerini ondan atomik/mikroskopik yapı anlamında farklı olan, ama altına atfettiğimiz diğer tüm (makroskopik) özelliklerde ona ortak olan başka bir maddenin, örneğin demir piritinin aldığı bir mümkün dünya durumu çizer. Ona göre bu durumda altının bir element olmadığını (zira demir piriti bir element değildir) söylemeyiz. Bilakis bu eldekinin altın olmayan başka bir madde olduğunu söyleriz. Bu argüman, maddelerin doğasıyla (*natures of substances*)⁹⁶ ilgili bilimsel ifadelerin olumsal değil, zorunlu doğrular olduğunu öne sürer. Örneğin, altının atom numarasının 79 olması sadece bir bilimsel yasa değil, altının temel doğasının bir parçasıdır. Renk ve metalik özellikler “altın” kelimesinin anlamının bir parçası olmasa da, atomik yapısından kaynaklanır ve zorunlu özelliklerdir. Başka bir deyişle, bu bilimsel gerçekler altının temel doğasına derinden işlemiştir.⁹⁷

Bu bağlamda Kripke cisimsel bir nesnenin moleküllerden oluştuğunun keşfedilmesinin çok önemli bir deneysel keşif olduğunu söyler. Ona göre cisimlerin moleküllerden oluşmadığını keşfedebileceğimizi de hayal edebilirdik. Ama oluştuklarını bir kere keşfettikten sonra, yani bunun o nesnenin kendisinden oluştuğu maddenin bizzat doğası olduğunu bir kere keşfettikten sonra, bu şeyin moleküllerden oluşmamış da olabileceğini artık hayal edemeyiz. Yani böylesi bir durumda tasavvur edilen şey artık aynı şey olarak kalamaz, zira doğası gereği sahip olduğu bir şeyi ondan çıkartmış oluruz.⁹⁸ Kripke yine bu minvalde, Putnam'ın ikiz dünyasına tekraren çok benzer bir düşünce deneyine başvurarak, suyun onunla aynîleştirildiğimiz karakteristiklerine sahip olan ancak moleküler yapısı ondan farklı olan bir maddeye ne gerçel dünyada ne de başka bir

⁹⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 123.

⁹⁶ Serimlediğimiz yaklaşımın anlatısını tasvir ettiğimizden dolayı bu şekilde yer verdiğimiz madde, doğa, *substance* gibi terimlerin her biri, esasında yüzeysel bir kavrayışla anlaşıp kullanılması vahim hatalara yol açabilen kavramlardır. Bunlar hakkında sağlanacak derinleştirmelerin, her ne kadar burada detaylandıramasak da, burada ele alınan konuya dair de açılımlar sağlamaya el veren imkânlar barındırdığını okuyucunun dikkatine sunmak isteriz. *Substance* terimini “madde” ile karşılamamız da terim bazında tam bir karşılık olmasa da eldeki bağlamda ifade edilmek istenen anlama uygun düşmesi sebebiyledir.

⁹⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 125.

⁹⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 126–127.

mümkün dünyada su demeyeceğimizi de sezgisel olarak savunur. Böylece elementlere ilaveten bileşiklerde de aynı mekanizmayı işletmiş olur.⁹⁹

Kripke'nin verdiği iki diğer teorik örnek ışık ve şimşek örnekleridir. Buna göre ışığı görmemizi sağlaması fenomeni üzerinden tarif edebiliriz. Ama Kripke'ye göre bütün insanlar kör olsaydı da ışık mevcut olurdu, dolayısıyla ışığın asıl tarifini olumsal betimlemelerimiz değil bilimsel tasvir verir. Örneğin “mucizevi bir şekilde ışık değil de ses dalgaları görmemizi sağlasaydı, hem de bu görme, renkler ve benzeri. nitel özellikleriyle tıpkı şu anki görüşümüz gibi olsaydı, o zaman ses dalgaları ışık mı olurdu” sorusuna Kripke'nin cevabı “olmazdı” şeklindedir. Dolayısıyla ona göre ışığa dair görmemizi sağlaması üzerinden verdiğimiz anlatı sadece gönderge sabitleme işlevi görür. Yoksa bu betimleme ışık için zorunlu olmadığı gibi, onun "özünü" de vermez.¹⁰⁰ Şimşek için de benzer bir durum söz konusudur. Örneğin bir hokkabazlık sonucu bizde tıpkı şimşek izlenimi bırakan bir ışıldama olsa, ama ortada elektriksel bir boşanım olmasa, Kripke o şeyi şimşek kabul edemeyeceğimizi ifade eder.¹⁰¹

Bu örneklerde savunulan yaklaşımı ilkesel olarak toparlamaya çalışalım. Kripke burada, özel adlarda olduğu gibi tür terimlerinde de, bir terime göndergesinin sabitlenme şekliyle verilen ve o terimle taşınan, a priori bilinmesine rağmen olumsal da olabilen özellikler ile bir terimin sahip olduğu anlamdan dolayı taşıdığı ve onun için analitik (dolayısıyla da zorunlu) olan özellikler arasındaki karşıtlığa dikkat çeker. Yani özel adlarda olduğu gibi tür terimleri için de, bir terimin göndergesinin sabitlenme şekli, o terimin eşanlamlısı olarak görülmemelidir. Burada Kripke'nin dayanağı, özel adlar durumunda göndergenin çeşitli şekillerde sabitlenebilmesidir. İlk adlandırmada bu genellikle işaret etme ile yahut bir betimleme ile gerçekleştirilir. Sonraki durumlarda ise gönderge genellikle adı bağlantıdan bağlantıya aktaran bir zincir tarafından belirlenir. İşte Kripke aynı durumun 'altın' gibi genel bir terim için de geçerli olduğunu savunur. Buna göre bu yeni durumda ilk adlandırmanın Kripke'nin ifadesiyle biraz da suni bir sureti hayal edilir ve altının işaret ve betimlemeyi birleştiren şu gibi bir şekilde adlandırıldığı düşünülür: “Altın, şuradaki öğeler tarafından veya şuradakilerin neredeyse tümü tarafından örneklenen maddedir”. Kripke bu türden bir adlandırmanın çeşitli özelliklerini

⁹⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 128–129.

¹⁰⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 130–131.

¹⁰¹ Kripke, *Naming and Necessity*, 132.

dikkate değer bulur. Örneğin tanımlamada kullanılan betimlemedeki ayniyetin (tamamen) zorunlu bir gerçeği ifade etmediği kanaatindedir. Yani Kripke'ye göre gerçel durumda işarete bulunulan ögelerin / paradigmatic örneklerin her biri aslında (zorunlu olarak) altın olsa bile, yine de bu, bu ögelerin mevcut olmadığı bir durumun altının var olmayacağı bir durum olacağı anlamına gelmez. Adlandırmada işaret edilen paradigmatic örnekler var olmasa dahi altın var olabilir. Burada dikkat çekilen, pratikte işaret edilen örneklerin altınla aynı yahut eş anlamlı olmadıkları, sadece altının göndergesini sabitlemek için kullanılmış olduklarıdır. Bununla birlikte bu tanım, tıpkı “1 metre = S çubuğunun uzunluğu” örneğinde olduğu gibi a priori bir gerçeği ifade eder. İşte Kripke, doğal türlerle ilişkin terimlerin (örneğin hayvan ve bitki türlerinin yahut kimyevî türlerin) göndergelerinin bu şekilde sabitlendiğini düşünür.¹⁰²

Kripke'ye göre burada a priori olarak söyleyebileceğimiz tek şey, eldeki türle başlangıçta ilişkilendirilen özelliklerin evrensel olarak veya hatta herhangi bir zaman üyelerine uygulanıp uygulanamayacağının ve bunların aslında ilgili türe üyelik için bir arada yeterli bir özellikler kümesi verip vermediklerinin ampirik bir mesele olduğudur. Dahası Kripke bu özelliklerin bir arada olduklarında bile türe üyeliğin yeter koşullarını vermelerinin zorunlu olma ihtimalini son derece düşük görür, ancak yine de doğru olabileceğini söyler. Esasında ona göre pratikte tıpkı kaplana benzeyen her hayvan kaplandır, ancak o tıpkı kaplana benzediği halde aslında kaplan olmayan hayvanların da var olmasını metafiziksel olarak mümkün görür. Öte yandan, adlandırmada türle ilişkilendirilen özellikler, eğer doğrularsa, zorunlu da olabilirler. Örneğin 'kediler hayvandır' önermesinin zorunlu bir doğru olduğu meydana çıkmıştır. Gerçekten de, Kripke'ye göre, bu türden pek çok ifadenin, özellikle de bir türü diğerinin altına yerleştiren ifadelerin, şayet doğru iseler, zorunlu olarak doğru olduklarını a priori olarak biliriz.¹⁰³

Kripke'nin burada yaptığıının sadece dilsel yahut metafizik bazı meseleleri tartışmak olmadığını, bilakis savunduğu yaklaşımla yapmaya çalıştığının deneysel bilime bir çerçeve vermek olduğunu görmek önemlidir. Nitekim doğal türlerin adlandırılma süreçlerine ilişkin yukarıdaki açıklamaların ardından, bilimsel araştırmaların altının

¹⁰² Kripke, *Naming and Necessity*, 135–136.

¹⁰³ Kripke, *Naming and Necessity*, 137–138.

adlandırılmasında kullanılan aslı kümenin sağladıklarından çok daha detaylı ve gelişkin özelliklerini keşfettiğini ifade eder. Örneğin, maddi bir nesnenin (saf) altın olduğu ancak ve ancak içindeki elementin atom numarası 79 olan element olmasıyla ortaya çıkar. Kripke buradaki “ancak ve ancak”ın kesin (ve zorunlu) olduğunu ifade eder. Dolayısıyla genel olarak bilim, temel yapısal özellikleri araştırarak bir türün doğasını, başka bir ifadeyle (felsefi anlamda) özünü bulmaya çalışır.”¹⁰⁴ Geride ifade ettiğimiz üzere Kripke’ye göre türlerin özüne dair bu bilimsel keşifler ilgili terimin anlamında bir değişikliğe de yol açmaz. Örneğin bilim adamları balinaların balık değil memeli olduklarını keşfettiklerinde balık yahut memeli teriminin anlamı değişmez. Onlar bu suretle sadece, "balinalar balık değil memelidir, " ifadesinin zorunlu bir doğru olduğunu keşfederek insanların balinalar hakkındaki yanlış zanlarını düzeltmiş olurlar.¹⁰⁵

Kripke’nin bu son iddiası literatürde ciddi itirazlarla karşılaşmıştır. Bu tartışmanın detaylarına girmeyecek olsak da kavramsal değişim tezini savunduğuna daha önce değindiğimiz Laporte’un bu konuda Ghisselin’den yaptığı alıntıya yer vermeden geçmemeyi yerinde görüyoruz:

Biz bilim insanları, bir sınıfa isim verip sonra onun özü olan tanımlayıcı özellikleri keşfetmeyiz; aksine bilgi ilerledikçe terimlerimizi yeniden tanımlarız. Bu nedenle, Kripke (1980) ve takipçilerinin (bkz. Schwartz, 1977) doğal tür terimlerinin, özel isimler gibi "katı göstericiler" olduğu yönündeki görüşleri hükümsüz olarak bir kenara bırakılmalıdır, ona eşlik eden özcülük de (aynı şekilde kenara bırakılmalıdır).¹⁰⁶

Görüldüğü üzere Kripke’nin doğal tür terimleri ve onunla ilişkili özcülük hakkındaki görüşleri, tam ters karakterdeki bilim felsefelerinin eleştiri odağı da olmuştur. Kripke, yine bu konuda da ona katılmayanlar olsa da, doğal fenomenlerin durumunu da yukarıda tartışılan örneklere benzer görür. O, “Isı moleküler harekettir” gibi teorik tanımlamaların zorunlu olduğunu, ancak a priori olmadığını savunur. Bilimde kullanılan sıfat ayniyeti (*attribute identity*) türü, a priorilik veya analitiklikle değil, zorunlulukla ilişkilendirilmiş gibi görünmektedir. Örneğin “Tüm x ve y cisimleri için, x ancak ve ancak x’in y’den daha yüksek ortalama moleküler kinetik enerjiye sahip olması durumunda y’den daha sıcaktır”

¹⁰⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 138.

¹⁰⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 138.

¹⁰⁶ Laporte, “*Rigidity and Kind*”, 309 Laporte, *Natural Kinds and Conceptual Change*, 48.

cümlesini ele alalım. Burada yüklemelerin eş-kaplamlılığı (*co-extensiveness*) zorunludur, ancak a priori değildir. Öte yandan, felsefi sıfat mefhumu (*philosophical notion of attribute*), zorunlu bir eş-kaplamlılığın yanı sıra, a priori (ve analitik) bir eş-kaplamlılık da talep ediyor gibi görünmektedir.¹⁰⁷

Şimdiye kadar gerek tekil terimler gerekse genel terimler üzerinden, Kripke'ye göre doğru ayniyet ifadelerinin zorunluluğundan bahsettik. Ne var ki Kripke'nin özcülüğünü eksik anlamamak için, onun konuyla ilgili bağlamda zorunluluklarını savunduğu diğer önerme tarzlarını da bilmek gerekir. Zira Kripke'ye göre *de re* modalitenin üç alt sınıfı vardır:

1. Kökensel zorunluluklar ki gelişimin olumsallıklarının zıddı olarak düşünülürler,
2. Yapısal kuruluşun zorunlulukları ki işleyişin olumsallıklarına karşıt olarak düşünülürler,
3. Sonuncusu ise bir türe mensup olmanın getirdiği sınırlılıklar anlamında düşünülen zorunluluklardır.¹⁰⁸

Örneğin daha önce zikredilen “kedilerin hayvan olmasının zorunluluğu” örneği üçüncü türden zorunluluklara girer. Kripke'nin başka bir vesileyle savunduğu, Kraliçe Elizabeth'in aynı kişi olması için kendi anne babasının ilgili sperm ve yumurtasından neşet etmesinin zorunluluğu ise birinci tür zorunluluklara dâhildir. İkinci türden zorunluluklara örnek olarak ise Kripke konuşmasını gerçekleştirdiği salondaki bir masaya işaret ederek, söz konusu masanın ahşaptan değil de buzdan yapılmış olamayacağını ifade eder. Kripke bu masanın (aynı masa olarak kalabilmesi için) yapıldığı ahşap kütlesinden değil de başka bir ahşap kütlesinden de yapılmış olamayacağını ifade eder ki bu ikinci değil birinci türden zorunluluklara girer. Bu iddia ilk bakışta hatalı görünebileceğinden Kripke meramını netleştirmeye çabalar. Ona göre söz konusu masa ile aynı konumda, sözü edilen karşılığusal özellikleri taşıyan ve eldeki masaya da çok benzeyen bir masanın

¹⁰⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 138.

¹⁰⁸ Bird, “*Essences And Natural Kinds*”, 3; J. Mackie, “De What Re is de Re Modality”, *The Journal of Philosophy* 71/16 (1974), 552.

bulunması da elbette mümkündür, ancak bu durumda Kripke'ye göre önümüzdeki masa artık aynı masa değildir.¹⁰⁹

Kripke bu noktada bir itirazla daha yüzleşir. Bu itiraz Kripke'nin farklı vesilelerle, altının 79 atom numaralı element olmayabileceğini, örneğin bir bileşik olabileceğini, işaret ettiği masanın buzdan yapılmış olabileceğini, II. Elizabeth'in VI. George'un kızı olmayabileceğini hatta farklı bir sperm ve yumurtadan da geliyor olabileceğini, ayrıca Hesperus'un Phosphorus çıkmayabileceğini belirttiğine dikkat çeker. Öyleyse Kripke söz konusu olasılıklara imkânsız derken ne kastetmektedir ve nasıl çelişkiye düşmemektedir? Bu itiraza karşı Kripke, Hesperus Phosphorus çıkmasaydı, Hesperus'un Phosphorus olmayacağını söyler. Daha açık bir ifadeyle, Hesperus adı ile kastedilen cisim ile Phosphorus adı ile gönderimde bulunulan nesnenin aynı çıkmadığı bir mümkün dünyada, onların gerçekten de o dünyada aynı olmadıkları için sonucun böyle çıkacağını kastettiğini belirtir. Diğer durumlarda da vaziyet benzerdir. Dünyanın hali farklı bir şekilde çıksaydı, o zaman dünyanın hali farklı bir şekilde 'olurdu'. (Yani farklı bir şekilde olduğu için farklı bir şekilde çıkmış olurdu). Kripke'ye göre bu olguyu reddetmek, mümkün bir durum tarafından gerektirilmiş bir şeyin de mümkün olduğu şeklindeki kendinde-açık modal ilkeyi reddetmek anlamına gelir. Kripke ayrıca buradaki zorluğun, "olabilirdi", "başka türlü çıkabilirdi" gibi ifadeler epistemik yorumlanarak, yani sadece vaziyete dair bizim bilgisizliğimize indirgenerek de giderilemeyeceğini belirtir. Zira aritmetiğin tamlığı yahut Fermat teoremi gibi örneklerde, biz bilgisiz de olsak, doğru sonuç ne ise o kendinde zorunludur. İki katı gösterici arasındaki öz ve ayniyet vakalarındaki diğer örneklerde ise durum böyle değildir.¹¹⁰

Bu bölümde serimlenen yaklaşımın neredeyse tüm yönleriyle alakalı literatürde itirazlar serdedildiğini gözlemlemek mümkündür. Örneğin Lowe H₂O molekülleri ifadesinin özel ad olmadığını, dolayısıyla da katı gösterici olmadığını iddia ederek, buna dayandırılan çıkarımların geçerli olmadığını savunur.¹¹¹ Laporte "Altın 79 atom numaralı elementtir", "Su H₂O'dur" ve anılan diğer birçok teorik ayniyet ifadesinin zorunlu olmak

109 Kripke, "Identity and Necessity", 16; Kripke, *Naming and Necessity*, 113–114.

110 Kripke, *Naming and Necessity*, 140–141.

111 E. J. Lowe, "Grasp of Essences versus Intuitions: An Unequal Contest", *Intuitions*, ed. Anthony Robert Booth – Darrell P. Rowbottom (Oxford United Kingdom: Oxford University Press, 2014), 263.

şöyle dursun doğru bile olmadığını savunur.¹¹² Ne var ki bu çalışmadaki hedefimiz Kripkeci bilimsel özcülüğün detaylı ve kapsamlı bir inceleme ve eleştirisini sunmak değildir. Hedefimiz öz ve zorunluluk ilişkisinin kuruluşuna dair Kripkeci yaklaşım ile onun zıttı diyebileceğimiz Fine’cı yaklaşımın bir incelemesini sunmak olduğundan dolayı, bu yaklaşımları çeşitli yönleriyle ve asıllarına sadık kalarak serimlemeye çalıştık. Literatürde bu yaklaşımların çeşitli yönlerine getirilen itirazlara ise belli bir sınırlılık dâhilinde işaret etmekle yetindik. Takip eden alt bölümde Kripke’nin zorunlu a posteriori yargılar görüşünü de incelemek suretiyle çalışmamızın Kripke’ye ayrılan bölümünü tamamlamış olacağız.

1.2.3 Zorunlu A Posteriori Yargılar

Bugün artık literatürde alabildiğine şöhret kazanmış “zorunlu a posteriori yargılar” ifadesi aslında felsefe tarihi boyunca düşünürlerin kahir ekseriyeti tarafından bir oksimoron olarak değerlendirilirdi. Zira yargıları zorunlu ve a priori yargılar –ki bunların felsefenin de araştırma sahasını oluşturduğu kabul edilirdi- ile olumsal ve a posteriori yargılar olarak ayırmak bir geleneğe dönüşmüştü. Öyle ki, sentetik a priori yargıların mevcudiyetini savunarak, a priori – a posteriori ayrımının analitik ve sentetik yargılar arasındaki ayrımla da örtüştüğü şeklindeki düşünceye darbe indiren Kant dahi, bu ayrımın kendisine karşı çıkmamıştı. Daha önce de alıntıladığımız üzere o, deneyimin bize neyin var olduğunu söylediğini ancak neden başka türlü değil de öyle olmak zorunda olduğunu söylemediğini savunarak bu ayrımı olumluyordu. İşte Kripke’nin zorunlu a posteriori yargılara dair savunusu, Kant sonrası popülerliği gittikçe artan, kavramsal tahkiklere gitme ve karşıt örnekler getirme yollarıyla geleneksel yargı tasnifi ile hesaplaşmaya girme uğraşının önemli bir aşamasını oluşturur.¹¹³

Esasında bundan önceki iki alt bölümde, Kripke’nin zorunlu a posteriori kabul ettiği yargılara birçok örnek zikrettik ve bunların nasıl gerekçelendirildiğine de azımsanamayacak bir yer verdik. Bu bölümde bu türden yargıların ne demek olduğunu

¹¹² Laporte, *Natural Kinds and Conceptual Change*, 43 H₂O’dan oluşmanın “su” olmaya yetip yetmediği ile alakalı buhar, buz veya tek bir H₂O molekülü olma gibi noktalar üzerinden getirilen başka itirazlar için bkz. Bird, “*Essences And Natural Kinds*”, 9.

¹¹³ Hilary Putnam, “The meaning of “meaning.” in *Mind, Language and Reality*” (1975), 233.

ve nasıl savunulduklarını derli toplu biçimde sunacak, Kripke'nin başvurduğu farklı örnekler ve düşünce deneyleri üzerinden de savunduğu yaklaşımı iyice berraklaştıracaktır. Böylece Kripke'nin öz ve zorunluluk ilişkisini kuruş tarzına dair sunduğumuz anlatıyı tamama erdirmiş olacağız.

Zorunlu a posteriori yargıların savunulması, yukarıda ifade ettiğimiz üzere zorunlu ve a priori yargıların eş kapsamlı görülmesine bir karşı çıkış olduğundan, bu savununun evleviyetle zorunlu ve a priori kavramlarının ayrışma cihetlerini vurgulayarak başlaması doğaldır. Bu sebeple bu bölümde öncelikle Kripke'nin bu ikisini neden ve nasıl ayırdığına eğileceğiz. Buna da geçmeden önce, şimdiye kadar anlatılanlardan âşikâr olması kuvvetle muhtemel olmakla beraber, bir şeyin tekraren ifade edilmesi faydalı olabilir. Bu da Kripke'nin, zorunluluk mefhumuna dair gerçekçi (*realist*) bir tavra sahip olduğudur. Kripke zorunlu ve olumsal özellikler ayrımının, aynı şeye farklı şekillerde gönderimde bulunulabileceğinin (dolayısıyla da o şeye nasıl gönderimde bulunulduğuna göre zorunlu ve olumsal özelliklerinin değişebileceğinin) fark edilmemesinden kaynaklanan kötü bir felsefî doktrin olduğu şeklindeki iddiayı reddeder. Bir diğer ifadeyle Kripke'nin bahsettiği zorunluluklar *de dicto* zorunluluklar değil doğrudan nesnede temellenen *de re* zorunluluklardır. Ona göre, zorunlu ve olumsal özellikler ayrımı bir şeyin nasıl tasvir edildiğine indirgenemez ve de sezgisel bir içeriğe sahiptir.¹¹⁴

Kripke eğer bir şey a priori muhakeme yoluyla bilinemiyorsa, insanı o zaman onun olumsal olması gerektiğini ve böyle olan her şeyin başka türlü de çıkabileceğini düşünmeye sevk eden çok güçlü bir hissin mevcut olduğunu ama bu hissin yanlış olduğunu ifade ederek başlar.¹¹⁵ Ona göre, *de re* modallığe ve bir nesnenin özsel özelliklere sahip olmasına ilişkin mülâhazalar ancak a priorilik ile zorunluluk arasındaki ayrım kabul edilirse doğru olarak kabul edilebilir.¹¹⁶ Bu bağlamda Kripke iki kavramın farklı sahalara ait olduğuna işaret eder. Buna göre zorunlu ve olumsal önermeler ayrımını felsefenin bir şubesine atayacak olsak bu metafizik sahası olur, hâlbuki a priori ve a posteriori önermeler ayrımının yeri epistemolojidir. Zira onlar bizim bir şeyleri nasıl bildiğimizle alakalıdır. Böylece Kripke bunların öncelikle mefhum olarak farklarına işaret eder. Ona göre bunlar âşikâr bir şekilde (*trivially*) aynı görülemezler. Mefhum

¹¹⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 41.

¹¹⁵ Kripke, *Naming and Necessity*, 101.

¹¹⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 110.

olarak farkları ortada olduktan sonra, şayet buna rağmen bu iki kavram eş-kapsamlılsa bile (ki o böyle düşünmez) bunu tesis etmek dahi felsefi bir argümana muhtaçtır. Yani bunlar geleneksel olduğu üzere birbirinin yerine geçebilir şekilde kullanılamaz.¹¹⁷ Bir başka ifadeyle, a priori olan her şeyin zorunlu yahut zorunlu olan her şeyin a priori kabul edilmesi felsefi bir tez/iddia/pozisyonudur ve delillendirilmesi gerekir. Yoksa bu denklik kavramsal olarak zorunlu değildir.¹¹⁸

Kripke böylece bu iki kavramın eş kapsamlı olmasının ispata muhtaç olduğunu ortaya koyduktan sonra, delillerin aslında bunun tam tersini gösterdiğini ifade eder ve eş kapsamlı olmadıklarına dair kendi delillerini açıklamaya geçer. Bu bağlamda dikkat çektiği bir diğer ayrım da zorunlu olan her şeyin a priori “bilinebilir” olması ile a priori bilinmesinin zorunlu olması arasındaki ayrımdır. Kripke bazı filozofların, a priori bilginin tanımında bulunan deneyime başvurmaksızın bilinebilme şeklindeki modallığı (*can* yerine *must* kullanmak suretiyle) deneyime başvurmaksızın bilinmek zorunda olan şeklinde değiştirdiklerini yahut böyle anladıklarını, bunun ise açıkça yanlış olduğunu söyler. Ona göre kimilerinin a priori bildiği şeyler, diğer kimileri tarafından deneyime dayanarak bilinebilir. Buna verdiği örnek, bir hesap makinesinin yahut bilgisayarın, karmaşık bir sayının asal olduğu sonucunu verdiğinde, o sayının asal olduğunu ispatını yaparak değil de cihazın verdiği bu sonuca bakarak (ona inanarak) bilmemiz durumudur. Kripke’ye göre burada gerekli hesaplamaları yaparak ilgili sonuca ulaşan kişi söz konusu sayının asal olduğunu a priori bilirken, makinenin verdiği sonuca bakarak bilen kişi burada makinenin kurulumuna ve fizik yasalarına dayanır, dolayısıyla a posteriori delile dayanarak bilmiş olur.¹¹⁹

Kripke’nin burada eleştiri yönelttiği isimlerden birinin Kant olduğuna değinmek onun görüşlerini bağlamına yerleştirmek bakımından faydalı olacaktır. Kripke’nin Kant’ın deneyimin bize bir şeyin var olduğunu öğrettiği ama başka türlü olamayacağının öğretmediği şeklindeki ifadesini eleştirdiğinden bahsetmiştik. Kripke bu bağlamda Kant’ın zorunluluk ile katî evrenselliğin a priori bilginin iki kesin ölçütü olduğu görüşünü de eleştirir. Kripke’ye göre Kant yalnızca, bir önermenin zorunlu olduğu biliniyorsa onun bilinme modunun a priori olabileceğini değil, eğer önerme zorunlu bir önerme olarak

¹¹⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 34–35.

¹¹⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 36.

¹¹⁹ Kripke, *Naming and Necessity*, 35; Kripke, “*Identity and Necessity*”, 13–14.

biliniyorsa bilinme modunun a priori olması gerektiğini iddia etmektedir. Kripke Kant'a atfettiği bu görüşe karşı aşağıda açıklayacağımız matematiksel önermeler örneğini getirir. Ona göre bunların doğruluğu veya yanlışlığı a posteriori olarak bilinmesine rağmen hangi doğruluk değerine sahip oldukları daha bulunamamışken bile felsefi analiz sayesinde bilinir ki matematiksel önermeler her ne doğruluk değerine sahiplerse zorunlu olarak öyledirler. Kripke, savunduğu diğer bütün zorunlu a posteriori vakalarının da matematiksel önermelere atfedilen bu özel karaktere sahip olduklarını söyler. Ona göre bu nitelendirme (*characterization*) özellikle de ayniyet ifadeleri ve öz vakaları hakkında câridir. Bu durum zorunlu doğruların a posteriori bilgisinin genel bir karakterizasyonu için ipucu vermektedir.¹²⁰

Kripke ve Kant arasındaki görüş ayrılığının temeli daha da derinlerdedir. Kant'a göre maddi bir nesnenin gerçek özünü tam olarak kavrama çabası, olası tüm deneyimlerin sınırlarını aşar. Kant bu görüşü K. L. Reinhold'a olan bir mektubunda vurgulu biçimde ifade eder:

Herhangi bir nesnenin gerçek özünü (doğasını), yani belirli bir şeye zorunlu olarak ait olan her şeyin birincil iç temelini, bunu insanların keşfetmesi imkânsızdır. Maddenin gerçek özü, zorunlu olarak maddeye ait olan her şeyin birincil, içsel, yeterli temeli, bu, insan gücünün kapasitesini çok aşar. Suyun, toprağın [gerçek] özünü ya da başka herhangi bir ampirik nesnenin [gerçek] özünü keşfedemeyiz.¹²¹

Ancak Hanna'nın da belirttiği gibi bundan Kant'ın fizik bilimlerindeki özcü veya numenal düşünceyi tamamen dışladığı sonucu çıkarılmamalıdır. Kant'ın söylediği, dinamik kuvvetlerin veya doğal türlerin "iç doğası" veya "gerçek özü" hakkındaki tüm kavram veya önermelerin, aklın "kurucu" kullanımına değil, "düzenleyici" kullanımına ait olduğudur. Buna göre doğa bilimlerinde aklın düzenleyici kullanımının işlevi, doğadaki makroskopik maddi cisimlerin hareketleri ve etkileşimleri hakkındaki bilimsel inanç dizilerinin birliğini veya tutarlılığını temin eden münhasıran bulgusal (heuristic) spekülatif şemalar üretmektir. Hanna'ya göre bu 17. yüzyıl atomistik mikrofizik teorilerine ilaveten bilimsel özcüler ve diğer bilimsel gerçekçiler tarafından benimsenen

¹²⁰ Kripke, *Naming and Necessity*, 158–159.

¹²¹ Robert Hanna, "A Kantian Critique of Scientific Essentialism", *Philosophy and Phenomenological Research* 58/3 (1998), 512.

20. yüzyıl teorileri için de geçerlidir. Dolayısıyla o Kant bir zaman yolculuğu ile Kripke zamanına gelse ve altının 79 atom numaralı element olmasının (metafiziksel bir zorunlulukla) doğru olduğu iddiasıyla karşılaşsa bunu kurucu bir gerçek olarak değil, ancak düzenleyici açıdan faydalı göreceğini düşünmektedir.¹²²

Ne var ki Kripke bununla tatmin olmaz ve zorunlu a posteriori yargıların gerçekten de var olduğunu ispatlamak üzere sezgisel örneklerine ve biçimsel açıklama çabalarına devam eder. Verdiği bir diğer örnek yapısal mahiyetin özsellığı kapsamında daha önce de verilen masa/kürsü örneğidir. Bu örnekte P'nin kürsünün buzdan yapılmadığını ifade eden bir önerme olduğunu düşünülür. Bu durumda Kripke'ye göre bir kişi a priori felsefi analiz ile şöyle bir şartı önermeyi de bilir: "P doğruysa, zorunlu olarak P (doğrudur)". Yani (söz konusu o) kürsü buzdan yapılmadıysa, bu zorunlu olarak böyledir. Öte yandan, bu şartlı önermenin ön bileşeninin yani masanın buzdan yapılmadığının doğru olduğu ampirik araştırma ile bilinir. Öyleyse modus ponens ile şu çıkarım gerçekleştirilir:

$P \supset \Box P$

P

$\Box P$

P öncülü a posteriori olarak bilindiğinden dolayı, Kripke'ye göre bu öncüle dayanarak elde edilen sonuç olan ' $\Box P$ ' önermesi de yani "Zorunludur ki kürsü buzdan yapılmamıştır" önermesi de a posteriori olur. Kripke böylece, özsel özellikler düşüncesinin ancak a priori ve zorunlu doğrular mefhumlarının ayrı görülmesi yoluyla savunulabileceğini ve kendisinin de bunları ayırt ettiğini açıkça belirtir.¹²³ Ona göre özler ampirik olarak pekâlâ keşfedilebilir.¹²⁴

Kripke'nin a priorilik ve zorunluluğu, epistemolojik zorunluluk ile de metafiziksel zorunluluğu ayırmak için başvurduğu bir diğer örnek de Goldbach hipotezi örneğidir. Goldbach hipotezi, 2'den büyük her çift sayının, iki asal sayının toplamı olduğunu iddia eder. Bunun matematiksel bir ispatı henüz verilememiştir.¹²⁵ Ancak bizim henüz bu

¹²² Robert Hanna, "A Kantian Critique of Scientific Essentialism", 515.

¹²³ Kripke, "Identity and Necessity", 16–17.

¹²⁴ Kripke, *Naming and Necessity*, 110.

¹²⁵ Daha dakik ifade etmek gerekirse ispatlanmamış olan aslında "Güçlü Goldbach Hipotezi"dir, 5'ten büyük her tek tam sayının üç asal sayının toplamı olarak ifade edilebileceğini iddia eden "Zayıf Goldbach Hipotezi" ise 2013 yılında Harald Helfgott tarafından ispatlanmıştır.

hipotezin doğru ya da yanlış olduğuna dair kesin bir sonuca ulaşamamış olmamızdan bağımsız olarak bu hipotezin kendinde bir cevabı vardır o cevap ister doğru olsun ister yanlış olsun, zorunlu olarak böyledir zira ispatla gösterilebilir. Bir başka ifadeyle epistemolojik olarak bu hipotezin doğruluğu da yanlışlığı da bizim bilgisizliğimizden kaynaklı olarak ihtimal dâhilinde olsa da metafiziksel anlamda bu hipotez kendi doğruluk değerine (o artık her ne ise) zorunlu olarak sahiptir. Öyleyse biz Goldbach hipotezinin doğru ya da yanlış olmasının zorunlu olduğunu felsefi analizle söyleyebildiğimiz halde bununla alakalı a priori bir bilgiye sahip değiliz. Kripke böylece a priori ve zorunlu terimlerinin eş-kaplamalı olmadığını, bilakis iki farklı alana (metafizik ve epistemoloji) dair ifadeler olduğunu savunur.¹²⁶

Artık epistemolojik ve metafizik zorunluluklar ayrımı ile a priori ve a posteriori olarak bilinen zorunluluklar ayrımını dikkate alarak, bu zorunluluklara dair karşıtolgusal durumlardan bahsedilmesiyle neyin kastedildiğini açıklığa kavuşturabiliriz. Kripke'ye göre ister a priori ister a posteriori olsun, (metafiziksel olarak) zorunlu herhangi bir doğru, başka türlü olduğu ortaya çıkamayacak bir doğruyu ifade eder. Bununla birlikte, bazı zorunlu a posteriori doğrular vakalarında, niteliksel olarak aynı uygun kanıtsal durumlar altında (*under appropriate qualitatively identical evidential situations*), gerçel duruma karşılık gelen uygun bir niteliksel ifadenin yanlış olabileceğini söyleyebiliriz. Bu ifadenin kafa karıştırıcılığını örnekler vererek giderelim. Buna göre “altın bir bileşik de olabilirdi” şeklindeki gevşek ve hatalı ifadeyle kastedilen aslında (kabaca), başlangıçta altının sahip olduğu bilinen tüm özelliklere sahip (ama bizim altın dediğimizden mahiyetçe farklı) başka bir bileşiğin bulunmasının mantıksal olarak mümkün olduğudur. “Hesperus'un Phosphorus olmadığı da ortaya çıkabilirdi” şeklindeki yanlış anlaşılmaya müsait ifadeyle kastedilen de aslında Hesperus'un (dolayısıyla Phosphorus'un yani Venüs'ün) gerçel dünyada işgal ettiği konumları sırasıyla sabah ve akşam iki farklı cismin işgal etmesinin de mümkün olduğudur. Ancak Kripke'ye göre bunun Hesperus'un Phosphorus olmadığı bir mümkün dünya anlamına gelmeyeceğini daha önce belirtmiştik. Fermat'ın teoremi vb. matematiksel örneklerde ise durum daha farklıdır. Bunun sebebi, bu tür örneklerde sonucun ihtimalliliğinden ancak epistemolojik olarak bahsedebilmemizdir. Yani matematiksel bir varsayımın doğru ya da yanlış çıkmasının mümkün olduğundan

¹²⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 36–37; Kripke, “*Identity and Necessity*”, 14–15.

bahseden son derece genel bazı ifadeleri kullanabilmemiz elde henüz bir kanıt ya da çürütmenin olmamasından kaynaklanır. Yoksa bu matematiksel hipotezlerin kendindeki zorunlulukları tartışmaya açılıyor değildir.¹²⁷

Bölümün başında, zorunlu a posteriori doğruların varlığını savunmanın, felsefe ve bilimin rollerine dair geleneksel anlayışa bir itiraz olduğuna işaret etmiştik. Gerçekten de felsefenin özerkliği yani bilimlerden bağımsızlığı meselesi bugün dahi tartışılmaya devam eden bir konudur. Bilimsel özcülük yaklaşımı içerisinde de bu konuda farklı yaklaşımlar bulunur. Bealer'ın da zikrettiği üzere burada küresel bilimsel özcülük (*global scientific essentialism*) ve yerel bilimsel özcülük (*local scientific essentialism*) şeklinde anılabilecek iki yaklaşımdan bahsedilebilir ki Kripke'nin özcülüğünün bu bağlamda nasıl bir pozisyonu benimsediğine değinmeden geçmeyi uygun görmedik. Bilimsel özcülüğün, birçok filozof ve felsefeye eğilimli bilim adamı nezdinde çok büyük bir çekiciliği olan küresel bilimsel özcülük versiyonuna göre felsefenin temel doğrularının çoğunun ne kendileri ne de zorunlu oldukları ampirik bilimin yardımı olmadan bilinemez. Yani çoğu felsefi bilgi ampirik kanıtlara dayanmak zorundadır. Buna göre felsefenin özerkliği tezi yanlıştır ve felsefenin ampirik bilimden kayda değer bir bağımsızlığından bahsedilemez. Daha mütevazı olan yerel bilimsel özcülük doktrini ise su, ısı, altın vb. doğal öğeler hakkındaki bazı gerçeklerin tamamen a priori olarak bilinemeyeceğini savunmakla yetinir. Bu bölümde aktardığımız bütün verilere dayanarak, Kripke'nin ikinci yaklaşımı benimsediği iddia edilebilir. Zira Kripke'nin ancak a posteriori bilinebilecek zorunlulukların da mevcut olduğuna dair savunusunun, felsefenin bilimlerden özerkliğini bütünüyle iptal amacı taşıyan bir ajandaya sahip olduğunu savunmak için elde yeterli delil bulunmamaktadır.¹²⁸

Böylelikle hem zorunlu a posteriori yargılara dair olan alt bölümün, hem de Kripke'nin öz ve zorunluluk ilişkisine dair yaklaşımını kapsamlı biçimde serimlemeye çalıştığımız birinci bölümün sonuna gelmiş oluyoruz. Takip eden bölümde Kripke'nin muasırlarından ve çağdaş analitik felsefenin otoritelerinden olan Kit Fine'nin öz ve zorunluluk ilişkisi mevzuundaki görüşlerine yer verecek ve Kripke'yi hangi cihetlerden eleştirdiğini ortaya koymaya çalışacağız.

¹²⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 142–143.

¹²⁸ Bealer, “*The Philosophical Limits of Scientific Essentialism*”, 293; Alexander Bird – Emma Tobin, “Stanford Encyclopedia of Philosophy”, “Natural Kinds” (2022), 68.

İKİNCİ BÖLÜM:

KIT FINE'A GÖRE ÖZ VE ZORUNLULUK

Kripke'nin modal mantığa dair çalışmalarının ve özellikle de *Adlandırma ve Zorunluluk* adıyla basılan konuşmalarının analitik felsefe çevrelerinde özcülüğe tekrar güçlü bir yönelim oluşturmalarını takip eden süreçte, nesnelere dair zorunlu olduğu kabul edilen özellikler üzerinden onların özlerini tespit etme şeklindeki bu yaklaşıma en etkili itirazın Kit Fine'dan geldiği söylenebilir. Onun *Essence and Modality* adlı meşhur makalesi başta almak üzere, öze dair modal anlatıyı eleştirdiği ve zorunlulukların kaynağının bilakis nesnelerin özlerinde bulunduğunu savunduğu bir dizi çalışması, öz ve modalite ilişkisine dair geçtiğimiz 30 yıl (1994-2024) boyunca önemli derecede yaygınlaşan bir yaklaşımı ortaya koymuştur.

Tezimizin Fine'ın söz konusu yaklaşımını serimleyeceğimiz bu ikinci bölümünde öncelikle, onun doğrudan gönderim kuramı ve katı göstericilik görüşlerinin özlere ulaşmak için yeterli araçlar oluşturmadıkları şeklindeki görüşlerinden bahsedeceğiz. Bu alt bölüm böylece, hem Kripke bölümünün başında yer verdiğimiz ve Kripke'nin özcülüğündeki rolünden bahsettiğimiz dilsel görüşlere karşılık gelmekte, hem de Fine'ın sonraki bölümlerde açıklayacağımız kendi yaklaşımı için de tamamlayıcı olmaktadır. İkinci alt bölümde, Fine'ın özlerin açıklanmasına dair modal anlatıya getirdiği eleştirilerden bahsedeceğiz. Üçüncü ve son alt bölümde ise, Fine'ın özleri modaliteye önceleyerek zorunlulukları onlara dayandırma, özlerin bilgisi için de hakiki tanımları işaret etme olarak özetlenebilecek yaklaşımını anlatacağız.

2.1 Doğrudan Gönderim ve Katı Göstericilikten Özcülüğe Geçişin Eleştirisi

Fine'a göre modalite üzerine güncel düşüncede ilgilenilen üç ana mesele vardır. Bunlardan biri özcülük sorunuyla yahut *de re* modal söylemi anlamlandırma sorunuyla ilgilidir. Diğer, dünyalar arası ayniyet tespiti (*transworld identification*) sorunuyla, yani nesneleri mümkün dünyalar arasında kendi ayniyetleri ile teşhis ve tayin etme sorunuyla ilgilidir. Üçüncüsü ise doğrudan gönderim sorunuyla, yani herhangi bir terimin, o terimin taşıyıcısı olduğu kabul edilen nesneye, söz konusu nesnenin nasıl betimlendiğinden

bağımsız olarak gönderimde bulunup bulunamayacağı sorunuyla alakalıdır. Fine, genellikle bu sorunların bağlantılı olduğunun ve birine getirilen bir çözümün bizi diğerleri hakkında da belli bir yöne iteceğinin varsayıldığını, ancak sorunlar doğru bir şekilde anlaşıldığında, bunların aslında oldukça farklı olduğunun ve aralarında varsayılan bağlantıların yanıltıcı olduğunun görüleceğini savunur.¹²⁹

2.1.1. Doğrudan Gönderim Kuramının İki Açıklaması

Bu bağlamda doğrudan gönderim kuramını ele alan Fine, bu kuramla genel olarak belirli tekil terimlerin yahut hakiki adların (*genuine names*) doğrudan taşıyıcılarına gönderimde bulunduğu iddia edildiğini ifade ettikten sonra, burada doğrudan gönderim ile ne kastedildiğini tartışmaya açar. Ona göre literatürde buna dair bulunabilecek muhtemelen iki ana açıklama vardır. Bunlardan biri, adların Kripkeci anlamda katı göstericiler olmaları üzerinden verilen açıklamadır. Fine’a göre böyle bir açıklama ne doğrudur ne de doğru bir yoldadır. Fine bu kanaatinin kaynakları olarak daha ziyade Almog ve Kaplan’ın katı göstericilik hakkındaki eleştirilerine dayanır.¹³⁰ Bu sebeple detaylarına giremesek de bu eleştirilere çok kısaca değinmeyi yerinde görüyoruz.

Kaplan’ın eleştirisi özetle, meşhur *Demonstratives*¹³¹ makalesinde de ortaya koyduğu üzere, katı göstericilerin, özellikle de saf bağlamsal işaretler (*indexicals*) ve belirtici işaretler (*demonstratives*) anlambilimi göz önüne alındığında, gönderimin tüm yönlerini kapsamaya yeterli olmadığı şeklindedir. Almog ise katı gösterimin zorunlu olarak bir ismi, adlandırdığı nesnenin özüne tüm mümkün dünyalarda bağladığı iddiasının dil ile dünya arasındaki ilişkiyi aşırı basitleştirdiğini savunur. Zira bu yaklaşım örneğin su gibi doğal tür terimlerinin tüm mümkün dünyalarda aynı maddeyi (*substance*) (yani H₂O’yu) belirlediğini ifade eder, ancak ona göre bu türlerin özsel özellikleri Kripke’nin modelinin önerdiğinden daha karmaşıktır. Almog’a göre ayrıca katı gösterim gönderimi açıklamak için de yeterli değildir. O, gönderimi anlayışımızda betimleyici

¹²⁹ Kit Fine, “Reference, Essence, and Identity”, *Modality and tense: Philosophical papers*, mlf. Kit Fine (Oxford, New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 2005), 19.

¹³⁰ Fine, “Reference, Essence, and Identity”, 22.

¹³¹ David Kaplan, “Demonstratives: An essay on the semantics, logic, metaphysics and epistemology of demonstratives and other indexicals”, *Themes from Kaplan*, ed. Joseph Almog vd. (New York: Oxford University Press, 1989).

içeriğin önemini vurgular ve tamamen nedensel veya katı gösterimci teorilerin konuşmacıların dili nasıl kullandığını görmezden geldiğini savunur. Örneğin, "Aristoteles" adı belirli bir bireyi katı bir şekilde gösterebilir, ancak Aristoteles'in kim olduğuna dair anlayışımız karmaşık betimlemeler, tarihsel bağlam ve kültürel bilgi ağı içerir. Böylece Almog'a göre tam bir gönderim kuramı konuşmacıların niyetlerinin rolünü, isimlerle ilişkili betimleyici içeriği ve dil kullanımının pragmatik yönlerini de dikkate almalıdır.¹³²

Fine'a göre doğrudan gönderim için verilen ana açıklamalardan ikincisine göre ise hakiki adlar önermeler teorisi üzerinden açıklanır. Bu yaklaşımda Russell takip edilerek, önermelerin bireysel bileşenler (*individual constituents*) olarak nesneler içerebileceği varsayılır. Hakiki adlar da böylece anlambilimsel rolü nesneleri önermelere koymak olan terimler olarak görülür. Dolayısıyla örneğin "Aristoteles"i gerçek bir ad yapacak şey, "Aristoteles bir filozoftur" gibi bir cümlenin Aristoteles'i içeren bir önermeyi ifade etmesini sağlamadaki rolüdür.

Ne var ki Fine, bu açıklamayla ilgili de birkaç sorundan bahseder. Ona göre öncelikle bu yaklaşım kişiyi anlambilimsel teoriye gereğinden fazla bağlamaktadır. Fine bunu göstermek için yapısal olarak tekil önermeler (*structurally singular propositions*) ile tekil önermeler (*singular propositions*) arasında ayrıma gider. Yapısal olarak tekil bir önerme, (Russellci görüşte olduğu gibi) bir nesneyi bileşen olarak içeren bir önermedir. Buna karşılık, tekil bir önerme, basitçe bir nesnenin belirli bir özelliğe sahip olduğunu ileri sürer. Fine'a göre doğrudan gönderim kuramının amaçları için, hakiki adların, tekil önermeleri ifade etmeye izin verdiğini iddia etmek yeterlidir. Bu önermelerin yapısal olarak tekil olması gerektiği fikrinde ısrar etmek ise hatalıdır. Böylece Fine tekil önermelerin, nesnelerin önermelerin bileşenleri olarak alındığı Russellci fikri kabul etmeden de kabul edilebileceğini savunur. Ona göre bu yapısal bağlanma doğrudan gönderim kuramı için şart değildir ve yeni-Fregeciler yapısalcılığı kendi kuramlarından ayırdıkları gibi, bu fikir de doğrudan gönderim kuramından ayrı tutulabilir.

Fine, bu bağlamda önermelere tamamen bağlı kalmanın gerekliliğine karşı çıkar. Buna göre "söyler ki / ifade eder ki" (*says that*) işlemcisi (*operator*), önermelerin varlığına bağlanma şartı olmaksızın *de re* anlamda yani doğrudan bir nesnenin belirli bir

¹³² Joseph Almog, "Naming Without Necessity", *The Journal of Philosophy* 83/4 (1986).

özelliğe sahip olduğunu söylemek için kullanılabilir. Böylece Fine'a göre, hakiki adların rolü, önerme kuramının tüm mekanizmasına zorunlu olarak başvurmaya gerek bırakmaksızın *de re* ifadeler kurmayı mümkün kılmak olarak anlaşılabilir. Fine böylece doğrudan gönderim kuramının, önermelerin yapısal olarak tekil olmasına veya hatta önermelerin kendilerine ek bir bağlanma olmaksızın, hakiki adların tekil önermeleri ifade etme yeteneğine odaklanması gerektiğini savunur. Bu eleştiri, Fine'ın gönderim, öz ve ayniyet gibi farklı felsefî sorunları aşırı iddialı semantik teoriler aracılığıyla birbirine karıştırmak yerine, bunları ayrı ayrı çözme yönündeki daha geniş çabasının bir parçası olduğundan konumuzda doğrudan irtibatlıdır.¹³³

2.1.2. Doğrudan Gönderim Kuramı ve Özcülük

Doğrudan gönderim kuramının anlaşılmasına dair bu mülahazalardan sonra sıra doğrudan gönderim kuramının özcülük tezine etkisinin ne olduğuna gelir. Fine'ın da dikkat çektiği üzere doğrudan gönderime olumlu bir yaklaşımın, özcülüğe dair de olumlu bir duruşu içerdiği veya en azından bunu makul kıldığı yaygın olarak varsayılmıştır. Zira zorunluluğun cümlelerin tutarlı bir yüklemi olduğu kabul edildiğinde ve doğrudan gönderim kuramının da doğru olduğu varsayıldığında, *de re* modal iddiaların, herhangi bir betimleme veya kavrama başvurmadan bağımsız olarak anlamlandırılabilceği sonucunun çıktığı düşünülmüştür. Yani bu görüşe göre örneğin Aristoteles'in zorunlu olarak bir şahıs olduğunu söylemek istediğimizde, sadece "Aristoteles" hakiki adını kullanarak kurduğumuz "Aristoteles bir şahıstır" cümlesinin zorunlu olarak doğru olduğunu söylememiz yeterlidir.

Fine bu türden bir yaklaşımın Plantinga, Kaplan ve Kripke'nin çalışmalarında görülebileceğini ifade eder. Ona göre Plantinga'nın *de re*'yi *de dicto* modal söyleme indirgemesinde bu yaklaşım örtük olarak mevcuttur.¹³⁴ Kaplan'ın, "*How to Russell a Frege-Church*" adlı makalesinde, tekil önermelerin kabulünden hareketle, dünyalar arası ayniyete ilişkin bulukçuluğa (*haecceitism*) açıkça bir argüman sunması da *de re*

¹³³ Fine, "Reference, Essence, and Identity", 22–24.

¹³⁴ Alvin Plantinga, *The Nature of Necessity* (Oxford: Clarendon Press, 1974), 27–43.

şüphecililiği-karşıtlığını¹³⁵ içerir.¹³⁶ Kripke de benzer şekilde Nixon'a katı bir şekilde gönderimde bulunabildiğimiz ve (belirli koşullar altında) *onun* (yani aynı kişinin) başına ne gelmiş olabileceğinden bahsettiğimizi varsayabildiğimiz için, dünyalar arası ayniyet tespitlerinin (*transworld identifications*) bu gibi durumlarda sorunsuz olduğunu iddia eder.¹³⁷ Onun özcü iddiaları kurarken katı göstericilik olgularına sürekli başvurması da Fine'a göre bu iddiaların makuliyetinin katı göstericilerin varlığına dayandırılabilceğini ima eder görünür. Böylece Fine, bu isimler söz konusu geçişleri yaparken bu kadar açık olmasalar bile, hakiki adların kullanımının *de re* modalite üzerindeki eski Quine'cı zorlukları ortadan kaldırdığını hissettiklerini söylemenin uygun olduğunu düşünür.¹³⁸

Fine'a göre bu argüman dizisine şöyle bir itiraz getirilebilir: Zorunluluğu dilimizin belirli cümlelerine uygulanabilir bir yüklem olarak kabul etmemiz, onu hepsine uygulanabilir bir yüklem olarak kabul ettiğimiz anlamına gelmez. Örneğin hayata bir Fregeci olarak başladığımızı ve zorunluluğu cümlelerin evrensel bir yüklemi olarak kabul ettiğimizi varsayalım. Daha sonra ise dil felsefesi üzerine düşüncelerimizin bir sonucu olarak, Russellci bir pozisyonunu desteklemeye ve sonuç olarak dilimize hakiki adlar içeren cümleleri kabul etmeye başladığımızı düşünelim. Bu takdirde zorunluluk yüklemine uygulanımını bu genişletilmiş cümle sınıfının tamamına genişletmek gibi bir yükümlülüğümüz yoktur. Ne var ki Fine'a göre bu itiraz zayıftır. O zorunluluğun, eğer cümlelere uygulanabilirse, evrensel olarak uygulanabilir görüldüğünü; belirli cümlelere uygulanmasına izin vermek ve diğerlerine izin vermemek için iyi bir neden bulunmadığını iddia eder. Aksine, evrensel olarak uygulanmasını varsaymak için özel bir neden de bulunduğunu savunur. Şöyle ki, bir S cümlesi verildiğinde, ya S ya da

¹³⁵ *De re* şüphecililiği-karşıtlığı (*De re anti-scepticism*) Fine'ın, nesnelerin nasıl betimlendiklerinden bağımsız olarak özsel özelliklere sahip olduklarını kabul etmeyen yaklaşım olarak tasvir ettiği *de re* şüphecililiğinin (*de re scepticism*) karşısındaki pozisyonu ifade eder. Fine, "Reference, Essence, and Identity", 19

De re şüphecililiğini Fine, tabiri ilk kez kullandığı daha eski bir çalışmasında ise şu şekilde açıklar: "Modal bağlamlara nicelemeye bulunmanın, mevcut haliyle, mantıklı olmadığı doktrindir. İçinde zorunluluk operatörünün hiçbir zaman serbest değişken içeren bir formülü yönetmediği bir cümleyi *de dicto* olarak adlandırın. O takdirde *de re* şüphelisi için, yalnızca *de dicto* cümleler veya eşdeğerleri meşrudur." Kit Fine, "The De re / De dicto Distinction", "Model Theory For Modal Logic Part I", *Journal of Philosophical Logic* 7 (1978) Bu kullanımın Fine'ın *de re* modalite ile özselliliği henüz ayırmadığı bir dönemden kaldığını akılda tutmak, sonraki bölümlerde bir kafa karışıklığı yaşamamak için önemlidir.

¹³⁶ David Kaplan, "How to Russell a Frege-Church", *The Possible and The Actual: Readings in the Metaphysics of Modality*, ed. Michael J. Loux (Cornell University Press, 1979), 218–219.

¹³⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 49.

¹³⁸ Fine, "Reference, Essence, and Identity", 24.

değillemesi doğrudur. Eğer S doğruysa, o zaman elbette S mümkün olarak doğrudur ve aynı şekilde, eğer ~S doğruysa o zaman ~S mümkün olarak doğrudur.¹³⁹ Dolayısıyla Fine’a göre imkân herhangi bir cümleye veya onun değillemesine uygulanabilmektedir ve zorunluluk evrensel uygulanabilir olmadığı sürece bunun nasıl olabileceğini görmek zordur.¹⁴⁰

Fine bu itirazın zayıflığının, orijinal (Russellci) argümanın gücünü vurgular gibi görüldüğünü, ancak kendisine göre geçişçinin (*transitionalist*)¹⁴¹ pozisyonunda başka gerçek zayıflıklar bulunduğunu söyler. Açıklaması ise şu şekildedir: Diyelim ki hayata bir *de re* şüphecisi olarak başladık; yani nesnelerin onlarla ilişkilendirilen betimlemelerden bağımsız olarak özsel özelliklere sahip olduğuna inanmıyoruz. Daha sonra ise Russellcılığa döndük ve böylece zorunluluğu tekil önermelere yani hakiki adlar içeren cümlelere uygulamaya hazır hale geldik. Bu durumda yine de, bu *de re* önermelerin veya cümlelerin, nesnelerin betimlemelerle uygun şekilde ilişkilendirilmesi (*association*) sayesinde zorunlu olduğuna inanabilirdik. Buna karşı Russellci duruşun bize en azından *de re* modal söyleminin makuliyetini verdiği, yani *de re* şüphecisi ile *de re* şüpheciliği karşıtı arasındaki sorunu çözme bile, en azından şüpheciyi *de re* söylemin makuliyetini (*intelligibility*) kabul ettiği yumuşak bir pozisyona zorladığı söylenebilir. Ne var ki Fine farklı yerlerde ifade ettiği üzere bu makuliyet meselesinin kritik bir konu olduğunu yahut esas mesele olduğunu zaten düşünmemektedir. Bununla beraber o takdirde bile argümanın gerçekten işe yaramadığı kanaatindedir. Bu sefer verdiği örnekte hayata katı bir *de re* şüphecisi olarak başladığımızı varsayar; yani (bazı önemsiz durumlar hariç) standart bazı betimlemeleri belirli bir doğruluk değerine sahip *de re* modal iddiaları üretecek şekilde nesnelerle ilişkilendirmenin benzersiz veya makul derecede belirli bir yolu olduğuna inanmadığımız bir durumu düşünür. O zaman Russellcılığa dönüşümüzden sonra da katı tutumumuz devam edecektir. Elbette, zorunluluk yüklemine hakiki adlar içeren cümlelerin adlarına veya tekil önermelerin adlarına uygulanmasının dilbilgisi açısından doğruluğunu kabul edeceğizdir; ama bu, ortaya çıkan

¹³⁹ İmkânın varlık için önkoşul olduğu şeklindeki kabulden bahsediyor. Ayrıca Fine’ın burada tamamiyle Aristotelesçi ilkelere bağlı bir akıl yürütmede bulunduğunu da belirtelim.

¹⁴⁰ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 24–25.

¹⁴¹ Fine burada geçişçilik ile doğrudan gönderimin ve tekil önermelerin kabul edilmesinden *de re* modal söylemi (yani betimleniş şeklinden bağımsız olarak belirli nesneler için neyin zorunlu olarak doğru olduğuna dair iddiaları) kabul etmeye veya en azından anlamlandırmaya ilerlemeyi kasteder. Dolayısıyla geride yorumladığı şekliyle Plantinga, Kaplan ve Kripke gibi figürlerin yaklaşımını kastetmektedir.

modal iddiaların belirli bir doğruluk değerine sahip olacağını düşünmek için iyi bir nedenimiz olacağı anlamına gelmeyecektir.¹⁴²

Fine bu noktada geçişçiye haksızlık edilmemesini talep eden şu itiraza yer verir:

“Genel cümlelere veya önermelere uygulanan iyi belirlenmiş bir zorunluluk kavramı varsa ve gerçekten tekil cümleler veya önermeler de varsa, o zaman bu zorunluluk kavramının (nesnelerle) ilişkilendirilen betimlemeler açısından özel bir açıklama gerektirmeyen bir şekilde bunlara da genişletilmesi gerekmez mi? Bu cümlelere veya önermelere de genişletilmesi, zorunluluk anlayışımızda zaten örtük olarak mevcut değil midir?”

Fine’in buna cevabı şudur: *De re* şüphecisi, bunun böyle olduğunu kabul edebilir ve hatta temel zorunluluk kavramının uygulanacağı genel cümleler veya önermeler konusunda rakibiyle hemfikir bile olabilir. Ancak anlaşmazlık daha sonra bu temel kavramın tekil önermelere nasıl uygulanacağını düşüncesinde çıkacaktır. Zira *de re* şüphecisinin rakibi olan geçişçinin aklında muhtemelen farklı bireylere farklı şekilde uygulanabilen metafiziksel bir zorunluluk kavramı olacaktır. Ancak *de re* şüphecisi, böyle bir kavramı anlayamayacaktır. Ona göre zorunluluk kavramı ancak genel bağlantılar sayesinde geçerliliğini koruyabilir ve bu nedenle de farklı bireyler arasında farklı şekillerde uygulanmayı kâbil değildir.¹⁴³

Fine’a göre burada konuya dair şu iki tavrın farkında olmak önemlidir: Bir tarafta metafiziksel bir zorunluluk kavramını benimseyen ancak bunun uygulanmasının bireysel farklılıklara karşı kör olduğunu esaslı bir metafizik ilke olarak savunan bir yaklaşımdan bahsedilebilir. Diğer tarafta ise yalnızca genel bağlantılar sayesinde geçerli olan bir zorunluluk kavramını onaylayan ve dolayısıyla bunun uygulanmasının bireysel farklılıklara karşı duyarsız olduğunu kabul etmek “zorunda kalan” bir yaklaşım söz konusudur. Her iki tavrın sahibi aynı *de re* modal iddiaları kabul ederler. Ancak ilki, rakibiyle gerçek bir anlaşmazlık içinde olduğunu kabul edecektir; farklı bireylerin niteliksel özsel özelliklerinde farklılık gösterebileceğini ilke olarak kabul ederken, bu tür bireylerin doğasının pratikte asla farklılık göstermemek şeklinde olduğunu savunacaktır. İkinci tavrın sahibi ise burada tartışılacak mantıklı bir şey olduğunu kabul etmeyecektir.

¹⁴² Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 25–26.

¹⁴³ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 26.

Zira o bireylerin doğasından değil, zorunluluk kavramının kendisinden dolayı, hiçbir iki bireyin salt niteliksel özsel özelliklerinde (*purely qualitative essential properties*) farklılık gösteremeyeceği kanaatindedir.¹⁴⁴

Peki, burada özellikle “metafiziksel” zorunluluk kavramı üzerinde durulmasının sebebi nedir? Russellci bir pozisyonun, zorunluluk kavramını genel olandan tekil gerçeklere, nesnelerle ilişkilendirilen betimlemelerden bağımsız bir şekilde genişletmeye zorlayabileceği kabul edildiği takdirde, bahsi geçen zorunluluğun metafiziksel zorunluluk kavramı olup olmasının ne önemi vardır? Fine’a göre bunun cevabı, *de re* şüpheciliği sorununun yalnızca metafizik zorunluluk kavramı veya farklı bireyler arasında ayrım yapabilen zorunluluk kavramları ile ilgili olmasıdır. Farklı bireyler arasında ayrım yapamayan, örneğin mantıksal zorunluluk gibi bir kavram ele alındığında; eğer bir birey belli bir nitel özelliğe zorunlu olarak sahipse, o zaman diğerleri de böyledir denir. Böyle bir zorunluluk anlayışı için, onun *de re* uygulaması hakkında herhangi bir özsel sorun yoktur veya asla olmamalıdır. Örneğin, “Belirli bir bireyin (nesnenin kendisini içermeyen) belirli bir özelliğe sahip olması mantıksal olarak ne zaman mümkündür?” diye sorarsak, o zaman sadece özelliğin kendisinin mantıksal olarak tutarlı olup olmadığına bakmamız yeterli olacaktır.¹⁴⁵

Dolayısıyla Fine’a göre burada metafiziksel modalite kavramı hakkında söz konusu olan ayrı bir *de re* sorunu mevcuttur ve filozofların bu ayrı problemi takdir etmede başarısız oldukları söylenmelidir. Genellikle eldeki sorunun genel bir sorun olduğu ve bir zorunluluk kavramıyla ilgili şüpheleri gidermenin hepsiyle ilgili şüpheleri gidermek olduğu varsayılmıştır. Fine’ın bu savı desteklemek için işaret ettiği örnek ise Kripke’deki anlatıdan başkası değildir. Fine Kripke’nin *A&Z*’nin girişinde verdiği zar örneğine dikkat çeker. Kripke’ye göre burada nasıl betimleneceklerinden bağımsız olarak, iki zar için *de re* imkânlardan bahsetmenin hiçbir zorluğu yoktur. Kripke daha sonra evrenin *de re* imkânlarından bahsetmenin de aynı şekilde hiçbir zorluğu olmadığını öne sürer. Ancak Fine’a göre *de re* şüphecisi buna itiraz edebilir. Zira zarlar hakkında söz konusu edilen imkânlar mantıksal imkânlardır (ve bu nedenle, elbette, onları *de re* olarak kabul etmekte hiçbir zorluk yoktur); fakat evren için söz konusu edilen imkânlar metafiziksel imkânlar

¹⁴⁴ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 26.

¹⁴⁵ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 26–27.

olarak düşünülür. Bu nedenle Fine, bu imkânların, nesneleriyle örtük olarak ilişkilendirilmiş bazı betimlemelere gönderimde bulunulmaksızın, farklı bireyler arasında nasıl ayırım yapabileceğini göremediğini ifade eder.¹⁴⁶

Fine'in burada *de re* şüphecisine katılır gibi konuşması okuyucu yanıltmamalıdır. Zira Fine'in eserleri incelendiğinde, kendisinin *de re* şüpheciliği-karşıtı olarak andığı yaklaşımı benimsediği herhangi bir şüpheyeye mahal kalmaksızın görülür.¹⁴⁷ Fine'in burada itiraz ettiği, farklı zorunluluk çeşitleri arasındaki ayrımlara dikkat edilmemesi ve *de re* metafiziksel zorunlulukların yanlış hareket noktalarına dayandırılmasıdır. Nitekim bu bölümde onun özcülüğe doğrudan gönderim kuramı ve katı göstericilikten hareketle geçişe yönelik eleştirisinin arka planını anlatmaktayız. Takip eden bölümlerde ise onun kendi yaklaşımında *de re* metafiziksel zorunlulukların kaynağı olarak özlere işaret edişini detaylıca ele alacağız.

Geçişçi yaklaşıma karşı dillendirilen bir diğer itirazın hareket noktası, Russell'in varlık ifadelerine yönelik tutumu hakkındaki çağdaş kafa karışıklığıdır. Gerçekten de Russell'in niçin “Sokrates vardır” gibi bir cümlemin anlamsız olduğunu savunduğu, neden Moore ve diğer pek çokları gibi, “Sokrates”in gerçek bir ad olduğu ve “Sokrates vardır” cümlesinin de olumsal olarak doğru olduğu görüşünü benimsemediği sıklıkla tartışılmıştır. Ancak yukarıda zorunlulukla ilgili dillendirilen ayrımlar hatırlandığında, Fine'a göre Russell'in *de re*'yi en iyi ihtimalle mantıksal zorunluluk kavramı için kabul ettiği ve metafizik zorunluluk kavramı için kabul etmediği gayet makul biçimde varsayılabilir. Fakat o takdirde Russell'in pozisyonuna ilişkin iki mümkün açıklama olabilir. Birincisine göre, “x vardır” ifadesi $\exists y(x=y)$ anlamına gelir. Dolayısıyla zorunluluğun uygulanabilir sayıldığı tek anlamına göre, “Sokrates vardır” cümlesi zorunludur ve bu nedenle ampirik olarak anlamsızdır. Fine'in daha makul bulduğu ikinci açıklamaya göre ise, “x vardır” ifadesi, varlık ifadelerinin olumsal olabilmesine imkân tanıyan bir anlama sahiptir. Fakat zorunluluğun uygulanabilir sayıldığı tek anlamında, “Sokrates vardır” cümlesi zorunlu olacağı için, ‘vardır’ cümlesi bu amaçlanan anlamını taşıyamaz ve dolayısıyla cümle hakikaten anlamsız olur.¹⁴⁸ Özetle bu itirazla gösterilmek

¹⁴⁶ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 27.

¹⁴⁷ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 19. 135. dipnota da bkz.

¹⁴⁸ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 27–28.

istenen, doğrudan gönderim kuramıyla alakalı açıklamalardan hareketle *de re* metafiziksel zorunluluğa, dahası özcülüğe geçişin isabetli olmadığıdır.

İşte Fine, ana hatlarıyla sunmaya çalıştığımız bu mülahazalar sebebiyle, burada Russell'dan Aristoteles'e, yani doğrudan gönderimden özcülüğe geçmenin makul bir yolu olmadığını savunur. Peki ya bu ilişkinin yönünün tersine çevrildiği durum için ne söylenebilir? Yani Russellcı tutumun bir şekilde *de re* şüpheciliği karşıtlığı için gerekli olduğu söylenebilir mi? Başka bir ifadeyle, bir kişi dil felsefesinde Fregeci bir pozisyon benimseyip, yine de *de re* modaliteye karşı tutumunda şüphecilik-karşıtı olabilir mi? Fine'a göre burada yine, bir pozisyondan diğerine makul bir yol olmadığı dikkat çeker. Diyelim ki kararlı bir Fregeci, Aristoteles için, nasıl betimlendiğinden bağımsız olarak, onun zorunlu olarak bir şahıs olduğunu söylemek istesin. O takdirde "Aristoteles bir şahıstır" cümlesinin zorunlu olduğunu veya bu cümle tarafından ifade edilen önermenin zorunlu olduğunu söylemek işe yaramayacaktır; çünkü zorunluluk o zaman, (benimsenen Fregeci pozisyon sebebiyle) adın taşıyıcısına (*bearer*) değil anlamına (Fregeci *sense*) bağlanacaktır. Ad böylece, kullanımında bir belirli betimlemeye benzeyecektir; dolayısıyla da Aristoteles'in zorunlu olarak bir şahıs olduğu değil, ilgili betimlemeyi karşılayan her kim ise onun bir şahıs olmasının zorunlu olduğu söylenmiş olacaktır. Öyleyse *de re* zorunluluk iddiası, bir cümleye veya önermeye zorunluluk atfederek aşikâr bir şekilde ifade edilemez. Fine'a göre Fregeci konumdan *de re* şüpheciliğine geçişi mecburi gösteren de bu olmuştur.¹⁴⁹

Ancak bu, meselenin sonu değildir. Zira Fine'ın belirttiği üzere birisi, bir zorunlu doğru kavramı olduğu gibi, basit bir modal olmayan sağlama (*satisfaction*) veya sahip olma (*possession*) kavramına karşılık gelen zorunlu bir karşılama veya sahip olma kavramının da olduğunu varsayabilir. O zaman elimizde, yalnızca bir nesnenin bir koşulu zorunlu olarak karşılaması (veya bir özelliğe zorunlu olarak sahip olması) durumunda, o nesne ile o koşul (veya özellik) arasında geçerli olan bir ilişki olurdu. Ve bu tür mefhumlarla donanmış olarak, ilişkilendirilen betimlemelere herhangi bir gönderme yapmaksızın *de re* modal iddiaları ifade etmekte hiçbir zorluk olmazdı. Örneğin, zorunlu karşılama ilişkisinin Aristoteles ile "x bir şahıstır" koşulu arasında veya zorunlu sahip olma ilişkisinin Aristoteles ile bir şahıs olma özelliği arasında geçerli olduğunu

¹⁴⁹ Fine, "Reference, Essence, and Identity", 28.

söyleyerek Aristoteles'in zorunlu olarak bir kişi olduğu söylenebilir. Fine'in da belirttiği üzere bu yaklaşım, Quine'in (1956) *de re* yapıları tesis etmeye yönelik ilişkisel yaklaşımına karşılık gelir.¹⁵⁰ Fine'in bunu burada zikretme sebebi, Fregeci tarzda bir yaklaşımın mutlak bir *de re* şüpheciliği ile sonuçlanmak zorunda olmadığı, o tür bir yaklaşımdan hareketle *de re* yapıların Quine'cı tarzda ilişkisel olarak açıklanması yoluna da gidilebileceğini anlatmaktır. Bununla asıl göstermek istediği ise, buradan yine de özcülüğe de ilişkiselliğin ötesinde bir metafiziksel *de re* zorunluluğa da geçiş olmadığıdır.

Fine benzer bir Fregeci eleştirinin, doğrudan gönderim kuramından *de re* modaliteye varmaya dair Kaplan tarafından sunulan geçişçiliğe karşı da getirilebileceğini söyler. Zira Kaplan şöyle iddia eder: Mümkün dünyalar arasında bireylerin ayniyetinin elde olduğunu varsayalım (ki bu, *de re* şüpheciliği karşıtlığı anlamına gelir). O zaman tekil önermeleri, en azından mümkün dünyalar temsilleri üzerinden, anlamlandırabiliriz; zira tekil bir önerme, söz konusu nesnenin söz konusu özelliğe sahip olduğu mümkün dünyalar kümesiyle basitçe tanımlanabilir.¹⁵¹ Ancak Fine'a göre özcülüğü destekleyen bir Fregeci için, mümkün bir dünya bir önermeler kümesine, yani o dünyada doğru olan önermeler kümesine karşılık gelmez. Bilakis, bir nesne-özellik çiftleri kümesine, yani nesnenin verilen dünyadaki özelliğe sahip olduğu eşleşmeler kümesine karşılık gelecektir. Hâlbuki mümkün dünyalar bu şekilde yorumlandığında, bir dünyalar kümesinin bir önermeyi, hele hele tekil bir önermeyi temsil ettiği kabul edilemez. Dolayısıyla da iddia edilen geçiş temellendirilemez.¹⁵²

İşte Fine bu gerekçelerle doğrudan gönderim kuramından *de re* şüpheciliği karşıtlığına veya tam tersi yöne giden bir yol olmadığını savunur. Ona göre iki konu arasındaki tek bağlantı, kişinin *de re* şüpheciliği karşıtı olması durumunda, doğrudan gönderim konusundaki konumlanışının, *de re* zorunluluk iddialarını nasıl ifade edeceği konusunda bir kısıtlama görevi görebilmesidir. Örneğin kişi bir Russellci değilse, zorunluluğun cümle veya önermelerin yüklemi olarak veya cümleler üzerinde bir işlemci olarak hizmet eden tümcesel/önermesel (*sentential*) bir rolü olduğunu varsayması yeterli

¹⁵⁰ Fine, "Reference, Essence, and Identity", 28–29.

¹⁵¹ Kaplan, "How to Russell a Frege-Church", 218–219.

¹⁵² Fine, "Reference, Essence, and Identity", 29.

olmaz. Bilakis zorunluluğun, bir nesneyi kendisine yüklemelenen şeye bağlamak için daha doğrudan bir şekilde hizmet ettiğini varsayması gerekir.¹⁵³

Neticede Fine’a göre burada biri dil felsefesine dair, diğeri ise modalite metafiziğine dair oldukça farklı iki konu olduğunu kabul etmek gerekir. Gönderim mekanizmasının betimleyici bir aracı (*intermediary*) gerektirip gerektirmediği, birinin herhangi bir şeye nasıl betimlendiğinden bağımsız olarak gönderimde bulunup bulunamayacağı sorusu ayrı bir sorudur; zorunlu atfetme (*necessary attribution*) mekanizmasının betimleyici bir vasıta gerektirip gerektirmediği, bir nesneye nasıl betimlendiğinden bağımsız olarak zorunlu bir özellik atfedilip atfedilemeyeceği sorusu ayrı bir sorudur. Aralarındaki fark, “(farklı) bağlamlara nicelemede bulunma” (*quantifying in*) bakımından ifade edilebilir: “Önerme oluşturma işlemcisi (*proposition-forming operator*) tarafından yönetilen bağlamlara indirgenemez (nesnel) nicelemede bulunulabilir mi?” ile “Zorunluluk işlemcisi tarafından yönetilen bağlamlara indirgenemez nicelemede bulunulabilir mi?” arasındaki farkta olduğu gibi. Yahut da fark, genellilik (*generalism*) bakımından da ifade edilebilir: “İndirgenemez biçimde tekil olan gönderim olguları var mıdır?” ile “İndirgenemez biçimde tekil olan zorunluluk olguları var mıdır?” sorularında olduğu gibi. Neticede Fine’a göre, nasıl ki nicelemede bulunma veya genellilik meselelerinin inanç (*belief*) ve yükümlülükle (*obligation*) ilgili olanlar gibi diğer durumlarını birbirine karıştırmak açıkça abestir, bu meselenin bahis mevzuu ettiğimiz iki durumunu karıştırmak da eşit derecede abestir.¹⁵⁴

Böylece Fine’ın katı göstericilik ve gönderim kuramı gibi bahislerle metafizik bir kuram olarak özcülük ve *de re* modalite arasında kurulmaya çalışılan ilişkiye dair eleştirilerinin sonuna geldik. Kripke bölümünde olduğu gibi bu bölümde de, öz ve zorunluluk ilişkisine dair görüşlerini ele alacağımız düşünürlerin, dilsel tartışmalara ziyadesiyle mesai ayırmış analitik felsefeciler olmalarını da nazar-ı dikkate alarak, konuyla bağlantılı dilsel görüşlerinin bir tasvirini sunduk. Bu bölümlerde anlattığımız görüşleri genellikle eleştirmedik, ancak benimsemedik de. Maksudımız, düşünürlerin ana konumuz olan öz ve zorunluluk ilişkisine dair görüşlerine dair daha kapsamlı bir anlayışa kavuşmak, eldeki metafizik tartışmanın hangi noktalarında dilsel argümanlara

¹⁵³ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 29.

¹⁵⁴ Fine, “*Reference, Essence, and Identity*”, 29–30.

başvurduklarını veya başvurmadıklarını göstermek ve dikkatli bir okuyucu için, muhtemel eleştiri noktalarını da açık etmektir. Takip eden bölümde Kit Fine'in doğrudan mevzuumuza dair görüşlerine başlangıç yapacak, onun özlerin tespitine dair Kripkeci modal anlatıya karşı getirdiği argümanları ele alacağız.

2.2. Özlere Dair Modal Anlatının Eleştirisi: Zorunluluklar Öze Ulaştırır mı?

Bu bölümün ilk alt bölümünde Fine'a göre felsefe tarihinde öz kavramını açıklamak için benimsenen iki ana yaklaşımı ele aldık. İkinci alt bölümde Fine'ın bu iki yaklaşımdan biri olan modal yaklaşımın iki versiyonu olan kategorik ve koşullu versiyonlara dair açıklamalarına yer verdik. Üçüncü alt bölümde ise Fine'ın bu her iki versiyona karşı getirdiği argümanları açıkladık.

2.2.1. Felsefe Tarihinde Öz Kavramına Yaklaşımlara Kısa Bir Bakış

Fine öz kavramının felsefenin tarihinde ve gelişiminde önemli bir rol oynadığını ve bu önemin en ziyade aşikâr olduğu felsefe dalının ise metafizik olduğunu söyler. Kavramın metafizikte bu kadar önemli olmasının ana sebeplerinden biri, bu kavramın bir şeyin (yahut en azından parçasının) ne olduğu hakkında kullanılmasıdır. Bir şeyin ne olduğu meselesi ve şeylerin ayniyetleri meselesi ise, metafiziğin en temel meselelerindendir. Ne var ki bir metafizikçinin ele aldığı nesnenin her özelliği ile ilgilenmediği, fakat o nesneyi o nesne yapan özelliklerle ilgilendiği söylenebilir. İşte bir özelliği, bir nesnenin ne olduğuyla alakalı olma noktasında diğer özelliklerden neyin ayırdığı noktasında öz kavramına başvurulur. Metafizikte dikkate alınan özellikler, böylece, nesneleri için özsel (*essential*) olan özelliklerdir.¹⁵⁵

Fine, felsefecilerin önemine binaen öz kavramının ne olduğunu iyice netleştirmeye çalıştıklarını ve bu çabaları incelediğimizde takip edilmiş iki ana çizgi bulduğumuzu ifade eder. Bunlardan biri özün tanım modeline göre tasavvur edildiği çizgidir. Bu yaklaşımda tanım mefhumunun hem kelimelere hem de nesnelere tatbik

¹⁵⁵ Kit Fine, "The Second Philosophical Perspectives Lecture", "Essence and Modality", *Philosophical Perspectives* 8, Logic and Language (1994), 1.

edilebileceği, yani bir kelimeyi tanımlayabildiğimiz, onun ne anlama geldiğini söyleyebildiğimiz gibi, bir nesneyi de tanımlayabileceğimiz, yani onun ne olduğunu söyleyebileceğimiz kabul edilir. Öz kavramı böylece nominal veya lafzî durumların aksine, hakiki veya nesnel tanım durumlarında yer bulmaya başlamıştır. Fine’ın da benimsediği ve savunacağı yaklaşım budur.¹⁵⁶

Öz kavramının açıklanmasında takip edilen ikinci çizgi ise kavramı modaliteye dayandırmaktır. Bu yaklaşımda, zorunluluk kavramının önermelerle ya da nesnelerle ilgili olabileceği, bir önermenin zorunlu olduğunu söyleyebileceğimiz gibi, bir nesnenin de zorunlu olarak belirli bir şekilde olduğunu söyleyebileceğimiz kabul edilir. Öz kavramı böylece, modal yaklaşımda *de dicto*’nun aksine *de re*’de konumlandırılır, yani bir nesnenin nasıl tasvir edildiğinden değil, bizzat kendinden kaynaklanan zorunluluklarla alakalandırılır.¹⁵⁷

Fine’ın böylece öze dair esas itibariyle Aristoteles metafiziğinin dışında kalan bir yaklaşımdan bahis dahi etmediğinin farkında olmak önemlidir. Gerçekten de o, zikrettiği iki çizginin de izinin Aristoteles’e kadar dayandığını belirtmekle yetinir. Buna göre tanımsal yaklaşım, Aristoteles’in metafizik yazılarında sürekli dillendirilir; örneğin Aristoteles Metafizik 1031 a12’de, "Açıkça, öyleyse, tanım özün açıklamasıdır." diye yazar.¹⁵⁸ Fine’a göre Aristoteles özün modal bir açıklamasını yapmaz. Ancak özle ilişkili iki kavramın modal bir açıklamasını sunar. Bunlardan ilki “araz” terimidir ki Aristoteles bunu Topikler 102b6-7’de 'bir ve kendi kendisiyle aynı olan bir şeye ait olabilen veya olmayabilen bir şey" olarak tanımlar. Diğer örnek ise Metafizik, 1019a1-4’de şeyleri doğa ve cevher bakımından önce ve sonra gelenler olarak ayırdığında, "diğerleri onlar olmadan var olamazken, kendileri diğer şeyler olmadan var olabilenler" olarak açıkladığı ‘önce gelenler’dir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Fine, “*Essence and Modality*”, 2.

¹⁵⁷ Fine, “*Essence and Modality*”, 2.

¹⁵⁸ Jonathan Barnes (ed.), *The Complete Works of Aristotle* (Princeton University Press, 1991) Aristoteles’in orijinal ifadesi şu şekildedir:

“ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ὁ ὁρισμὸς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι λόγος”. İngilizce tercümelerde “essence” olarak çevrilen “to ti en einai” ifadesi literal olarak “bir şeyin ne olduğu, o şey olmanın ne olduğu” gibi bir anlama gelir. Bizim yukarıda özün ‘açıklaması’ olarak verdiğimiz, İngilizce tercümelerde ise “formula” olarak çevrilen terim için Aristoteles’in kullandığı kelime ise ‘logos’ur. Yani Aristoteles’e göre aslında tanım, bir şeyin ne olduğunun *logos*’unu verir.

¹⁵⁹ Fine, “*Essence and Modality*”, 2.

Fine anılan bu iki çizgiye benzer yaklaşımları felsefe tarihi içerisinde de bulmanın mümkün olduğundan bahseder. Verdiği iki örnek yine Aristotelesçi ve dahi Anglo-Sakson gelenekten Locke ve Mill örnekleridir. Buna göre Locke “Öz, herhangi bir şeyin, kendisi ile her ne ise o olduğu, varlığının ta kendisi olarak alınabilir.” diyerek tanımçı çizgiyi takip eder görünür.¹⁶⁰ Mill ise “o olmadan bir şeyin ne var olabileceği ne de var olmasının tasavvur edilebileceği” ifadesini kullanarak modalci çizgiye yakınlık arz eder.¹⁶¹ Fine, analitik felsefedeki çağdaş döneme gelindiğinde ise, ısrarla sürdürülmüş bir deneyci eleştirinin bir sonucu olarak, hakiki tanım düşüncesinin, türsel bir kavramda kalıntı olarak mevcut olduğunun kabul edildiği belli durumlar hariç öyle veya böyle terk edildiğini söyler. Buna karşın özü *de re* modalite üzerinden anlama fikri ise devam etmiştir. Bu dönemde bu yaklaşımla öne çıkan ilk isim ise Moore’dur. Fine Moore’un içsel (*internal*) terimini özsel (*essential*) terimi yerine kullandığını düşünür. Ayrıca Moore meşhur makalesi “İçsel ve Dışsal İlişkiler”de P’nin A’nın içsel bir özelliği olduğu

¹⁶⁰ Fine kendi alıntısında orijinal ifadeyi anlamı pek de değiştirmeyen cüz’i bir tasarrufla aktarmış gibi görünüyor. Locke’un, bizim de Türkçe tercümede bir kısmını verdiğimiz orijinal ifadesinin tamamı şu şekildedir:

“First, essence may be taken for the very being of anything, whereby it is, what it is. And thus the real internal, but generally in substances, unknown constitution of things, whereon their discoverable qualities depend, may be called their essence.”

John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (Penguin Books, 1997), 373–374

Kripke bölümünde Kant’a attığımız gibi, burada da Locke’un hakiki özlerin bilinmediğini söyleyerek ele aldığımız düşünürlerden ayrıştığının farkında olmak önemlidir. Dolayısıyla Locke’u özü şeyin mahiyeti olarak veya mahiyetini ona veren şey olarak okumasına dayanarak tanımçı çizgiye yerleştirirken, o çizginin pek çok takipçisinin aksine hakiki özlerin bilgisinin tanımlar aracılığıyla elde ediliverdiğini düşündüğü gibi bir yanlışlığa da intikal etmemek gerekir. Locke’un, bu uyarının farkında olmak kaydıyla, özü tanımçı çizgiye yakın açıkladığı bir diğer ifadesi de aşağıdaki gibidir:

“First, that there are certain precise essences, according to which nature makes all particular things, and by which they are distinguished into species. That everything has a real constitution, whereby it is what it is, and on which its sensible qualities depend, is past doubt(...)”

Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 447.

¹⁶¹ Fine’in Mill’e bu ifadeyi isnat ederken daha dikkatli olması ve Mill’in bu ifadeyi aslında “Locke’dan önceki neredeyse tüm metafizikçilerin ve onun zamanından bu yana da çoklarının” bir sözü olarak aktardığını görmesi yerinde olurdu. Mill’in işaret edilen ifadesinin aslı aşağıdaki gibidir:

“Almost all metaphysicians prior to Locke, as well as many since his time, have made a great mystery of Essential Predication, and of predicates which are said to be of the essence of the subject. The essence of a thing, they said, was that without which the thing could neither be, nor be conceived to be.”

John Stuart Mill, *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive* (New York: Harper & Brothers Publishers), 89.

durumu $x=A$ için Px 'in zorunlu olduğu bir durum olarak açıkladığından dolayı da¹⁶² Fine tarafından modalci çizgide konumlandırılır.¹⁶³

Fine Moore'un bu konumunu teslim etmekle beraber, çağdaş analitik felsefede özcülük metafiziğine modal yaklaşımların gerçekten güç kazanmasının son yirmi yıl civarında gerçekleştiğini belirtir.¹⁶⁴ Bunun da sebebi Fine'a göre nicelemeli modal mantığın ortaya çıkışıyla birlikte, filozofların özcülükle ilgili iddiaları daha iyi formüle edebilir hale gelmeleridir. Ayrıca bu iddiaların altında yatan modal kavramların da netleştirilmesiyle, bu iddiaların doğruluğunu da daha iyi belirleyebilmişlerdir. Bu gelişmeler, çoklarının metafizik anlayışı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Zira özcülükle ilgili iddiaların modal karakteri, *de re* olmalarından başka hiçbir özel yön taşıyor gibi görünmüş; bu nedenle de ayniyet metafiziğini (*metaphysics of identity*) sadece daha geniş bir *de re* modalite çalışmasının bir parçası olarak ele almak makul sayılmıştır. Böylece konu aslında, uygulamalı modal mantığın bir parçası haline gelmiştir.¹⁶⁵

İşte Fine'ın *Essence and Modality* başlıklı meşhur makalesindeki amacı, çağdaş dönemde özün bu şekilde modalitede temsil edilmesinin (*assimilation*)¹⁶⁶ temelde yanlış olduğunu ve buna karşılık gelen metafizik anlayışının da terk edilmesi gerektiğini göstermektir. Fine modal yaklaşımın, makul bir şekilde öz kavramı olarak adlandırılabilir herhangi bir şeyi yakalayamadığını savunmadığını, fakat ayniyet metafiziğinde merkezi öneme sahip olan öz kavramının modal terimlerle anlaşılmaması ve modal bir kavramla kapsamsal olarak eşdeğer de görülmemesi gerektiğini

¹⁶² G. E. Moore, "External and Internal Relations", *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 20 (1919-1920), 54 Fine bu alıntıda da anlamı korumakla beraber lafızları değiştirmiş gibi görünüyor. Moore'un ilgili makaledeki ifadeleri şu şekildedir:

"And we can express the assertion that ϕ is " internal to " A, using (I hope correctly) the symbols of Principia Mathematica, in addition to our new symbol " ent " by saying that what it asserts is:

(x): $\sim\phi x$. ent. $x \neq A$; or, in other words: "for all values of x, the proposition that you get by asserting of a particular value of x, say B, that B has not got ϕ , entails the proposition that B is other than A."

¹⁶³ Fine, "Essence and Modality", 3.

¹⁶⁴ Bu ifadeleri kullandığı 1994 tarihli *Essence and Modality* makalesinin öncesindeki 20 yılı kastediyor.

¹⁶⁵ Fine, "Essence and Modality", 3.

¹⁶⁶ Latince kök anlamında benzetme meramı bulunan 'assimilation' tabiri için 'özümleme-özümseme' önerilerinin yanlışlığı ve daha uygun bir karşılık olarak, 'benzetme, bir şeyin mislini, suretini çıkarma' anlamlarındaki temsil (ve yerine göre temessül) tercihi için bkz. Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lugatı, I A-E*, thk. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 496-497 Eldeki cümle itibarıyla anlam 'özün zorunluluklar üzerinden, ona benzetilerek, o surete sokularak açıklanması' olmuş olur.

savunduğuna dikkat çeker. Ona göre bu kavramlardan biri diğerinin oldukça rafine edilmiş bir versiyonudur; tıpkı benzer bir işlevi yerine getiren, ancak çok daha ince bir süzgeç gibi. Fine bu makalede ayrıca, geleneksel yaklaşımda olduğu üzere özün tanımda temsil edilmesinin, özün ne olduğunu açıklama görevine daha uygun olduğunu savunur. Ona göre bu yaklaşım bize öz kavramının bir analizini sunmayabilir, ancak kavramın nasıl işlediğine dair iyi bir model sunar. Dolayısıyla Fine, z ve modalite ilişkisinde kendi döneminde alışılmış olanın tersi bir yaklaşımın, yani öz kavramını anlamada de re modaliteden ziyade hakiki tanımları merkezi olarak görme yaklaşımın taraftarı olduğunu ifade eder.¹⁶⁷

2.2.2. ze Dair Modal Anlatının İki Versiyonu

Fine böylece savunacağı yaklaşımın ana fikrini belirttikten sonra, aleyhine argümanlar getirmeye başlamadan önce modal yaklaşımı tasvir etmeye girişir. Buna göre modal yaklaşım temelde, bir nesnenin bir özelliğe zorunlu olarak sahipse ona özsel olarak sahip olduğu şeklinedir. Bu temel anlatının ise iki versiyonu vardır. Bunlardan ilki koşullu/mukayyet olandır ki, zsellide, zorunluluğun sadece nesnenin var olduğu durumlarda söz konusu olmasıyla kayıtlar. Diğerisi ise iddiayı nesnenin var olması şartıyla kayıtlamaz ve nesnenin kendiyle aynı olduğu her durumda zorunlu olarak sahip olduğu bir özelliğin onun için özsel olduğu görüşünü ne sürer. Her iki yaklaşımda da varlık ve ayniyet konusunda örtük bağlanmalar bulunduğunun farkında olmak önemlidir.¹⁶⁸

Geride Moore’a atıfla anılan formülasyonun da aslında uygun şekilde bakıldığında, bu iki versiyondan birine rci olduğu ileri sürülebilir. Buna göre bir nesnenin kendisiyle ayniyeti nesnenin var olması bakımından bir sonuç doğuruyorsa (*existential import*) bu durumda ikinci yani mutlak versiyondan bahsederiz, yok doğurmuyorsa, bu durumda da birinci yani koşullu versiyona dönmüş oluruz. Fine bu açıklamaların ayrıntılı bir eleştirisine başlamadan önce şöyle bir duruma dikkat çeker: Bizler bir nesnenin belirli bir özelliğe özsel olarak sahip olduğunu söylemek için zaman zaman “Nesne, olduğu nesne olacaksa o özelliğe sahip olmalıdır” ifadesine teklifsizce

¹⁶⁷ Fine, “*Essence and Modality*”, 3.

¹⁶⁸ Fine, “*Essence and Modality*”, 3–4.

başvurabilmekteyiz. Dahası bir şekilde bu ifade biçimi, iletmek istediğimizi iletmeyi de başarır görünmektedir. Bu nasıl olmaktadır ve de özellikle buradaki “olduğu nesne olacaksa” nitelemesinin rolünü nasıl anlamalıyız? Fine, çeşitli modal açıklamaların bu soruya bir cevap sağladığının düşünülebileceğini, örneğin kategorik/mutlak versiyonda bu nitelemenin (zaten var sayıldığından dolayı) gereksiz olduğunun kabul edildiğini belirtir. Ancak bu durumda bu nitelemeye neden başvurulduğunu sorgular. Koşullu anlatımın bir versiyonunda ise, bu kaydın var olma kaydını ifade ettiğinin düşünüldüğünü, habuki nesnenin var olmasının bu kadar çarpık bir şekilde ayniyet terimleriyle ifade edilmesinin tuhaf olacağını ekler. Yine koşullu anlatımın diğer bir versiyonunda, bu kaydın boş bir koşulu ilettiğinin düşünüldüğünü, ancak bu durumda da yine bu kaydın niçin konduğu ve dahası bunun önemli bir şeye işaret ettiği hissine neden kapıldığımız sorularıyla karşı karşıya kaldığımıza dikkat çeker.¹⁶⁹

Fine’a göre bu sorun, özcü iddiaları ifade etmenin standart ve teklifsiz yolunun (yani bir nesnenin, olduğu nesne olabilmesi için belli bir özelliğe sahip olmasının zorunlu olduğu şeklindeki kulağa sorunsuz gelen ifadelerin¹⁷⁰) modal yaklaşım sahipleri tarafından yanlış anlaşılacak özün zorunluluğa indirgenmesinden kaynaklanır. En azından ona göre sorunun buradan kaynaklandığı yönündeki şüpheden kaçınmak zordur. Fine, modal açıklamalara itirazının, önerilen ölçütün zorunluluğuna değil, yeterliliğine olduğunu da özellikle vurgular. Yani o, bir nesnenin özünde belirli bir özelliği varsa o zaman o özelliğe sahip olmasının zorunlu olduğunu (yahut da nesne varsa o özelliğe sahip olmasının zorunlu olduğunu) kabul eder; ancak tersini yani nesne için zorunlu olan her özelliğin onun için mutlaka özsel de olduğunu reddeder. Bu yaklaşıma karşı argümanlarını serdederken koşullu versiyonu hedef alacağını, bu biçime karşı itirazlar yeterince geliştirildiğinde bunların kategorik versiyona da uygulanacak surette nasıl genişletilebileceğinin de açık olacağını savunur.¹⁷¹

¹⁶⁹ Fine, “*Essence and Modality*”, 4.

¹⁷⁰ Nitekim benzer bir ifadeyi özsel ve arazi özellikleri ayırırken Fine’ın kendisi de çekinmeden kullanır: “A property of an object is essential if it must have the property to be what it is; otherwise the property is accidental.” Kit Fine, “Senses of Essence”, *Modality, morality, and belief: Essays in honor of Ruth Barcan Marcus*, ed. Walter Sinnott-Armstrong, Diana Raffman & Nicholas Asher (Cambridge University Press, 1995).

¹⁷¹ Fine, “*Essence and Modality*”, 4.

2.2.3. Özün Modal Açıklanmasına Karşı Argümanlar

Fine'in ilk ve en meşhur örneği Sokrates ve tek elemanı Sokrates olan küme örneğidir. Modal küme kuramındaki standart görüşlere göre, Sokrates'in, eğer (Sokrates) var ise, tek elemanlı Sokrates kümesine ait olması zorunludur. Zira eğer Sokrates varsa tek elemanlı Sokrates kümesi de zorunlu olarak vardır ve hem Sokrates hem de tek elemanlı Sokrates kümesi varsa, o takdirde Sokrates tek elemanlı Sokrates kümesine zorunlu olarak aittir. Bu nedenle, modal ölçüte göre, Sokrates'in zorunlu olarak ait olduğu tek elemanlı Sokrates kümesine özsel olarak ait olduğu sonucu çıkar. Ne var ki sezgisel olarak, bu böyle değildir. Tek elemanlı Sokrates kümesine ait olmak, Sokrates'in özünün bir parçası değildir. Şahsî ayniyet (*personal identity*) üzerine olan literatür ne kadar tuhaf olursa olsun, bir kişinin doğasını anlamak için onun hangi kümelere ait olduğunun bilinmesi gerektiği hiçbir zaman öne sürülmemiştir. Başka bir ifadeyle bir kişinin doğasında, bu veya şu kümeye ait olmasını gerektiren, hatta kişi var olduğu takdirde, herhangi bir kümenin var olmasını gerektiren hiçbir şey yoktur.¹⁷²

Fine'a göre bu argüman için örnek olarak küme gibi soyut bir varlığa başvurulması da elzem değildir. Bunu göstermek için doğaları birbiriyle bağlantısız iki nesneyi, Sokrates ve Eyfel Kulesi'ni örnek verir. Bu durumda Sokrates ve kulenin ayrı (nesneler) olmaları zorunlu olduğu halde Sokrates için kuleden ayrı olması özsel değildir; çünkü Fine'a göre Sokrates'in doğasında onu Eyfel kulesine özel bir şekilde bağlayan hiçbir şey yoktur. Fine bu noktada ayrıca, başvuruda bulunduğu belirli modal ve özcü iddiaların okuyucu tarafından onaylanmasının da örnek için kritik olmadığını ifade eder. Ona göre gerekli olan tek şey, bu tür iddialarda bulunan bir pozisyonun makuliyetinin tanınmasıdır.¹⁷³

Fine özü modalite üzerinden anlamaya şartlanmışlar için ek bir sezgisel örnek daha verir. Esasında o kavramsal olarak kör bir kişiyi kavramsal bir ayrımı tanımaya ikna etmenin mümkün olmadığını düşünür, tıpkı renk körü bir kişiyi renk ayrımını tanımaya ikna edemeyeceğimiz gibi. Ancak yine de böyle bir okuyucunun, tek elemanlı Sokrates

¹⁷² Fine, "Essence and Modality", 4–5, Kit Fine, "The Logic of Essence", *Journal of Philosophical Logic* 24 (1995), 241 Fine'in bu son ifadeleri paragrafın başlarındaki ifadeleriyle çelişki içinde gibi görünmektedir. Ancak dikkatli bir yorumlama ile buradaki meramın çelişki izlenimi vermeksizin de ifade edilebileceği düşünülebilir.

¹⁷³ Fine, "Essence and Modality", 5.

kümesinin özü gereği Sokrates'i içerdiğini söylemek ile Sokrates'in özü gereği tek elemanlı Sokrates kümesine ait olduğunu söylemek arasındaki farkı düşünmesinin faydalı olabileceğini söyler. “Sokrates’in doğasında tek elemanlı Sokrates kümesine ait olmak olmadığı halde, tek elemanlı Sokrates kümesinin doğasında Sokrates'in bir üye olarak bulunmasının yattığı bir doğa duygusunu veya "nesnenin ne olduğu" duygusunu tanıyamaz mıyız?” diye sorar. Ona göre bu iki durum arasındaki asimetriyi fark ettiğimizde, gerekli itirazı sunmanın araçlarına da sahip olmuş oluruz.¹⁷⁴

Fine alakasız zorunlulukların özsel olamayacağı üzerinden yeni bir argüman daha getirir: Buna göre herhangi bir zorunlu doğruyu, örneğin belirli bir matematiksel doğru veya hatta tüm zorunlu doğruların birleşimini düşündüğümüzde, modalci yaklaşıma göre, Sokrates varsa bu doğrunun da geçerli olması gerekir. Zira buradaki tâlî/artbileşen her halükarda geçerli olan bir zorunlu doğrudur. Dolayısıyla modalci yaklaşıma göre, sonsuz sayıda asal sayı olması veya sayıların, kümelerin vb. soyut dünyasının her nasılsa öyle olması gibi zorunlu doğruların da Sokrates'in özünün bir parçası sayılması gerekir, zira bunlar da Sokrates var olduğunda zorunlu olarak var olan durumlardır.¹⁷⁵

Fine bir diğer argümanı da, modal anlatı kabul edildiği takdirde, her şey hakkındaki zorunlu özelliklerin diğer her şeyin özsel özellikleri olacağı üzerinden getirir. Buna göre modalci kuramcımıza inanılacaksa, zorunlu gerçekler arasında öz ifadelerinin bulunduğu da kabul edilmelidir. Çünkü bir öz ifadesi bir zorunluluk ifadesidir ve bu nedenle, herhangi bir zorunluluk ifadesi gibi, eğer doğruysa, zorunlu olarak doğru olacaktır. Ancak durum böyleyse, diğer her nesnenin sahip olduğu özsel özelliklere sahip olmalarının, herhangi bir nesnenin özünün parçası olmasının da kabul edilmesi gerekir. Örneğin bu durumda Sokrates'in özsel olarak, belirli ebeveynlere sahip bir kişi olması, Eyfel Kulesi'nin de özünün bir parçası olacaktır. Yahut da Eyfel Kulesi'nin özsel olarak uzay-zamansal olarak sürekli olması, Sokrates'in özünün bir parçası olacaktır. Örnekler Fine'a aittir ve o, bu durumda, metafizikçinin bir şeyin özünü bildiğinde her şeyin özünü (kısmen de olsa) bilmesi gerekeceği, bunun ise kabul edilemez olduğu kanaatindedir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Fine, “*Essence and Modality*”, 5.

¹⁷⁵ Fine, “*Essence and Modality*”, 5 , Fabrice Correia, “More on the Reduction of Necessity to Essence”, *Metaphysics, meaning, and modality: Themes from The Work of Kit Fine*, ed. Mircea Dumitru (Oxford: Oxford University Press, 2020), 265–266.

¹⁷⁶ Fine, “*Essence and Modality*”, 5–6.

Bu argümanların ardından Fine, modalci yaklaşıma yönelik bu eleştirilerinin, modalci yaklaşımın her iki versiyonu için de geçerli olduğunu ifade eder. Buna göre bu argümanların bir kısmı kategorik versiyona da olduğu gibi yöneltilebilir. Diğer bir kısmı ise, sonucu değiştirmeyen küçük çaplı değişiklikler ile yine kullanılabilir. Örneğin varlığı olumsal sayılan Sokrates ve kümesi yerine, varlığı zorunlu kabul edilen ‘2’ sayısı ve onu tek eleman olarak alan küme örneği verilebilir. Örnekteki varlıkların zorunlu varlıklarla değiştirilmesi böylece argümanı kategorik versiyona karşı da iş görür hale getirir. Diğer olasılık ise nesneye atfedilen özelliği bizzat bizim o nesnenin var olmasına bağlı hale getirmemizdir. Böylece Sokrates’in özsel olarak tek elemanlı Sokrates kümesinin bir elemanı olup olmadığını sormak yerine, Sokrates’in, eğer (Sokrates) varsa, tek elemanlı Sokrates kümesinin özsel olarak bir elemanı olup olmadığını sorarız. Fine önerilen bu iki değişikliğin her birinin sonucunda, koşullu ve kategorik versiyonlar arasındaki fark ortadan kalkarken, özcü iddialarla olan tutarsızlığın ise kaldığını savunur.¹⁷⁷

Modalci yaklaşımın her iki versiyonuna ortak olan zorluklara ek olarak, Fine’in koşullu versiyona özgü olarak zikrettiği bir zorluk daha vardır. Buna göre, eğer Sokrates varsa, durum zorunlu olarak şudur ki, Sokrates vardır. Hâlbuki onun özsel olarak var olduğu da söylenmek istenmez. Fine’a göre bu zorluk daha önce fark edilmiş, ancak önemi gerektiği gibi takdir edilmemiştir. Çünkü bu zorluk var olma örneğine has değildir; bu türden daha birçok durum vardır. Örneğin, Sokrates’in doğasında onun var olmasını zorunlu kılan hiçbir şey yoksa o zaman muhtemelen Sokrates’in doğasında ebeveynlerinin var olmasını zorunlu kılan bir şey de yoktur. Fakat Sokrates varsa, ebeveynlerinin var olmasının zorunlu olduğu varsayılabilir. Fine böylece nesneye dair zorunluluklar ile özsellikler arasındaki ayrımı göstermeye çalışmaktadır.¹⁷⁸

Fine’a göre modalci yaklaşım içerisinde koşullu versiyon daha ziyade tercih edilmiştir. Bunun sebebini ise kategorik versiyonun bize, "eğer nesne, olduğu nesne olacaksa" kaydının boş bir yorumunu vermenin ötesine gidememesi olarak ifade eder ve bunu açıkça çok zayıf görür. Bu nedenle koşullu açıklamanın söz konusu ifadenin daha esaslı bir yorumunu sağlama girişimi olarak görülebileceğini, ancak bu sefer de ortaya çıkan yorumun çok iddialı olduğunu belirtir. Fine bunun, yukarıdaki mülahazalarda da

¹⁷⁷ Fine, “*Essence and Modality*”, 6.

¹⁷⁸ Fine, “*Essence and Modality*”, 6.

görülebileceği üzere, var olmanın herhangi bir nesnenin özsel bir özelliği olup olmadığını sorarak en basit şekilde görülebileceğini iddia eder; zira söz konusu kaydı nesneye atfetmek için aldığımız her özellik, o nesnenin özsel bir özelliği olmalıdır. Ne var ki bir özsel olmayan özellik kabul edildiğinde, bunun zorunlu sonuçları olarak birçok başka özellik de onu takip etmektedir.¹⁷⁹

Fine modalci yaklaşım içerisinde kalarak yukarıdaki zorlukların hiçbirinin etrafından dolaşmanın açık bir yolu olmadığını vurgular. Örneğin ilk zorluğun etrafından dolaşmak için, modalci yaklaşıma bir alaka koşulu eklenmesi düşünülebilir. Yani bir özellik bir nesne için özsel olacaksa, onun bir şekilde nesneyle alakalı olması istenebilir. Ancak, ona göre Sokrates ve kümesi örneğindeki durum, gerekli alaka kavramının söz konusu öz kavramını önceden varsaymadan nasıl anlaşılabilirliğini görmeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü tek elemanlı Sokrates kümesi için Sokrates'in bir eleman olarak bulunmasının özsel olduğunu, ancak bu kümenin bir elemanı olmanın Sokrates için özsel olmadığını söylemek istiyoruz. Hâlbuki Fine'a göre özleri varsaymadığımız takdirde, buradaki durumun mantığında, bir durumda alaka kabul ederken diğerinde etmemeyi haklı çıkaracak hiçbir şey yoktur; fark tamamen söz konusu nesnelerin doğasında yatmaktadır.¹⁸⁰

İkinci zorluğun üstesinden gelmek için, orijinal anlamıyla bir özsel özelliğin (yani modal yaklaşıma göre özsel sayılacak bir zorunlu özelliğin) tüm nesnelerin özsel bir özelliği olmaması yönünde ek şart getirilebilir. Böylece zorunlu doğrulara dayanarak oluşturulan karşı örnekler reddedilmeye çalışılır. Ancak Fine bu örneklerin, verilen bozuk (*degenerate*) özsel özelliğin bozuk olmayan bir özellik ile birleştirilerek kolayca yeniden üretilebileceğini savunur. Ayrıca Fine'a göre ilk durumda olduğu gibi, burada da bir alaka şartı eklemek yardımcı olmaz. Çünkü Fine “uygunsuz” (*improper*) özelliklerin özsel olması konusuna genel bir yasak koymanın da istenmeyeceğini düşünür; örneğin, “boş küme için kümelerin var olmasının özsel olduğunu söylemekten çekinmeyiz” der. Ayrıca yine her durumda, “uygun” (*proper*) özellikler kullanılarak ilgili karşı örnekler oluşturmanın mümkün olacağına dikkat çeker.”¹⁸¹

¹⁷⁹ Fine, “*Essence and Modality*”, 6.

¹⁸⁰ Fine, “*Essence and Modality*”, 6–7.

¹⁸¹ Fine, “*Essence and Modality*”, 7.

Fine’a göre buradaki sorun durumları, bir nesnenin özsel özelliklerinin mantıksal sonuçlar altında kapalı (*closed under logical consequence*) olması gerekliliğinden kaynaklanmaz. Zira bu gereklilik yürürlükte olsa bile, çeşitli zorunlu doğruların (mantıksal doğruların aksine) Sokrates için özsel olduğunu yine söylemek istemeyeceğimizi savunur. Dolayısıyla karşımızdaki sorunun o bilindik “mantıksal her şeyi bilme” (*logical omniscience*) probleminin bir örneği de olmadığını ifade eder.”¹⁸²

Fine, modalci yaklaşıma karşı zikrettiği üçüncü zorluğun üstesinden gelmek için, “özel olarak” teriminin müphem bir şekilde kullanıldığı, var olma gibi özelliklere uygulandığında kategorik bir anlama sahip olduğu, diğer durumlarda ise koşullu bir anlama sahip olduğunun iddia edilebileceğini zikreder. Ancak, bu itirazı da böyle bir müphemliğe inanmak için bağımsız bir neden olmadığını söyleyerek reddeder. Zira Sokrates’in insan olmasının özel olduğunu ancak var olmasının özel olmadığını söylediğimizde, terimin kullanımında bir değişiklik olduğuna dair bir hissimiz yoktur. Fine’a göre şayet terimin iddia edildiği gibi iki anlamı olsaydı, o zaman Sokrates’in özel olarak insan olduğu anlama ek olarak, özel olarak insan olmadığı bir anlam da söz konusu olmalıydı. Ancak böyle bir anlam yok gibi görünmektedir. Bu itirazın biraz daha karmaşık bir biçiminin, özelliği müphem olmaktan çıkarıp hepten ayrık (*disjunctive*) bir hale de getirebiliciği ekleyen Fine, var olmanın özelliği ile sair özelliklerin özelliği arasında böyle bir ayrımı da ad hoc olarak vasedip reddeder.¹⁸³

Fine’a göre bu türden bir çifte standart tutarsızlığa da yol açar. Çünkü bizi insan olma özelliğini koşullu ölçüte tabi tutmaya iten şey, bir şeyin var olmadan insan olmasının imkânsız olduğuna olan inançtır. Hâlbuki bundan, var olan bir insan olma özelliğinin de koşullu ölçüte tabi olması gerektiği sonucu çıkar; çünkü bu son özellik, yalnızca ilk özellikte örtük olan ontolojik bağlanmayı açık hale getirir. Yani o durumda Sokrates’in özünde bir insan olduğu kabul edildiğinde, Sokrates’in özünde var olan bir insan olduğu da kabul edilmelidir. Dolayısıyla Fine, “Sokrates özel olarak var değilken, özel olarak nasıl ‘var olan bir insan’ olabilir?” sorusunu sorarak bu çelişkiye itiraz eder. Fine’ın söz konusu çifte standardı reddetmesinin bir diğer sebebi de bu yaklaşımın, Sokrates’in

¹⁸² Fine, “*Essence and Modality*”, 7.

¹⁸³ Fine, “*Essence and Modality*”, 7.

ebeveynlerinin varlığı örneğindeki gibi diğer sorunlu durumları dışlamak için nasıl genelleştirileceğinin de açık olmamasıdır.¹⁸⁴

Fine tüm bu gerekçelerle, modalci yaklaşım aleyhindeki zorluklardan kaçınılamayacağını savunur. Modalci yaklaşımın, bu zorluklara tabi olmayan oldukça farklı bir versiyonunun geliştirilip geliştirilemeyeceği noktasında ise kesin konuşmanın zor olduğunu ifade etse de açıkça ümitsizdir. Zira ona göre tüm modal olgular üzerinde anlaşıldığı halde öze dair olgular üzerinde yine de anlaşılamamak mümkün görünmektedir. Hâlbuki öze dair herhangi bir modalci yaklaşım doğru olsaydı, böyle bir durumun imkânsız olması gerekirdi.¹⁸⁵

Fine, modal yaklaşımın özseliği açıklamadaki uygunsuzluğuna son olarak zihin-beden problemi üzerinden, esasında birçok yönü itibariyle önceki argümanlardan daha tartışmalı olarak değerlendirilebilecek bir örnek verir. Bu argüman şöyledir: Bir kişi, bedeni ve zihni arasındaki (yani bu üçü arasındaki) ilişki sorununu ele alan iki filozofun modal olgular konusunda anlaştığını hayal edebiliriz; örneğin bu iki filozof, bir kişinin, bedeninin ve zihninin, hepsinin ayrı olduğunu, bir kişinin tek bir bedene ve tek bir zihne sahip olmasının zorunlu olduğunu ve bir zihnin veya bedenin sadece bir kişiye ait olduğunu, bir kişinin (eğer o kişi varsa) sahip olduğu zihne ve bedene zorunlu olarak sahip olduğunu ve bir zihnin veya bedenin (eğer varlarsa) ait oldukları kişiye zorunlu olarak ait olduklarını vs. kabul edebilirler. Ancak yine de, kişilerin, bedenlerin ve zihinlerin özsel özellikleri konusunda anlaşamayabilirler. Zira filozofların biri bedeni ve zihni bir kişiden bir tür soyutlama olarak düşünebilir. Bu nedenle ona göre, bir kişinin sahip olduğu bedene veya zihne sahip olması bir kişinin özü olmasa da, ait oldukları kişiye ait olmaları bir bedeninin veya zihninin özüdür. Diğer filozof ise bir kişiyi ve zihnini bedenden bir tür soyutlama olarak düşünebilir. Bu nedenle ona göre, ait oldukları bedene ait olmaları bir kişi ve zihni için özsel olurken; bir kişiye veya zihne ait olmak ise bir beden için özsel olmayacaktır. Fine'a göre bu durum, örnek bir felsefi problem üzerinden, modal olgular üzerinde uzlaşabilen düşünürlerin özsel olgular üzerinde ihtilaf edebileceklerini, dolayısıyla da özseliğin modalite üzerinden okunmaması gerektiğini gösteren bir başka işarettir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Fine, "Essence and Modality", 7–8.

¹⁸⁵ Fine, "Essence and Modality", 8.

¹⁸⁶ Fine, "Essence and Modality", 8.

İşte Fine, bütün bu açıklamalara dayanarak öze dair modal tasavvura karşı çıkar. Takip eden bölümde, Fine düşüncesinde özleri zorunluluklarda temellendirmek yerine zorunlulukları nesnelerin özlerine dayandıran ve özlerin bilgisi için hakiki tanımlara işaret eden bir yaklaşımın nasıl benimsendiğini ele alacağız.

2.3. Zorunlulukların Kaynağı Olarak Özler ve Hakiki Tanım

Bu bölümün ilk alt başlıklarında, Fine'ın özün çeşitli anlamlarına dair *Senses of Essence* makalesindeki incelemesinin onun öze dair modal yaklaşıma karşı eleştirisine nasıl katkıda bulunduğunu ele aldık. İkinci alt bölümde onun zorunlulukların kaynağına özleri yerleştirerek modal yaklaşımda öz ve zorunluluk arasında kurgulanan ilişkiyi nasıl tersine çevirdiğini anlattık. Üçüncü alt bölümde ise Fine'ın özler ve hakiki tanımlar arasında analitiklik analojisi üzerinden esastan kurduğu paralelliği izah ederek Fine'ın öz ve zorunluluk ilişkisine dair görüşlerinin serimlenmesine nihayet verdik.

2.3.1. Özün Anlamları

Kit Fine'ın *Senses of Essence* başlıklı makalesinde özün çeşitli anlamlarına dair sunduğu incelemesi, öze modalci yaklaşıma yönelik eleştirisinin merkezi bir parçasıdır. Fine burada özün hangi farklı itibarlarla ele alınabileceğine ve bunların ne tür içerimleri olduğuna dikkat çekerek, özün yalnızca modal çerçeve tarafından yeterince yakalanamayacağını göstermeye çalışır. Bu bölümde, hem onun modalci yaklaşım aleyhine argümanlarını ele aldığımız önceki bölüme bir tekmile olarak hem de özleri zorunlulukların kaynağına yerleştirme düşüncesine bir girizgâh olarak, onun söz konusu incelemesinden ilgili kısımları ele alacağız.

Fine, özü ifade etmenin yüklemisel (*predicational*) ve cümlesel/önermesel (*sentential*) biçimleri bulunduğuna işaret ederek başlar. Modalci yaklaşımda, özün zorunlu doğrular tarafından yakalandığı ve ifade edildiği kabul edilir. Ancak Fine, öz ifadelerinin basit modal işlemciler tarafından kolayca yakalanamayan farklı gramatik biçimler alabileceğini gösterir. Örneğin, yüklemisel biçimler özcü iddialarda daha nüanslı

ayrılara izin verir.¹⁸⁷ Özü zorunluluklara indirgeyen modalci yaklaşımın temel aracı olan modal mantık ise bu ayrımları eşdeğer olarak ele almaktadır. Bu durum Fine’a göre modalci yaklaşımın özün inceliklerini yakalamak için fazla kaba olduğunu gösterir.¹⁸⁸

Fine, kurucu/teşkil edici (*constitutive*) ve sonuçsal (*consequential*) öz arasında ayırım yaparak, modalci yaklaşımın bir diğer kritik sınırlılığını ortaya koymaya çalışır. Bu ayırma göre kurucu öz, nesne için doğrudan doğruya tanımlayıcı olan özelliklerden oluşurken, sonuçsal öz ancak diğer özelliklerle bağlantısı aracılığıyla nesne için tanımlayıcı olabilir. Örneğin bir insan olmak Sokrates için bu anlamda kurucu öze dâhil iken, bir insan yahut dağ olmanın Sokrates için özelliğinden ancak bu ikinci anlamda, yani asli tanımlayıcı unsurların mantiki çıkarımlarından olma anlamında bahsedilebilir. Modalci yaklaşımda ise, özsel (yani zorunlu) bir özellikten mantıksal olarak kaynaklanan herhangi bir özellik de aynı şekilde özsel olarak kabul edilir. Ancak Fine, bu birleştirmenin sorunlu olduğunu, çünkü bir nesnenin mahiyeti için temel olan (kurucu) özellikler ile bunların yalnızca mantıksal sonuçları olan (sonuçsal) özellikler arasında gözetilmesi gereken bu ayrımı ihmal ettiğini ifade eder. Modalci yaklaşım, bu ayrımı yapmayarak, özün doğasını tekrar aşırı basitleştirmiş ve özsel özelliklerin gerçek yapısını yakalayamamış olur.¹⁸⁹

Öncekine benzer bir diğer ayırım da dolaylı (*mediate*) ve dolaysız (*immediate*) öz arasındaki ayırımdır. Dolaysız öz, doğrudan söz konusu nesneyle ilgilidir, dolaylı öz ise eldeki nesnenin kendisine dayandığı diğer nesnelerin doğalarından türetilen özellikleri de içerir. Örneğin tek elemanlı Sokrates kümesinin dolaysız doğası veya özü Sokrates'i içermek ve Sokrates'in dolaysız doğası ise bir insan olmaktır. Fakat tek elemanlı Sokrates kümesinin insan olan bir elemanı içermesi onun ancak dolaylı doğasıdır. Fine’a göre tüm

¹⁸⁷ Fine’ın verdiği bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

- “(1) Socrates is essentially self-identical.
- (2) Socrates is essentially identical to Socrates.
- (3) Socrates is essentially such as to have Socrates identical to him.
- (4) Socrates is essentially such as to have Socrates identical to Socrates.”

Türkçe’de bunları şöyle ifade edebiliriz:

- (1) “Sokrates özsel olarak kendiyle-aynıdır.
- (2) Sokrates özsel olarak Sokrates ile aynıdır.
- (3) Sokrates özsel olarak öyledir ki Sokrates onun aynıdır.
- (4) Sokrates özsel olarak öyledir ki Sokrates Sokrates’in aynıdır.” Fine, “*Senses of Essence*”, 54.

¹⁸⁸ Fine, “*Senses of Essence*”, 53–55.

¹⁸⁹ Fine, “*Senses of Essence*”, 56–58.

zorunlu doğruları eşit derecede özsel sayan modalci yaklaşım, bu katmanlı yapıyı da açıklayamaz. Demek ki modal mantığın yakalayamadığı daha karmaşık bir bağımlılıklar ağı söz konusudur ki bu da nesnelerin, tanımsal yaklaşımda açıklandığı haliyle özlerinin bulunmasının bir sonucudur.¹⁹⁰

Fine'in özlere atfettiği bir diğer karakter çifti yansımalık (*reflexivity*) ve karşılıklılıktır (*reciprocality*). Modal mantık, genellikle bir nesnenin kendi kendine ilişkin özelliklerine karşılık gelen yansımali özellikler arasında (örneğin, 'being identical to oneself' ve 'being self-identical' arasında) ayırım yapmaz. Hâlbuki bir nesnenin kendisiyle aynılığıyla ilgili yansımalık olgusu da, birden çok nesnenin özlerinin birbirlerine atıfla verilmesi durumunda ortaya çıkan karşılıklılık olgusu da dikkatle analiz edilip çözüme bağlanması gereken meseleler doğurur. Fine'in söz konusu meselelere dair açıklamaları modalci yaklaşımın nesnelerin kendileriyle ve başkalarıyla mahiyetsel alakalarını açıklamak için elzem olan bazı hususiyetleri göz ardı ettiğine işaret olarak okunabilir. Böylece modal mantığın bu tür ayrımları karşılayamaması da Fine'in öze modalci yaklaşıma yönelik eleştirisini destekler.¹⁹¹

Son olarak Fine, nesnelerin özlerine katkıda bulunan birden fazla, eşdeğer olmayan tanım olabileceğini öne süren "özel manifold" (*The Essential Manifold*) kavramını ortaya koyar. Bu kavramla Fine, öz için zorunluluklara indirgenmiş tek bir zorunlu şart varsayan modalci yaklaşıma doğrudan karşı çıkarak, özün çok yönlü ve bağlam-bağımlı olabileceğini¹⁹² ifade eder. Modalci yaklaşımın özün ortaya konmaya çalışılan tüm karmaşıklığını ve farklı itibarlarını tespit etmek için yetersiz kaldığına işaret eder:

"Sonuç olarak, geride kalan bu ayrımların neredeyse hiçbirinin özün modal tasavvuru altında bir anlam ifade etmeyeceğini belirtebiliriz. Bu nedenle, başlangıçta titizlikten bir sapma gibi görünse de, (öz) mefhumun(un) hâlihazırdaki açıklamasını mümkün kılan tek şey modal tasavvurdan kurtuluştur."¹⁹³

¹⁹⁰ Fine, "Senses of Essence", 61–62.

¹⁹¹ Fine, "Senses of Essence", 62–66.

¹⁹² Fine'in bununla kastettiğinin nesnel ve sabit özlerin var olmadığı değil, özlerin farklı itibarlarla ve anlamlarla ele alınabildiği olduğuna dikkat etmek gerekir. Gerideki ayırım ve açıklamalar hep bu şekilde anlaşılmalıdır.

¹⁹³ Fine, "Senses of Essence", 66–69.

2.3.2. Zorunlulukların Kaynağı Olarak Özler

Şimdiye kadarki eleştiri ve açıklamaların gösterdiği üzere, şayet özün modal bir açıklaması yahut özün modaliteye indirgenmesi mümkün değilse, Fine'a göre bunun ayniyet metafiziği anlayışımız için önemli sonuçları olur. Zira bu, zorunlulukla ilgili tüm sorular çözüme kavuşturulduğunda bile, bunların kaynağıyla ilgili soruların kalacağını gösterir. Geride zihin-beden problemi üzerinden verilene benzer örnekler ayrıca, bu soruların her zaman önemsiz teknik detaylarla alakalı olmayacağını, gerçek sorunları gündeme getirebileceğini de gösterir. Bu nedenle Fine eldeki sorunun ne ilkesel olarak ne de pratikte zorunluluklara indirgenerek çözülebileceğini düşünür. Peki, özsellik ve zorunluluk arasında bu kadar yakın bir ilişki varken, yani özsel olan her özellik aynı zamanda ilgili nesne hakkında zorunlu olmasına rağmen, modalci yaklaşımın özü anlama ve açıklamada böyle yetersiz kalmasının sebebi nedir? Fine'a göre bunun sebebi ortaya çıkan zorunlulukların basitçe zorunlu oluvermediğinin, bilakis bunların söz konusu nesnelerin ayniyetinden kaynaklı olarak zorunlu olduklarının ihmal edilmesidir. Nesneye dair zorunlulukların kaynağı böylece, altta yatan özcü iddiaların da konusu olan nesnelerde görülür.¹⁹⁴

Böylece kendilerine özlerin sebep olduğu farklı doğrular, kaynaklarını farklı nesnelerin özlerinde bulabilir. Buna göre Sokrates'in (zorunlu olarak) bir insan olmasının kaynağı onun ayniyetidir, 2'nin (zorunlu olarak) bir sayı olmasının kaynağı da onun ayniyetidir. Birden çok nesneyi alakadar eden bir (zorunlu) doğrunun kaynağı ise bunlardan yalnızca bir kısmı olabilir. Örneğin meşhur Sokrates ve kümesi örneğinde durum böyledir; zira tek elemanlı Sokrates kümesinin Sokrates'e zorunlu olarak sahip olması, Sokrates'in değil, bu kümenin ayniyeti nedeniyle doğrudur.¹⁹⁵

Modalci yaklaşımın özün tespitine ölçüt yapmaya çalıştığı metafizik zorunluluk kavramı ise bu anlamda kaynağa duyarsızdır. Bu yaklaşımda tüm nesnelere zorunlu doğrunun mümkün zeminleri olarak eşit muamele edilir; Fine'ın tabiriyle hepsi zorunlulukçu bir değirmende öğütülmeye dökülen malzemeler gibidir. Bu hataya düşülmesini bu kadar kolaylaştıran şeyi ise o bir zorunluluk önermesindeki özne ile

¹⁹⁴ Fine, "Essence and Modality", 8–9.

¹⁹⁵ Fine, "Essence and Modality", 9.

zorunluluğun kaynağının karıştırılması olarak belirtir. Bir başka ifadeyle, bir özne-yüklem önermesinin zorunlu olduğu kabul edildiğinde, zorunluluğun kaynağının da önermenin öznesi olduğu hızlıca varsayılır. Örneğin, ‘2 sayısını tek eleman olarak içeren kümenin 2 sayısını içermesini’ (veya 2 sayısını içirme özelliğine sahip olmasını) zorunlu kılan şeyin, özne konumundaki küme olduğu varsayılır. Hâlbuki zorunluluk kavramı bir önermedeki birçok nesneden hangisinin özne olarak alındığına kayıtsızdır. ‘Tek elemanlı 2 kümesinin 2 sayısını içerdiği’ önermesi, sayının veya kümenin önermenin öznesi olarak alınmasından bağımsız olarak zorunludur. Ne var ki zorunluluğun kaynağını mevzu ettiğimizde durum böyle değildir ki buna daha önce de işaret edilmişti.¹⁹⁶

Dolayısıyla zorunluluk kavramının kaynaktaki değişikliklere duyarsızlığı göz önüne alındığında, Fine onun bu tür değişikliklere duyarlı bir kavramı, yani özsellığı yakalayamamasının pek de şaşırtıcı olmadığını ifade eder. Ona göre her nesne veya nesneler seçkisi, zorunlu doğrular bütününe kendi katkısını yapar. Önerme halindeki bir zorunlu doğru bütünüün kendisinden, ondaki farklı katkıların ne olduğunu belirlemesini beklemek pek mümkün değildir. Fine bu açıdan, zorunluluk kavramını komünal inanç kavramıyla yahut belirli bir topluluğun bir üyesinin inandığı şey kavramıyla karşılaştırabileceğimizi ifade eder. Belirli bir bireyin neye inandığını, topluluğunun neye inandığından çıkarmaya çalışmak nasıl abes ise nesnelerin özel özelliklerini zorunlu doğrular sınıfından çıkarmaya çalışmak da ona göre benzer bir abeslik içerir.¹⁹⁷

Gerçekten de Fine özü metafizik zorunluluğun özel bir durumu olarak görmekten çok uzakta, metafizik zorunluluğu özün özel bir durumu olarak görmemiz gerektiği şeklinde bir yerde konumlanır. Bu yaklaşıma göre her nesne sınıfı, ister kavramlar, ister bireyler veya başka türden varlıklar olsun, kendi zorunlu doğrular alanını, yani söz konusu nesnelerin doğasından kaynaklanan doğruları ortaya çıkaracaktır. Metafiziksel olarak zorunlu doğrular daha sonra tüm nesnelerin doğası gereği doğru olan önermelerle aynıleştirilebilir. Hepsi olmasa da diğer bilindik zorunluluk kavramları da benzer bir şekilde anlaşılabilir. Örneğin kavramsal zorunluluklar, tüm kavramların doğası gereği doğru olan önermeler olarak alınabilir; mantıksal zorunluluklar, tüm mantıksal kavramların doğası gereği doğru olan önermeler olarak alınabilir ve daha genel olarak,

¹⁹⁶ Fine, “*Essence and Modality*”, 9.

¹⁹⁷ Fine, “*Essence and Modality*”, 9.

matematik veya fizik gibi belirli bir disiplinin zorunlulukları da o disiplinin karakteristik kavramları ve nesneleri gereği doğru olan önermeler olarak alınabilir.¹⁹⁸

Fine böylece metafiziksel zorunluluğu nesnelerin ayniyetlerinde temellendirmeye çalışır ki buna dair açık ifadeleri başka eserlerinde de yer alır. Aşağıdaki ifadeler de buna bir örnek teşkil eder:

“(Şunu) iddia etmek istiyorum: (Metafiziksel zorunlulukla) zorunlu olarak, bir önerme, ancak ve ancak, bazı (mümkün) nesnelerin ayniyeti nedeniyle doğruysa metafiziksel olarak zorunludur.”¹⁹⁹

Fine bu ifadenin devamında, bu yaklaşıma yöneltlen temel eleştirilerden birini de zikreder. Buna göre yukarıdaki iddiada zikredilen şart yalnızca önermenin doğruluğunun kaynağının bir açıklaması olarak görülüp, modal statüsünün ise bir açıklamasının olmadığı iddia edilebilir. O takdirde özcü doğruluk, modal öneme sahip olma noktasında mantıksal doğruluktan daha kapasiteli olmayacaktır.²⁰⁰ Buradaki ana fikir aslında, bir zorunluluk iddiasının belirli bir modal güç taşıdığını ve bu gücü temellendiremeyen herhangi bir zorunluluk açıklamasının yeterli olamayacağıdır. Özcü görüş, zorunluluğun kaynağını ve türünü belirler ancak indirgemeci bir açıklama sunmaz. Nitekim bu sebeple, Fine’ın felsefesi üzerine *Essence and Modality*’den çeyrek asrı aşkın bir süre sonra yayınlanan bir derlemede Penelope Mackie bu girişimi modal olmayan bir şapkadan modal bir tavşan çıkarmaya çalışmaya benzetmiştir.²⁰¹ Değerlendirme makalesinde Fine bu eleştiriyi meta-etikte normatif sonuçları normatif olmayan öncüllerden türetme şeklindeki ithama benzetir ve bazı filozofların bu endişeleri bir yanılsama sayarak

¹⁹⁸ Fine, “*Essence and Modality*”, 9–10.

¹⁹⁹ Kit Fine, “The Varieties of Necessity”, *Conceivability and Possibility*, ed. Tamar Szabó Gendler – John Hawthorne (Oxford: Clarendon Press, 2004), 265.

²⁰⁰ Fine bu itirazdaki ayrımın bir diğer örneğinin, Quine’ın analitiklik karşıtı argümanları tarafından da verildiğine dikkat çeker ancak o argümanların başat hedefi kendine özgü bir modal statüden ziyade belli bir tür doğruluktur. Ayrıca Almog (1991) da ‘ilksel’ veya kurucu bir doğru ile onun modal etkisi arasında benzer bir ayrım yapar. Fine, “*The Varieties of Necessity*”, 265.

²⁰¹ Penelope Mackie, “Can Metaphysical Modality Be Based on Essence?”, *Metaphysics, meaning, and modality: Themes from The Work of Kit Fine*, ed. Mircea Dumitru (Oxford: Oxford University Press, 2020), 252.

görmezden geleceğini belirtir. Ancak kendisi buradaki sorunun rahatsız edici olduğunu kabul eder ve nasıl bir cevap vereceği konusunda da net olmadığını teslim eder.²⁰²

Bu bölümü sonlandırmadan önce Fine'in, kendisinin *Essence and Modality*'deki görüşlerinin ilgili literatürdeki bazı akranları karşısında nerede durduğuna dair bazı açıklamalarına da yer vermek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki David Wiggins'in *The De Re 'Must'* adlı makalesidir.²⁰³ Fine Wiggins'in de burada, öze dair modalci yaklaşıma karşı argümanlar sunduğunu söyler. Ancak Wiggins'in savunduğu yaklaşım ile kendisinininki arasında şöyle önemli bir farkı ifade eder. Buna göre Wiggins *de re* modalite ifadesinin özcü bir isnadın doğru mantıksal biçimini vermediğini iddia etmek ister. Ancak, zorunluluğun uygun bir şekilde anlaşılması durumunda, bu ikisinin (yani özsellik ve zorunluluğun) kaplamsal, hatta belki de analitik olarak eşdeğer olduğunu kabul etmeye tamamen hazır olacaktır. Fine'in endişesi ise bu ikisinin her iki anlamda eşdeğer sayılmasına karşı argümanlar sunmaktır.²⁰⁴

Öte yandan Almog'un *The What and the How* adlı çalışması Fine'a göre tema olarak *Essence and Modality*'ye daha yakındır.²⁰⁵ Almog'un burada ortaya koyduğu temel doğru/hakikat (*primal truth*) kavramı, yani "sadece öznenin ne olduğuna bağlı olarak gerçel olan bir doğru" mefhumu, Fine'in bir önermenin belli nesnelerin ayniyetinden dolayı doğru olması şeklindeki ifadesine benzerlik arzeder. Ancak bu iki tasavvur ve iki yazarın bunları nasıl ele aldıkları arasındaki bazı büyük farklılıklara dikkat edilmelidir:

Fine'a göre öncelikle buradaki "gerçel olan" (*in actuality*) nitelemesinin bu iki tasavvuru ayırdığı düşünülebilir. Çünkü "Sokrates vardır" Almog'a göre temel bir doğrudur. Hâlbuki Fine'a göre bu Sokrates'in ayniyetine bağlı olarak doğru değildir, nitekim varlık en azından geleneksel öz anlayışına göre, Sokrates'in özünün bir parçası değildir. İkinci olarak Almog, bahsettiği temelliği (*primality*) doğruların (*truths*) bir özelliği olarak alır. Herhangi bir doğru verildiğinde, bundan özneyi/özneleri çıkarır ve

²⁰² Kit Fine, "Comments on Penelope Mackie's 'Can Metaphysical Modality Be Based on Essence?'"', *Metaphysics, meaning, and modality: Themes from The Work of Kit Fine*, ed. Mircea Dumitru (Oxford: Oxford University Press, 2020), 464.

²⁰³ David Wiggins, "The De Re 'Must': A Note on the Logical Form of Essentialist Claims", *Truth And Meaning: Essays in Semantics*, ed. Gareth Evans – John McDowell (Oxford: Clarendon Press, 1976 (Reprinted 2005)).

²⁰⁴ Fine, "Essence and Modality", 14–15.

²⁰⁵ Joseph Almog, "The What and the How", *The Journal of Philosophy* 88/5 (1991).

eldeki doğrunun yalnızca bunların ne olduğu bakımından doğru olup olmadığını sorar. Öte yandan, Fine'in tasavvuru görelileştirilmiş (*relativized*) bir özelliktir. Herhangi bir önerme ve önermenin öznesi olan veya olmayan herhangi bir nesne verildiğinde, Fine önermenin bu nesnelerin ayniyetinden dolayı doğru olup olmadığını sorar. Ona göre bu görelileştirilmiş tasavvur, söylemek istediğimizi söylemede bize çok daha fazla esneklik sağlar. Nitekim Sokrates'in tek elemanlı Sokrates kümesinin bir elemanı olduğu (zorunlu) önermesinin küme bakımından doğru ama Sokrates(in ayniyeti) bakımından doğru olmadığı şeklindeki ayrım bu sayede yapabildiğimizi söyler. Almog'un yaklaşımında ise bu tür ayrımların nasıl ifade edileceğini açık bulmaz. Fine ayrıca bu girişimlerle Almog'un da kendisinin de yakalamaya çalıştığı anlamın, doğruların zorunluluk, a priorilik vb. gibi bir başka özelliği olarak görülmesi gerektiğinden de şüphe duyduğunu belirtir.

Bunun dışında, iki düşünür de hedefledikleri tasavvurun modal karakterde olmasına karşı çıkar; ancak argümanları oldukça farklıdır. Fine'ınkiler için iki yahut daha fazla özne bulunması çok önemlidir, Almog içinse böyle değildir ve Fine'a göre onun argümanları bu sebeple kendisinininkiler kadar zorlayıcı değildir.

İki düşünür söz konusu tasavvurları ile zorunluluk arasındaki bağlantıyı da farklı şekilde anlarlar. Fine metafiziksel zorunluluğu, tüm nesnelerin ayniyeti nedeniyle doğru olan bir önerme olarak alır. Almog ise bazı temel doğruların metafiziksel olarak zorunlu olmadığını varsayar ve ikisini bir şekilde farklı kavramsal kürelerde işliyor olarak görür. Nihayet Almog, Fine'a göre aslında bir anlamda özün modal tasavvurunun bir benzerini vermektedir; çünkü o, P'nin x'in temel (*primal*) bir özelliği olmasının şartını "eğer x varsa, x P'dir" önermesinin bilfiil doğru olması gerektiği şeklinde açıklar. Fine buradaki, "bilfiil doğru olması gerektiği" işlemcisinin, en azından belli zayıf modal ilkelere uyacak kadar, öznelere karşı kayıtsız olduğunu varsayar. Bu durumda ise kendisinin özün modal tasavvuruna karşı itirazları Almog'un bu temel özellik açıklamasına da tatbik edilebilir olmaktadır.²⁰⁶

Genel olarak analitik metafizikte öz ve zorunluluk ilişkisine dair, özel olarak ise son 30 yılda Fine'ın bu konudaki görüşlerine dair üretilmiş literatürün hacmi yüzlerce çalışma ile ifade edilebilir. Biz burada, Fine'ın *Essence and Modality*'yi ortaya koyarken

²⁰⁶ Fine, "Essence and Modality", 15

kendisini o zamanki benzer düşüncelerden nasıl ayırt etmeye çalıştığını sunmaya çalışmakla yetindik. Böylece makalenin çıkış anındaki iddiaları da daha anlaşılır hale gelmiş olacaktır. Bununla beraber bu alt bölümü de sonlandırıyoruz. Fine’ın düşüncesi üzerine olan bölümün aşağıdaki son alt bölümünde, Fine’ın öz ve tanım arasında bulduğu yakın ilişkiye dair açıklamalarını ele alacağız.

2.3.3. Öz ve Tanım

Fine’ın özün ne olduğunu açıklama görevi için geleneksel tanım anlayışının *de re* modaliteden daha uygun olduğunu düşündüğünü daha önce belirtmiştik. Ona göre bu yaklaşım bize öz kavramının bir analizini sunmayabilir, ancak kavramın nasıl işlediğine dair iyi bir model sunar.²⁰⁷ Hem tanımla öz arasındaki hem de öz ve modalite arasındaki ilişki konusunda Fine’a son derece yakın düşünen Lowe’un aşağıdaki ifadeleri bu düşünürlerin öz ve tanım alakasına dair son derece Aristotelesçi bir tutumu benimsediklerini açıkça göstermektedir:

“Burada, Fine’ın kendisi tarafından işaret edilen ve kullanılan temel bir kavram, bir sözcük veya ifadenin tanımı olan lafzî tanımın (*verbal definition*) aksine, bir şeyin (*res /entity*) tanımı olarak anlaşılan bir hakiki tanımdır. Bir E varlığının hakiki tanımı, bize E’nin ne olduğunu veya daha geniş anlamda, kendimizi yalnızca bilfiil var olan şeylerin özleriyle sınırlamak istemediğimizden, E’nin ne olduğunu yahut (şayet var olsa) ne olacağını en sarih şekilde söyleyen bir önerme olarak anlaşılmalıdır. Bu, Aristoteles’in öz kavramına ilişkin orijinal anlayışıyla tamamen uyumludur, çünkü Latince kökenli 'essence' kelimesi, Aristoteles’in İngilizce’ye daha kelimesi kelimesine bir şekilde ‘the what it is to be’ veya ‘the what it would be to be’ olarak çevrilen bir ifadesinin standart çevirisidir.”²⁰⁸

Fine’ın öz ve tanım arasındaki ilişkiyi açıklamak için farklı eserlerinde üzerinde ısrarla durduğu bir nokta bir yandan zorunluluk ve analitiklik, diğer yandan ise öz ve anlam arasında kurduğu sistematik bir analogidir ki buna göre öz zorunluluk için neyse, anlam da analitiklik için odur. Analitik bir doğru, genellikle terimlerin anlamına binaen

²⁰⁷ Fine, “*Essence and Modality*”, 3.

²⁰⁸ E. J. Lowe, “What is the Source of Our Knowledge of Modal Truths?”, *Mind* 121/484 (2012), 935 Bu alıntıdaki ifadelerle ilgili ayrıca 158. dipnota bkz.

doğru olan bir cümle olarak kabul edilir. Ancak Fine’a göre bir cümlemin tüm terimlerinin anlamına binaen doğru olması gibi bir mefhum makul ise, bir cümlemin terimlerinin bir kısmı değil de diğer bir kısmına binaen doğru olması şeklinde bir mefhumun da makul olduğunu varsaymak doğaldır. Meşhur “Tüm bekârlar (*bachelor*) evlenmemiş erkeklerdir” örneğini veren Fine, bu cümlemin “evlenmemiş” ve “erkek” terimlerinin anlamlarına binaen değil fakat “bekâr” teriminin anlamına binaen doğru olmasını akla yatkın bulur.²⁰⁹

Fine analitikliğin bu şekilde görelileştirilme imkânını aşikâr görür zira analitikliğe dair geleneksel açıklamada bir terimin anlamı, bir tanımlayıcı cümleler kümesine karşılık gelir. Terimlerin anlamları ile verilen cümle arasındaki ilişki ise mantıkî sonuç olarak ele alınır. Yani analitik cümleler, tanımların toplamının mantıksal sonuçları olmuş olur. Fakat durum buysa, belli seçili terimlerin anlamlarına binaen doğru olan cümleler, bu terimlerin tanımlarının mantıkî sonuçları olarak alınabilir. Dolayısıyla “Tüm bekârlar evlenmemiş erkeklerdir” cümlesi, “bekâr”ın (*bachelor*) “evlenmemiş erkek” olarak tanımlanmasından kaynaklandığı için ‘bekâr’da analitik olacaktır, oysa aynı cümle ‘evlenmemiş’ ve ‘erkek’te analitik olmayacaktır, çünkü bu terimlerin, söz konusu cümlemin kendilerinden çıkarsanabileceği meşru tanımları yoktur. Fine bu noktada ‘erkek’ teriminin de gayet ‘bekâr yahut koca olan’ şeklinde tanımlanabileceği şeklindeki bir yaklaşımı da, bir terimin anlamının diğer herhangi bir terimin anlamından gereğince ayıramayacağını savunan bir tür anlambilimsel bütüncülüğü de (*semantic holism*) akla yatkın bulmaz. Böylece analitiklik ile burada anlatıldığı şekliyle zorunluluğun görelileştirilmiş biçimi arasında doğrudan bir analogi kurar. Nihayet tıpkı zorunlu bir doğrunun, bazı nesnelerin değil de diğer bazılarının ayniyeti nedeniyle doğru olabilmesi gibi, analitik bir doğrunun da terimlerinin bir kısmı değil de diğer bir kısmına binaen doğru olmasının mümkün olduğunu savunur.²¹⁰

Fine, analitikliğin bu görelileştirilmiş biçiminin makuliyeti kabul edildiğinde, bunun başka terimlerle açıklanıp açıklanamayacağı sorusunun ortaya çıktığını ve tıpkı öz kavramını zorunluluk terimleriyle açıklamaya çalışanlar olduğu gibi, anlam kavramını da analitiklik terimleriyle açıklamaya çalışanlar olduğuna dikkat çeker. Örneğin, ifadeler

²⁰⁹ Burada ve devamında bir yanlış anlaşılma olmaması için, bekâr ile çevrilen “bachelor” kelimesinin İngilizce’de yalnızca erkekler için kullanıldığına dikkat çekmek isteriz.

²¹⁰ Fine, “*Essence and Modality*”, 10–11.

arasındaki eş anlamlılığın analitik eşdeğerliğin uygun bir biçimi olarak tanımlanabileceğini ve bir terimin anlamının daha sonra eşanlamlılarının sınıfıyla aynileştirilebileceğini düşünenler olduğunu belirtir. Ancak Fine’a göre anlamı analitikliğe indirgeme girişimi, özü zorunluluğa indirgeme girişimi kadar boşunadır. Çünkü ona göre anlama dair kifâyetli bir açıklama en azından, bir cümlemin belli terimlere değil de diğerlerine binaen ne zaman doğru olduğunu açıklamalıdır; böylece de bize görelileştirilmiş analitikliğin tatmin edici bir açıklamasını sağlamalıdır. Fakat bu nasıl yapılacaktır? Fine bu noktada “Bir şey ancak ve ancak evli olmayan bir adamsa bekârdır (*bachelor*).” cümlesini örnek verir ve bunun 'bekâr'ın anlamı sayesinde doğru olmasını istediğimizi varsayar. Fine bu durumda, anlamı analitikliğe indirgeyen bir kimsenin, bu cümlemin söz konusu terimin anlamı sayesinde doğru olması hakkında, bu cümlemin analitik olduğunu tekrar etmenin ötesinde bir açıklama getiremeyeceğini savunur. Bu noktada kişi, eldeki cümlemin açıkça bir tanım biçimine sahip olduğu gerçeğine başvurarak, “Bir şey ancak ve ancak P'dir” biçimindeki herhangi bir analitik cümlemin 'P' yüklemine anlamı sayesinde doğru olacağını savunmayı deneyebilir. Fakat Fine böyle bir görüşün de kolayca abese irca edilebileceği kanaatindedir. Zira bundan “Bir şey ancak ve ancak evli olmayan bir adamsa ve tüm üçgenler üç kenarlıysa bekârdır” cümlesinin 'bekâr'ın anlamı sayesinde doğru olduğu sonucu çıkar. Hâlbuki bir şeyin yalnızca tüm üçgenlerin üç kenara sahip olması durumunda bekâr olması gibi bir şart ‘bekâr’ kavramına dair anlayışımızın bir parçası tabii ki değildir.²¹¹

Fine’ın burada anlattıkları ile öze dair modal yaklaşım aleyhine getirdiği ve önceki bölümde bahsettiğimiz argümanları arasındaki büyük benzerlik dikkatten kaçmayacaktır. Gerçekten de Fine nasıl ki orada, öze dair modalci yaklaşımın, teknik olarak nesne hakkında zorunlu ama aslında alakasız birçok özelliğin nesne hakkında özsel sayılmasına sebep olacağını vurguladıysa, burada da anlamı analitikliğe indirgemenin terimle alakasız birçok ifadeyi onun açıklamasına dâhil etmek sonucunu vereceğini söylemeye çalışmaktadır.

Geride Fine’ın öz ve *de re* zorunluluk arasındaki farkı vurgulamak için bu mülahazalara ilaveten, zihin-beden problemi üzerinden bir argüman daha sunduğundan bahsetmiştik. Burada da benzer bir girişimde bulunan Fine, tıpkı modal olgular üzerinde

²¹¹ Fine, “*Essence and Modality*”, 11.

anlaşıldığı halde yine de özcü olgular üzerinde anlaşılamamanın mümkün görüldüğü gibi, analitiklik olguları üzerinde anlaşıldığı halde yine de anlam olguları üzerinde anlaşılamamanın da mümkün görüldüğünü ifade eder. Bu sefer getirdiği örnek mesele ise şahsi ayniyet (*personal identity*) tartışmalarına dairdir. Şöyle ki, eldeki konuyu daha da açıklığa kavuşturmak için, “Bir kişinin yalnızca kendi tecrübelerini hatırlayabileceği” şeklindeki iddia etrafında bir vakıa kurgular. Bu kurguda bazı düşünürler, bu iddiayı ifade eden cümlenin 'hatırlamak' teriminin anlamı nedeniyle doğru olduğunu düşünmüşler, böylece bir tecrübeyi hatırlamayı doğrudan şahıs olmaya bağlamışlardır. Diğer bazıları ise cümlenin ‘şahıs’ teriminin anlamı nedeniyle doğru olduğunu düşünmüşlerdir; zira onlara göre bir şahıs olmak, en azından kısmen, yalnızca kendi tecrübelerini hatırlayan bir varlık olmaktır.²¹² Fine’in bu örnek ile göstermek istediği, anlamı analitikliğe indirgeyerek açıklamanın isabetsizliğidir. Zira bir cümlenin doğruluğu ve analitikliği üzerinde ittifak eden düşünürler, o cümleye dair anlamsal mülahazalarda gayet de ihtilaf edebilmektedirler. Böylece Fine zorunlulukları onların kaynağı saydığı özlere bağlamaya çalıştığı gibi, anlamı da özlerin ifadesi olarak konumlandığı hakiki tanımlara bağlamaya çalışmaktadır:

“(...)analitikliğin tüm soruları çözüldüğünde bile, bunların kaynağına ilişkin gerçek meseleler hâlâ kalacaktır. Ayniyet metafiziği zorunluluk iddialarıyla tüketilmediği (*exhausted*) gibi anlambilim araştırması da analitiklik iddialarıyla tüketilmez.”²¹³

Bu konuyla doğrudan ilgili bir başka sorun da ‘tanımsal doğruluk’ (*definitional truth*) kavramının yahut tanımlanan (*definiendum*) ve tanımlayan (*definiens*) arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılacağı sorunudur. Fine’a göre analitik doğruları, tanımsal doğruların mantıksal sonuçları olarak alan ve anlamı da analitikliğe indirgeyenlerin buna verebilecekleri tek cevap, tanımlanan ve tanımlayanın eşanlamlı olması gerektiğidir. Ancak bu durumda doğrudan Quine’in meşhur *Deneyciliğin İki Dogması* makalesindeki eleştirilerine maruz kalacaklardır. Bu sebeple Fine’a göre analitik bir ifadeyi terimlerinin tanımlarından mantıksal olarak türetmenin, o ifadenin, doğru olduğunu görmemizi sağlayabilecek şekilde bir analizi olduğu biçimindeki geleneksel fikirden vazgeçilmesi

²¹² Fine, “*Essence and Modality*”, 11–12.

²¹³ Fine, “*Essence and Modality*”, 12.

gerekir. Çünkü burada altta yatan tanımsal doğruluk tasavvurunda, ortaya çıkan türetmeleri anlamlı analizler olmaya zorlayan hiçbir şey yoktur. Öyle ki, bu tasavvura göre, eldeki analitik bir ifadeden herhangi bir P yüklemine çıkarıp, yukarıdaki anlamıyla o yapay 'tanımlar' da kullanılarak o ifadeye önemsiz bir sahte analiz sağlamak da mümkündür. İşte Fine bu zorlukların, analitikliğin açıklamasında yer alan tanımsal doğruların, tanımlanan terimlerin anlamları gereği doğru olmalarını şart koştuğumuzda ortadan kalktığını savunur. Çünkü bu durumda tam bir doğrudanlık söz konusudur ve analiz fikrine de gerçek bir içerik kazandırılmış olur. Böylece analitik bir ifade, kişiye terimlerinin anlamlarını hakikaten veren tanımlardan türetilen bir ifade olmuş olur. Bir kez daha açıkça ifade etmek gerekirse Fine'ın konumuzla alakalı genel maksadı bakımından bu sonucu yorumlarsak burada yapılmış olan, tıpkı özün zorunluluğa irca edilmesine karşı zorunluğun öze irca edilmesi gibi, anlamın analitikliğe irca edilmesine karşı analitikliğin anlama irca edilmesidir.²¹⁴

Fine'a göre bir terimi tanımlamakla bir nesnenin özünü vermek arasında belli bir benzerlik olduğu böylece görülmüş olur. Zira biri, terimin anlamına binaen doğru olan bir cümleyle sonuçlanırken, diğeri nesnenin aynıyetine binaen doğru olan bir önermeyle sonuçlanır. Ancak Fine, bu iki durumun yalnızca paralel olmadığını, aynı zamanda esasen aynı olduğunu düşünmeye meyillidir. Bunu göstermek için bir tanım vermenin neyi içerdiğini sorgulamaya açar. Örneğin, "bekâr"ı (*bachelor*) "evlenmemiş (erkek)" olarak tanımlamamız doğru olurken, "analitiklik üzerine çağdaş felsefi literatürde kendisine en çok başvuru alan örnek" gibi bir tanımlamayı uygunsuz kılan nedir? Aradaki fark, Fine'a göre o alışıldık özsel ve arazi özellikler ayrımında bulunmalıdır. Bir başka ifadeyle o, buradaki tek tatmin edici cevabın, tanımın anlamın "özel" olarak ne olduğunu açıkça vermesi olduğunu düşünür. Yani tanım bize tanımlananı hasbelkader ayırt etmeyi başaran bir özellik hakkında değil, onun anlamının özü hakkında bir açıklama sunmalıdır. Böylece Fine'a göre bir tanım verirken aslında bir öz verdiğimizizi tekrar görmüş oluruz, ancak bu sefer kelimenin kendisinin değil, anlamının özünü. Buradan da görüleceği üzere Fine nesnelerin değil sadece kelimelerin tanımlanabileceği şeklindeki yaklaşımı da açıkça reddetmektedir.²¹⁵

²¹⁴ Fine, "Essence and Modality", 12–13.

²¹⁵ Fine, "Essence and Modality", 13–14.

Böylece Fine’ın öz ve zorunluluk ilişkisi konusundaki görüşlerini ele aldığımız bölümün de sonuna gelmiş bulunuyoruz. Fine, gerekçeleri ile beraber detaylıca serimlediğimiz yaklaşımını bütünlüklü bir sisteme dönüştürmek için de girişimlerde bulunmuştur. Zira ona göre özü *de re* modaliteye öncel sayan bu yaklaşım kabul edildikten sonra, öz mantığını artık bir modal sistemin parçası olarak değil, kendi başına bir sistem olarak geliştirme sorunu ortaya çıkar. Bir sonraki aşamada ise bu mantığın ihtiyaçlarıyla uyumlu bir anlambilimsel dizge inşa etmek gelecektir. Fine’ın *The Logic of Essence*²¹⁶ ve *Semantics for the Logic of Essence*²¹⁷ adlı eserlerinde yapmaya çalıştığı da budur. Biz bu eserlerin içeriğine, çalışmamızı takibi zorlaştıracak derecede biçimsel notasyona boğmamak, çalışmanın hacmini haddinden fazla büyütmek ve Fine’ın konumuza dair görüşlerini anlamak için bu destekleyici ve detaylı biçimsel inşaları paylaşmanın şart olmaması gibi mülahazalarla bu çalışmada yer vermemeyi seçtik.

²¹⁶ Fine, “*The Logic of Essence*”, 241.

²¹⁷ Kit Fine, “*Semantics for the Logic of Essence*”, *Journal of Philosophical Logic* 29 (2000), 543.

SONUÇ

Bu çalışmada çağdaş analitik metafizikte öz ve zorunluluk ilişkisinin kuruluşuna dair iki zıt ve ana yaklaşımı ele aldık. Söz konusu yaklaşımlardan ilkinin sahibi 20. yüzyıl analitik felsefesinin en etkili figürlerinden Kripke'dir. Kripke 1960'lı ve 1970'li yıllarda önce modal mantık çalışmalarıyla, ardından da *Adlandırma ve Zorunluluk (Naming and Necessity)* adıyla basılan konuşmalarıyla özcülüğün yeni bazı hareket noktalarından kalkışla çağdaş bir savunusunu vermiş ve aynı minval üzere takip eden pek çok çalışmanın yolunu açmıştır. Kripke, modal bağlamların yorumlanmasını mümkün dünyalar anlambilimi üzerinden yapmış, adların da tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye gönderimde bulunmak anlamında katı gösterici karaktere sahip olduklarını savunmuştur. Daha sonra ayniyet ifadelerinden bahis açmış, Aristotelesçi ayniyetin zorunluluğu ilkesine müracaat ederek, ayniyet ifadelerinin de eğer doğrularsa zorunlu olarak doğru oldukları sonucuna ulaşmıştır. Öyle ki, bunlardan a posteriori bilinenler de olduğunu düşünmesi onu zorunlu önermeler ile a priori önermelerin eş kaplamalı olduğu şeklindeki geleneksel kanaatten uzaklaştırmıştır. Kripke daha sonra ayniyet ifadelerine dair açıklamalarıyla, adların katı göstericiliğine dair açıklamalarını birleştirmiştir. Böylece taraflarını katı göstericiler olarak adların oluşturduğu ayniyet ifadelerinin, bize bir şeyin her mümkün dünyada (en azından o şeyin var olduğu her mümkün dünyada) ne olduğunu, dolayısıyla da o şeyin zorunlu olarak ne olduğunu söyledikleri sonucuna ulaşmıştır. Buradan da son olarak, bir şeyin o şey olarak her mümkün dünyada sahip olduğu zorunlu özelliklerden bahsedebiliyorsak, o şeye dair özden ve özsel özelliklerden de makul biçimde bahsedebileceğimiz kanaatine varmıştır.

İkinci bölümde, 1994 yılında yayınladığı *Essence and Modality* başlıklı makalesi başta olmak üzere, birçok çalışması ile öz ve zorunluluk ilişkisinin Kripke'nin savunduğu şekilde zorunlulukları esas alarak kurulmasına karşı çıkan Kit Fine'in yaklaşımını ele aldık. Kit Fine, nesnelere dair zorunlulukların ve özselliklerin eş kaplamalı görülemeyeceğini, başka bir ifadeyle bir şey hakkında zorunlu olduğu halde onun için özsel olmayan özelliklerden bahsedebileceğimizi bir dizi argüman getirerek savunmuştur. Fine'a göre zorunluluklara öncelenmesi gereken özlerdir; daha açık bir ifadeyle, hakiki tanımlar yoluyla ifade edilen özlerin ve bu itibarla da şeylerin ayniyetlerinin her türden

zorunluluğun kaynağı olarak düşünülmesi gerekir. Fine bu yaklaşımı, bir yandan analitiklik ve zorunluluk, diğer yandan öz ve anlam arasında kurduğu sistematik bir analogi ile göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda anlamın analitikliğe indirgenmesini yanlış bularak, bilakis analitikliğin anlamda temellendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Terimlerin anlamını tanımlarla ifade edebileceğimiz gibi, nesnelerin de özlerini tanımlarla ifade edebileceğimizi belirten Fine, bu itibarla analitikliğin, kendisinde analitik olduğu terimlerin anlamlarında temellendiği gibi, zorunluluğun da kendisi hakkında zorunlu olduğu nesnelerin ne olduklarında temellendiğini öne sürmüştür. Fine ayrıca *Senses of Essence* makalesinde, özün (*essence*) farklı itibarlarla çeşitli anlamlarından söz edilebileceğini açıklayarak, modal mantığın bu nüansları dikkate almaksızın nesneye dair her türden zorunluluğu eşit seviyede özsel saymasının da öze dair modalci yaklaşımın isabetsizliğini gösterdiğini savunmuştur.

Kripke ve Fine'ın yaklaşımları, analitik felsefe içerisinde öz ve zorunluluk ilişkisine dair günümüzde hâlâ devam etmekte olan tartışmaların ana çerçevesini belirlemiştir. Her iki ismin çalışmaları hacimli bir literatür doğurmuş, destekleme, eleştirme, geliştirme, inceltme vb. şekillerde birçok katkı, bu isimlerin ana şeklini verdiği bir eksende yerini almıştır. Dolayısıyla da çağdaş analitik metafiziğin özellikle de yeni özcülükle alakalı tartışmaları, ancak bu iki ismin yaklaşımları, temel argümanları, güçlü ve zayıf yönleri bilinerek hakkıyla anlaşılabilir. Bu iki ismin mirası, konuya dair ana akım anlatıyı böylesine belirlediğinden dolayı, öz ve zorunluluk konularını yepyeni bir zemin ve çerçeve ile ele alarak, alana yeni bir soluk getirecek çalışmaların da, eleştirel nitelikte de olsa, bu mirasa atıfta bulunması gerekli görünmektedir. On yıllardır ilgili söylemi belirleyen söz konusu yaklaşımlarla ilgili nelerin sorunlu olduğunu ortaya koymadan devam etmek, özellikle de akademik platformlarda sunulacak alternatif önerileri için pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, Türkçe literatürde konuyla ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olduğu da dikkate alınarak, konuya dair daha güncel ve detaylı tartışmaları ele almayı hedefleyecek çalışmalara bir temel sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Almog, Joseph. "The What and the How". *The Journal of Philosophy* 88/5 (1991), 225–244.
- Almog, Joseph. "Naming Without Necessity". *The Journal of Philosophy* 83/4 (1986), 210–242.
- Barnes, Jonathan (ed.). *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*. 2 Cilt. Princeton University Press, 1991.
- Bealer, George. "The Philosophical Limits of Scientific Essentialism". *Philosophical Perspectives* 1, Metaphysics (1987), 289–365.
- Bird, Alexander. "Essences And Natural Kinds". *The Routledge Companion to Metaphysics*. ed. Robin Le Poidevin. Routledge, 2009.
- Bird, Alexander – Tobin, Emma. "Natural Kinds: Stanford Encyclopedia of Philosophy" (2022).
- Correia, Fabrice. "More on the Reduction of Necessity to Essence". *Metaphysics, meaning, and modality: Themes from The Work of Kit Fine*. ed. Mircea Dumitru. 265–282. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Çankı, Mustafa Namık. *Büyük Felsefe Lugatı: 3 P-Z*. thk. Recep Alpyağıl. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Çankı, Mustafa Namık. *Büyük Felsefe Lugatı: 1 A-E*. thk. Recep Alpyağıl. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Çankı, Mustafa Namık. *Büyük Felsefe Lugatı: 2 F-O*. thk. Recep Alpyağıl. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- E. J. Lowe. "Grasp of Essences versus Intuitions: An Unequal Contest". *Intuitions*. ed. Anthony Robert Booth – Darrell P. Rowbottom. 256–268. Oxford United Kingdom: Oxford University Press, 2014.
- Ellis, Brian. *The Philosophy of Nature: A Guide to the New Essentialism*. Acumen Publishing, 2002.
- Fine, Kit. "Reference, Essence, and Identity". *Modality and tense: Philosophical papers*. mlf. Kit Fine. 19–39. Oxford, New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 2005.

- Fine, Kit. "Senses of Essence". *Modality, morality, and belief*: Essays in honor of Ruth Barcan Marcus. ed. Walter Sinnott-Armstrong, Diana Raffman & Nicholas Asher. 53–73. Cambridge University Press, 1995.
- Fine, Kit. "Model Theory For Modal Logic Part I: The De re / De dicto Distinction". *Journal of Philosophical Logic* 7 (1978), 125–156.
- Fine, Kit. "Essence and Modality: The Second Philosophical Perspectives Lecture". *Philosophical Perspectives* 8, Logic and Language (1994), 1–16.
- Fine, Kit. "Comments on Penelope Mackie's 'Can Metaphysical Modality Be Based on Essence?'". *Metaphysics, meaning, and modality*: Themes from The Work of Kit Fine. ed. Mircea Dumitru. 461–465. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Fine, Kit. "Semantics for the Logic of Essence". *Journal of Philosophical Logic* 29 (2000), 543–584.
- Fine, Kit. "The Varieties of Necessity". *Conceivability and Possibility*. ed. Tamar Szabó Gendler – John Hawthorne. 253–282. Oxford: Clarendon Press, 2004.
- Fine, Kit. "The Logic of Essence". *Journal of Philosophical Logic* 24 (1995), 241–273.
- Kant, Immanuel. *Kritik der Reinen Vernunft*. Würzburg: Felix Meiner, 1967.
- Kaplan, David. "Demonstratives: An essay on the semantics, logic, metaphysics and epistemology of demonstratives and other indexicals". *Themes from Kaplan*. ed. Joseph Almog vd. 481–563. New York: Oxford University Press, 1989.
- Kaplan, David. "How to Russell a Frege-Church". *The Possible and The Actual*: Readings in the Metaphysics of Modality. ed. Michael J. Loux. 210–224. Cornell University Press, 1979.
- Koç, Yalçın. *Theographia'nın Esasları: Teoloji ve Matematik İnşa'sı Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat, 1. Basım, 2009.
- Koç, Yalçın. *Theologia'nın Esasları: Felsefe'nin ve Teoloji'nin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat, 1. Basım, 2008.
- Kripke, Saul A. "Identity and Necessity". *Perspectives in the Philosophy of Language*: A Concise Anthology. ed. Robert J. Stainton. 135–164. Broadview Press, 2000.

- Kripke, Saul A. *Naming and Necessity*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 12. Basım, 2001.
- Laporte, Joseph. “Rigidity and Kind”. *Philosophical Studies* 97/3 (2000), 293–316.
- Laporte, Joseph. *Natural Kinds and Conceptual Change*. Cambridge University Press, 2004.
- Leplin, Jarrett. “Is Essentialism Unscientific?”. *Philosophy of Science* 55/4 (1988), 493–510.
- Linsky, Bernard. “Kripke on Proper and General Names”. *Saul Kripke*. ed. Alan Berger. 17–48. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. Penguin Books, 1997.
- Lowe, E. J. “What is the Source of Our Knowledge of Modal Truths?”. *Mind* 121/484 (2012), 919–950. <https://doi.org/10.1093/mind/fzs122>
- Mackie, J. “De What Re is de Re Modality”. *The Journal of Philosophy* 71/16 (1974), 551–561. <https://doi.org/10.2307/2025231>
- Mackie, Penelope. “Can Metaphysical Modality Be Based on Essence?”. *Metaphysics, meaning, and modality: Themes from The Work of Kit Fine*. ed. Mircea Dumitru. 247–264. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Mill, John Stuart. *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive*. New York: Harper & Brothers Publishers, 8. Basım.
- Moore, G. E. “External and Internal Relations”. *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 20 (1919-1920), 40–62.
- Munitz, Milton K. “Introduction”. *Identity and Individuation*. ed. Milton K. Munitz. iii-viii. New York: New York University Press, 1971.
- Plantinga, Alvin. *The Nature of Necessity*. Oxford: Clarendon Press, 1974.
- Putnam, Hilary. “The meaning of “meaning.” in Mind, Language and Reality” (1975), 215–271.
- Robert Hanna. “A Kantian Critique of Scientific Essentialism”. *Philosophy and Phenomenological Research* 58/3 (1998), 497–528.

- Salmon, Nathan UCuzoglu. *Reference and Essence*. Princeton N.J.: Princeton University Press, 1981.
- Salmon, Nathan UCuzoglu. “How Not to Derive Essentialism from the Theory of Reference”. *The Journal of Philosophy* 76/12 (Aralık 1979), 703–725.
- Schwartz, Stephen P. “Kinds, general terms, and rigidity: A reply to LaPorte”. *Philosophical Studies* (2002). <https://doi.org/10.1023/A:1019612524792>
- Sidelle, Alan. “Rigidity, Ontology, and Semantic Structure”. *The Journal of Philosophy* 89/8 (1992), 410–430.
- Smit, J. “Essentialism and the Theory of Direct Reference”. *Sats - Nordic Journal of Philosophy* 10/2 (2009), 135–149.
- Soames, Scott. “Reply to E. J. Lowe: The Substance And Significance of The Dispute Over Two-Dimensionalism”. *Philosophical Books* 48/1 (2007), 34–49.
- Soames, Scott. *Philosophical Analysis in the Twentieth Century: The Age of Meaning*. 2 Cilt. Princeton N.J.: Princeton University Press, 2003.
- Stalnaker, Robert. “Possible Worlds Semantics: Philosophical Foundations”. *Saul Kripke*. ed. Alan Berger. 100–115. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Wiggins, David. “The De Re 'Must': A Note on the Logical Form of Essentialist Claims”. *Truth And Meaning: Essays in Semantics*. ed. Gareth Evans – John McDowell. 285–312. Oxford: Clarendon Press, 1976 (Reprinted 2005).

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Yusuf Ferzan		YÜKSEL
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		C2 (YDS: 96.25)
	Arapça		C2 (YDS:98.75)
	Almanca		A2
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2011	2015	Kastamonu Fen Lisesi
Lisans	2015	2019	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2020	2025	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih		27.01.2025	
İmza			
Adı Soyadı		Yusuf Ferzan YÜKSEL	

